

T.C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

**BERLİN KONGRESİ VE SONUÇLARININ OSMANLI
DEVLETİ VE ARNAVUTLAR ÜZERİNDEKİ
ETKİLERİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Muhamed AHMETAJ

BURSA-2011

T.C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

**BERLİN KONGRESİ VE SONUÇLARININ OSMANLI
DEVLETİ VE ARNAVUTLAR ÜZERİNDEKİ
ETKİLERİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Muhamed AHMETAJ

Danışman:

Prof. Dr. M. Asım YEDİYILDIZ

BURSA-2011

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Muhamed AHMETAJ
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : İslam Tarihi ve Sanatları
Bilim Dalı : İslam Tarihi
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : viii +124
Mezuniyet Tarihi : / / 2011
Tez Danışman(lar)ı : Prof. Dr. M. Asım YEDİYILDIZ

BERLİN KONGRESİ VE SONUÇLARININ OSMANLI DEVLETİ VE ARNAVUTLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

1878 yılında toplanan Berlin Kongresi ve sonunda imzalanan Berlin Antlaşması Avrupalı devletlerin bilhassa Balkanlardaki toprakların dengeli paylaşımı niyetiyle yapılmıştır. Nitekim daha öncesinde Osmanlı-Rusya arasında imzalanan Ayatefanos Antlaşması'nın Rusya'nın Avrupa devletleri arasındaki dengeyi dikkate almadan Şark meselesini sadece kendi menfaatleri açısından halletmek istemesi Avrupa devletlerini antlaşma maddelerini yeniden gözden geçirip düzenlemeye sevk etmiştir.

Berlin Antlaşması maddeleri Arnavut topraklarının bir kısmını Osmanlı idaresinden çıkardığı gibi Balkanları da bir daha birleşmesi zor milli unsurlara ayırmıştır. Bunun yanında Arnavutların topraklarını ve milliyetlerini muhafaza etme noktasında birlik haline gelmeleri de yine bu döneme rastlamaktadır. Çalışmada Berlin Kongresi'nin Osmanlı'nın siyasi geleceğine ve Arnavut toplumuna etkileri irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler

Berlin Kongresi, Berlin Antlaşması, Ayastefanos Antlaşması, Prizren Birliği, Arnavutlar

ABSTRACT

Author : Muhamed AHMETAJ
University : Uludag University
Institute : Institute Of Social Sciences
Department : History of Islam and Islamic Arts
Program : History of Islam
Type of Thesis : Master Thesis
Number of Pages : viii +124
Graduation Date : / / 2011
Thesis Consultant : Prof. Dr. M. Asım YEDİYILDIZ

THE CONGRESS OF BERLIN AND ITS EFFECTS ON OTTOMAN STATE AND ALBANIANS

The aim of the Congress of Berlin which was held in 1878 and the Treaty of Berlin which was signed aftermath was to share Ottoman territories in Balkans equally by European states. Since Imperial Russia had signed Treaty of San Stefano with Ottoman State in order to solve the Eastern Question to its own advantage ignoring the balance between European states. Thus, they forced Russia to make amendments to the articles of the treaty.

The Treaty of Berlin caused the loss of some Albanian territories by Ottoman State, as well as separation of Balkan nations which is hardly brought together again. However, reunion of Albanians to defend their territories and nation coincide with this period. This study aims to deal with effects of the Treaty of Berlin on the future of the Ottoman politics and Albanian society.

Key words:

The Congress of Berlin, The Treaty of Berlin, The Treaty of San Stefano, Prissrent League, Albanians, Ottoman State

ÖNSÖZ

XIX. yüzyıl ulusçuluğun gelişip zirveye ulaştığı, milli devletlerin ortaya çıktığı birasırdır. Bu yüzyılda Osmanlı Devleti devlet teşkilatında birçok ıslahat yapmasına rağmen içinde barındırdığı Sırp, Yunan, Romen, Bulgarlar gibi farklı etnik unsurlar milli şuurlarını idrak ederek bağımsızlık mücadelesi vermeye başlamışlardır. Böyle bir sürecin sancılarını daha da belirginleştiren bir takım olay ve antlaşmalar ise Osmanlı'yı parçalara ayırmak isteyen devletlerin ele geçirdiği önemli fırsatlara dönüşmüştür. Berlin Kongresi ve sonunda alınan kararlar da milliyetçilik duygularının geliştiği Arnavut toplumunu yakından ilgilendiren ve etkileyen olaylar silsilesinin başlangıcını teşkil eder.

Berlin Antlaşması, Avrupa devletleri arasındaki dengeyi dikkate alarak Ayastefanos Antlaşmasının Ruslara getirdiği aşırı imtiyazı bertaraf etmek ve bu çerçevede antlaşmayı yeniden gözden geçirerek bazı değişiklikler yapmak maksadıyla 13 Temmuz 1878'de Osmanlı Devleti ile İngiltere, Fransa, Rusya, Almanya, Avusturya ve İtalya devletleri arasında imzalanmıştır. Durum o ki Osmanlı Devleti Ayastefanos Antlaşması'nın şartlarının hafifletileceği ve bu hususta önemli değişiklikler yapılacağı zannıyla girdiği bu antlaşmada, Rusya'nın nüfuzundan menfaatleri olumsuz etkilenen İngiltere, Büyük Bulgaristan'ın kurulmasından rahatsız olan Avusturya ve kendilerine istedikleri topraklar verilmeyen diğer Avrupa devletlerinin kendi aleyhine aldığı kararlar ile ikinci bir yenilgiye uğramıştır.

Berlin Kongresi sonucunda Arnavut meselesinin göz ardı edilmesi, Arnavutların milli benliklerine kadar uzanan aşağılamalar ve en önemlisi meskün oldukları bölgelerin Osmanlı idaresinden alınarak Balkan devletleri arasında paylaşılması Arnavutların ulus bilincini artırarak birlik haline gelmelerini sağlamıştır. Biz de çalışmamızda Berlin Kongresi'ne giden siyasi süreçleri değerlendirdikten sonra söz konusu kongreyi ve alınan kararların Arnavut toplumu üzerindeki etkilerini tahlil etmeye çalıştık.

Çalışmalarım boyunca değerli yardımlarını esirgemeyip eleştiri ve önerileriyle bana yön veren danışman hocam Prof. Dr. Asım YEDİYILDIZ başta olmak üzere tezin içeriğini oluşturma sürecinde yol gösteren ve ana başlıkları belirlememde yardımcı olan Doç. Dr. Nuray BOZBORA hanımefendiye, tezi okumak suretiyle yanırlarımı düzeltmeme imkan tanıyan Dr. İlhami ORUÇOĞLU'na ve tezimi redakte eden nişanlım Seda ŞAHİN'e teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR.....	viii

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE AMACI.....	1
II. ARAŞTIRMANIN METODU VE KAYNAKLARI.....	4

BİRİNCİ BÖLÜM

BERLİN KONGRESİ'NE GİDEN SÜREÇ; OSMANLI-RUS SAVAŞININ NEDENLERİ VE BERLİN KONGRESİ'NİN TOPLANMASINA YOL AÇAN FAKTÖRLER

I. OSMANLI-RUS İLİŞKİLERİ.....	7
A. 1768-1774 OSMANLI-RUS SAVAŞI VE KÜÇÜK KAYNARCA ANTLAŞMASI	7
B. RUSYA'NIN OSMANLI DEVLETİ'Nİ TAKSİMİ FAALİYETİ: GREK PROJESİ.....	10
C. YUNANİSTAN'IN BAĞIMSIZLIĞINI KAZANMASINDA RUSYA'NIN ROLÜ	13
D. MISIR MESELESİ VE RUSYA	16
E. TANZİMAT FERMANI	17
F. KUTSAL YERLER SORUNU VE KIRIM SAVAŞI	22
G. ISLAHÂT FERMANI.....	26
H. PARİS ANTLAŞMASI (1856).....	31
İ. BOĞAZLAR MESELESİ.....	32
II. 1877-1878 OSMANLI-RUS HARBİ VE AYASTEFANOS ANTLAŞMASI	35
A. SAVAŞA YOL AÇAN GELİŞMELER	35
1. Rusya'nın Panslavizm Politikası ve Balkanlar'a Yansıması	36
2. Balkan İsyanları.....	43
a. Hersek İsyanı.....	43

KISALTMALAR

a.g.e.	adı geçen eser
a.g.m.	adı geçen makale
a.g.md.,	adı geçen madde
a.g.tz.,	adı geçen tez
A.Ü.D.T.C.F.D.	Ankara Üniversitesi Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi
A.Ü.S.B.F.	Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi
A.Ü.T.A.E.D.	Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi
b.	Baskı
Bas.	Basımevi
bkz.,	bakınız
C.	Cilt
çev.	Çeviren
ed.	Editör
F.Ü.İ.F.D.,	Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
haz.	Hazırlayan
M.E.B.	Milli Eğitim Bakanlığı
M.Ü.S.B.D.	Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Neş.	Neşriyat
P.Ü.E.F.D	Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi
s.	Sayfa
S.	Sayı
T.D.V.	Türkiye Diyanet Vakfı
T.T.K.	Türk Tarih Kurumu
ts.	tarihsiz
y.e.y.,	Yayınevi yok
Yay.	yayınları

GİRİŞ

XIX. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nde gerek merkezi otoritedeki yıpranmaların gerekse dış güçlerin çıkarları doğrultusunda şekillenen baskıların meydana geldiği buhranlı bir dönemdir. Devamlı kan kaybeden Osmanlı bu dönemde yaralarını sarabileceği her kapıyı umutla aralamış, ancak her defasında büyük devletlerin samimiyetsiz uygulamalarıyla karşılaşmıştır. Berlin Kongresi de bu bağlamda Osmanlı'nın Ayastefanos Antlaşmasının maddelerini az da olsa lehine döndürebileceği ümidiyle katıldığı, ancak kongre sonunda alınan kararlar ve imzalanan antlaşmayla tüm bu düşüncelerinin tersine döndüğü bir başarısızlık girişimidir.

Bulgaristan'dan Girit'e, Bosna-Hersek'ten Karadağ'a kadar birçok toprak üzerinde egemenliğini kaybeden ve birçoğu için de tazminat ödeyen Osmanlı Devleti Balkanları kaderlerine terk etmek zorunda kalmıştır. Osmanlı Devleti'nin çekildiği, büyük emperyal güçlerin rant alanı haline gelen Balkanlar'da Osmanlı bakiyesi halklar arasında milliyetçilik hareketleri bir çıkış yolu haline gelmiştir. Bu bağlamda Arnavut toplumunun milli bağlar etrafında bir araya gelmeleri ve birlik duygularını faaliyet alanına döküp 'Arnavut Prizren Birliği'ni oluşturmaları bunun en bariz örneğini teşkil eder.

Osmanlı-Rus ilişkilerinin Rusya'nın geleneksel yayılcı politikası sebebiyle dar boğaza girmesi, Rusya'nın Panslavizm politikası ve bunun Balkanlar'daki milletlerin isyanları şeklindeki yansıması ve nihayetinde savaşın baş göstermesi Berlin kongresine giden sürecin birer parçalarıdır. Rusya'nın Balkan politikasının bir yansıması olarak Berlin Kongresinde odak noktası Balkanlar olmuş ve yeni bir bölge haritası çizilmiştir. Ne var ki tüm bu düzenlemeler sırasında Arnavutların göz ardı edilmesi yeni bir Arnavut sorununun da başlangıcını teşkil etmiştir.

I. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE AMACI

XIX. asrın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devleti'ni uğraştıran en önemli olaylardan birisi, Balkanlar'da yaşanan siyasî hadiselerdir. Bilindiği gibi meydana gelen bu gelişmeler sonunda Osmanlılar Balkanlar'da toprak kaybetmeye başlamış ve sonuçta 1912'de bölgeden hukuken tamamen çekilmek zorunda kalmışlardır. Bu sürecin temel olaylardan birisi de hususen Berlin Kongresi (1878) olmuştur. Ne var ki bu kongrenin

oluşumu büyük emperyal güçlerin bu süreçte izledikleri politikalar ve antlaşmanın doğurduğu sonuçlar şimdiye kadar yapılan yerli ve yabancı araştırmalar tarafından yeterince ele alınıp tartışılmamıştır. Ne var ki araştırmacılar daha ziyade konu ve sürecin belli yerlerine temas etmekle yetinmişler, ayrıca süreçleri değerlendirirken vardıkları yargılarda bize göre bazı yanlış değerlendirmelerde bulunmuşlardır. İşte biz bu çalışmayla konunun ana çatısını aşağıda sunduğumuz şekilde bir daha ele almaya çalıştık ve bu bağlamda ilerde kritiğini yapacağımız birincil ve ikincil kaynaklardan yararlanmaya gayret ettik.

Çalışmamızda ayrıca Berlin Antlaşması'nın Arnavutluk ve Arnavutlar açısından ortaya çıkardığı sonuçları da değerlendirmeye çalıştık. Bu bağlamda mevcut değerlendirmelerin isabet derecesinin yeterli olmadığını gözlemledik. Bu amaçladır ki konuyu geniş bir perspektiften Arnavut sorununa da değinerek ele almayı uygun gördük.

Arnavut sorunu genel anlamda milliyet sorunu olarak algılanmaktadır. Öyle ki milli birlik duyguları içerisinde bir araya gelen Arnavutların Osmanlı Devletinden kopuş süreçlerinin sonunda yaşanan hadiseler Arnavutları yanlış tanımaya ve değerlendirmeye sebebiyet vermektedir. Ancak şurası bir gerçektir ki Osmanlıların Balkan topraklarına girmesiyle birlikte devamlı uyumlu bir şekilde ilişki kurduğu ve "*kavm-i sadık*" olarak isimlendirdiği Arnavutlar, Osmanlı Devletinin XIX. yüzyıldaki çöküşünü hazırlayan siyasi olaylar neticesinde korumasız kalmış ve mensubu bulunduğu devletten yardım görememiştir. Her ne kadar yaşanan gelişmeler diğer milletleri olduğu gibi Arnavutları da milli amaçlar doğrultusunda hareket etmeye yönlendirdiyse de onlar Osmanlı Devleti tebaası olarak Batılı devletlerin karşında yer almaktan vazgeçmemişlerdir. Durum böyle iken Arnavut milliyetçiliğini Osmanlıdan kopuş saiki olarak sayan anlayışın aksine çalışmamız vatan topraklarını zor zamanda savunmaya çalışan mağdur bir halkın mücadelesini ortaya koymasını perspektifinden konuya yaklaşmaktadır.

Çalışmamızda "Arnavutluk" olarak zikrettiğimiz bölge, fiilen ve hukuken Osmanlı Devleti'ne bağlı, Osmanlı toprağı olan Yanya, İşkodra, Manastır ve Kosova vilayetlerinin genel adıdır. Bugün ise bu topraklar Kosova ve Arnavutluk'u tamamen, Sırbistan, Karadağ, Makedonya ve Yunanistan'ın belli bölgelerini kapsamaktadır. Anlaşılmaktadır ki konumuzun kapsadığı coğrafi alan yüzyıllardır milletlerin ve devletlerin önemli mücadele alanlarını içine almaktadır. Haritada çizgileri tarih boyunca sürekli değişen bölgenin XIX. yüzyıldaki şekli ise Berlin Antlaşması ile birlikte paramparça olacaktır.

Berlin Kongresi, Balkan haritasını parçalara bölerken içinde yaşayan toplumların yapısını hesaba katmamıştır. Nitekim çoğunlukla bir milletin meskun olduğu bölgeleri bir başka devletin tahakkümüne sokmuş halkları birbirinden koparmıştır. Bu durumdan en çok etkilenen milletlerden biri de Arnavutlar olmuştur. Arnavutların yaşadığı topraklar ve bu bölgelerle ilgili yapılacak düzenlemeler önemsiz bir mesele olarak algılanmış ve güç dengesini oluşturmak için bir vasıta olarak değerlendirilmiştir. Kongre’de Arnavutlar sadece himayesiz kalmamış, aynı zamanda Arnavut milletinin varlığı da inkâr edilmişti. Arnavutların bu şekilde muamele görmelerinin nedenleri arasında, hiç şüphesiz, büyük çoğunluğunun Müslüman olması ve bu bağlamda Osmanlı devlet unsuru olarak görülmeleri vardır. Bu çerçevede çalışma Berlin Antlaşması sonrasında Osmanlı ve Arnavutluk’un Batılı devletler tarafından maruz kaldığı durumu gözler önüne sermesi açısından önem arz etmektedir.

Bunun yanında Arnavut sorunu da işlenen dönem açısından önem arz eden diğer bir husustur. Sorunun halli ve Arnavutların milli kimlik ve varlıklarını koruma mücadelelerini verecekleri *Prizren Birliği*ni kurmaları ve bir çatı altında birleşmeleri önemli bir adım olarak bu mücadelenin bir parçasını oluşturur. Çalışmada birliğin kuruluşundan dağılışına kadar ki geçen hadiseler irdelenmiş ve Arnavut sorununa yaklaşım daha net bir şekilde gözler önüne serilmiştir.

Berlin Kongresi’nde Arnavut topraklarını ilgilendiren diğer bir mesele de sınır konusudur. Kongre’de Arnavutların isteklerinin göz ardı edilmesinin bir neticesi olarak, gerek Karadağ gerekse Yunanistan sınır düzenlemelerinde dini ve etnik yapıları hiç dikkate alınmamıştır. Kalama’nın Arnavutlarla meskûn olduğu halde Yunanistan’a verilmesi, Plava ile Gusinye’nin de Karadağ’a verilmesi bunun açık bir göstergesidir. Bu çerçevede çalışmada sınır değişikliklerindeki bu sorunlara değinilmiş, çıkan anlaşmazlıklar ve Arnavut topraklarını korumasındaki Arnavut Prizren Birliğinin önemi de tespit edilmiştir.

Rusya’nın Panslavizm’i Ayastefanos ve Berlin antlaşmalarında da geçerliliğini korumuştur. Berlin Kongresi’nde Rusya’nın Panslavist politikası Osmanlı millet sistemi içinde yaşayan farklı etnik ve dinsel grupların devlete olan bağlılığını zayıflatmıştı. Gerek Avrupa devletlerinin yeni haritalar çizerek Balkan topraklarını parçalama politikaları gerekse Rusya’nın bu ideolojik ve ayrıştırması Panslavist yaklaşımı genelde Balkan özelde Arnavut toplumu için zor bir süreci de beraberinde getirmiştir.

Çalışmamızda Berlin Antlaşmasının getirdiği tüm yaptırımlarla beraber Arnavut sorununa ışık tutma amacı güdülmüştür. Bu çerçevede Arnavutluk'un Osmanlı dönemindeki durumuna atıf yapılarak Berlin Antlaşması sonucundaki kopuş sürecinin daha net bir şekilde anlaşılmasının sağlanması hedeflenmiştir. Nitekim bu kopuş zorunlu bir ayrılığı ifade etmektedir. Her ne kadar milliyetçilik politikası genel anlamda tüm milletleri etkilese de Arnavutların Müslüman kimlikleriyle her zaman Osmanlı tebaası olmayı içselleştirdikleri bilinen bir gerçektir. Bu bakımdan XIX. yüzyılın içinden çıkılmaz ve geri dönülemez şartları içinde Arnavut sorununu tarafsız değerlendirmenin önemi bir kez daha gün yüzüne çıkmaktadır.

II. ARAŞTIRMANIN METODU VE KAYNAKLARI

Berlin Kongresi'nin Osmanlı Devleti ve Arnavutlar üzerindeki etkilerinin incelendiği tezimizde konunun önemine binaen araştırmanın çerçevesi geniş tutulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda geçmiş dönemlerin irdelenmeden kongre ve maddelerinin net bir şekilde anlaşılacağı düşünülmüştür. Böylelikle öncelikli olarak Berlin Kongresi'ne giden süreci değerlendirerek bu dönemde baş gösteren Osmanlı-Rus savaşının nedenleri ve Berlin Kongresi'nin toplanmasına yol açan faktörler tahlil edilmiştir. Öyle ki Osmanlı-Rus ilişkilerli bağlamında 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan Grek Projesi'ne, Kutsal Yerler Sorunu'ndan Boğazlar Meselesi'ne kadar geniş yelpazede olaylara değinilmiştir.

Berlin Kongresinin toplanmasına neden teşkil eden ve Avrupalı devletler tarafından geçersiz sayılan Ayastefanos Antlaşması çalışmamızın bir başka önemli konusunu oluşturmaktadır. Nitekim Ayastefanos Antlaşması ile Arnavut toprakları Balkan devletleri arasında paylaştırılmış ve Balkanlar'da Rus nüfuzu tesis edilmişti. Bu özellikleri dolayısıyla Avrupa'daki güç dengelerini bozduğundan Avrupalı devletlerin tepkisine yol açarak Berlin Kongresi'nin toplanmasına neden olmuştu. Tüm bu özellikler dikkate alınarak Ayastefanos Antlaşması sebep ve sonuçlarıyla değerlendirilmiş, antlaşmaya yöneltilen tepkiler de incelemeye alınmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise Berlin Kongresi'nin toplanmasından başlanarak Berlin Antlaşması ve sonrasında Balkanlar'da Osmanlı Devleti'nin durumu ve Arnavut muhalefetinin gelişimi incelenmiştir. Bu bağlamda öncelikle kongreye katılan taraflar ve amaçlarına vurgu yapılmış sonrasında daha sonra anlaşma maddelerinin Bulgaristan, Karadağ, Bosna-Hersek, Sırbistan, Romanya'yla ilgili hükümlerine, ayrıca Boğazlar

Meselesi ve savaş tazminatıyla ilgili konulara da değinilmiştir. Ele alınan diğer önemli konu ise Arnavut Sorunu'dur. Kongre'de Arnavutların isteklerini göz ardı edilmesinin bir neticesi olarak, gerek Karadağ gerekse Yunanistan sınır düzenlemelerinde dini ve etnik yapının hiç dikkate alınmaması, Arnavut topraklarının parçalanması; Arnavutların direnişinin zirveye çıkmasına ve birlik olma bilincinin gelişmesine yol açmıştır. Bu bağlamda Arnavut muhalefetinin gelişimi çerçevesinde Prizren Birliği'nin kuruluş, amaç ve faaliyetlerine değinilmiştir. Son olarak büyük güçlerden İngiltere, Avusturya, İtalya ve Rusya'nın; Balkan devletlerinden de Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ'ın Arnavut problemine yönelik politikaları incelemeye tabi tutulmuştur.

Araştırmada daha önce Berlin Antlaşmasından genel veya özel çerçevede bahseden pek çok çalışmadan yararlanılmıştır. Bunun yanında Eylem Tekemen'nin *Berlin Kongresi ve Osmanlı Devleti (1878)* isimli tezinden bahsetmek gerekir. Çalışmamız bu tezin ortaya koyduğu sonuçlara ulaşmakla birlikte Berlin Kongresi'ni daha geniş perspektiften ele alması açısından farklılık arz eder. Öyle ki Tekemen, araştırmasında Kongrenin sonuçlarını Osmanlı Devleti'nin toprak kayıpları, savaş tazminatı ve sonrasında gelişen Kıbrıs ve Ermeni sorunlarıyla değerlendirmiştir. Çalışmamızda ise kongre sonuçlarının Osmanlı Devletine etkileri ele alınırken bilhassa Balkan coğrafyasındaki halklarına yansımından da söz edilmektedir. Bu çerçevede Balkan halklarından Arnavutların yaşadığı ve maruz kaldığı haksızlıklar ve Arnavut topraklarının Batılı güçler tarafından bölüştürülmesi çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır.

Araştırmada Berlin Kongresi protokolleri ve Berlin Antlaşması metinlerine *Muâhedât Mecmuâsı*'ndan ulaşılmıştır. Ayrıca Nihat Erim'in *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Metinleri* adlı eserinden de istifade edilmiştir. Bunun yanında kongre hakkında Ali Fuat Türkgeldi'nin *Mesail-i Mühimme-i Siyasiyye* eserinden de yararlanılmıştır. Berlin Antlaşmasının imzalandığı dönemde yaşaması ve vakıalara tanıklık etmesi itibarıyla önemli görülen Mahmud Celaleddin Paşa'nın *Mir'ât-ı Hakikat* isimli eserine de başvurulmuştur. Söz konusu iki eser bilhassa siyasi tarih araştırmalarında başvurulan kaynaklar arasında değerlendirilebilir. Güncel eserlerden örnek verilecek olursa Nuray Bozbora'nın *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk ve Arnavut Ulusçuluğu'nun Gelişimi* eserinden bahsedilebilir. Arnavutların kökenlerinden başlayıp yaşadıkları tarihi süreci siyasi açıdan II. Meşrutiyete kadar getiren bu eser Arnavut milliyetçiliğinin oluşum zemininin algılanması açısından önem arz eder. Bunun yanında Başbakanlık Osmanlı

Arşivi'nden elde edilen vesikalarla çalışma zenginleştirilmiş, diğer makale, tez ve araştırma eserlerinden de istifade edilmiştir.

Berlin Kongresi'nde alınan kararlar sonucunda Arnavutların XIX. yüzyılda Balkan coğrafyasında içine düştükleri müşkil durumları değerlendirmeye çalıştığımız tezimiz, Osmanlı ve Arnavut tarihini farklı bir bakış açısıyla yeniden ele almıştır. Bu çerçevede Berlin Kongresi ve sonrasında yaşanan siyasi hadiseler tarafsız bir gözlemle incelemeye tabi tutulmuş Arnavut topraklarının ve Arnavutların akıbetleri değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

BERLİN KONGRESİ'NE GİDEN SÜREÇ; OSMANLI-RUS SAVAŞININ NEDENLERİ VE BERLİN KONGRESİ'NİN TOPLANMASINA YOL AÇAN FAKTÖRLER

I. OSMANLI-RUS İLİŞKİLERİ

Osmanlı-Rusya ilişkileri deyince siyasî, ekonomik, kültürel vb. birçok ilişki akla gelmektedir. Ancak biz burada sadece siyasî açıdan, 1575'te Kırım Hanlığı'nın Osmanlı hâkimiyetine girmesiyle başlayan Osmanlı-Rus ilişkilerini ele alacağız. Çünkü Rusya bu dönemde ileri bir toplum ve büyük bir devlet olmak için gerçekleştirdiği yeniliklerle öne çıkmış ve XVIII. yüzyılın başlarından itibaren geleneksel politikalarını gerçekleştirme doğrultusunda önemli adımlar atmıştır. Boğazları ele geçirmeyi, Kafkaslara ve Balkanlar'a hâkim olmayı, Ege Denizi'nden Akdeniz'e, Doğu Anadolu üzerinden de Basra Körfezine inip sıcak denizlere ulaşarak büyük bir imparatorluk kurmayı hedefleyen Rusya, bunlara ulaşabilmek için Osmanlı Devleti'ni nüfuzu altına alma çabalarına ağırlık vermiş, Kaynarca Antlaşması'yla bu hedefe önemli ölçüde yaklaşmıştır.

Yayıma politikası izleyen I. Petro'nun asıl gayesi, *Bizans'a varis* olma ve dış siyasette etkin bir rol oynamaktı. Boğazları ele geçirdiği veya Rusya'yı denetimi altına aldığı takdirde bu hedefe ulaşmış olacaktı. II. Katerina'nın temel siyaseti ise Osmanlı Devleti'ni yok etmektir. Bu da Karadeniz'e inilerek ve Kırım'ı Rusya'ya ilhak ederek sağlanacaktı. Böylece Boğazlar, İstanbul ve Ege Denizi'ni alarak Osmanlı hâkimiyetinden koparılıp Rusya'ya bağlanmış olacaktı.

A. 1768-1774 OSMANLI-RUS SAVAŞI VE KÜÇÜK KAYNARCA ANTLAŞMASI

1768-1774 yılları arasında meydana gelen Osmanlı-Rus savaşının sebebi, Rusların kıta Avrupa'sına yaklaşabilmek için Lehistan'ı kısmen veya tamamen işgal etmeye teşebbüsü etmesiydi. Böylece Osmanlı toprakları Rus saldırılarına tamamen açık bir hale gelmiş oluyordu¹. Lehistan'ın zabtı ile Bizans İmparatorluğu'nun yolunu açacak olan Karadeniz

¹ Osman Köse, "XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Rus Münasebetleri", *Osmanlı*, I-XII, ed. Güler Eren, C. I, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999, s. 542; Osman Köse, *1774 Küçük Kaynarca Antlaşması (Oluşumu-Tahlili-Tatbiki)*, T.T.K., Yay., Ankara, 2006, s. 5

limanlarının ele geçirilmesi düşüncesi, II. Katerina'nın en büyük emeliydi². Lehistan kralının ölmesi sonucunda yeni kral seçiminde Rusya emellerini gerçekleştirebileceği Ortodoks olan bir kral seçtirmek istiyordu ki bu hususta kendisini Prusya destekliyordu. Diğer taraftan Fransa ve Avusturya, Katolik birinin tahta çıkmasını savunurken Osmanlı Devleti meseleye karışmayarak Lehlerin kralını kendilerinin seçmesine taraftardı³. Kral seçiminin Rusya'nın isteği doğrultusunda belirlenmesinin ardında Rusya-Lehistan sınır düzenlemesi sırasında bir kısım Lehistan toprakların Rusya'ya bırakılması Lehistan'da muhalefeti harekete geçirmişti. İsyanı bastırmak için Rusya Lehistan'a asker gönderince Milli Katolik Partisi Osmanlı Devleti'nden yardım istemiş, böylece Osmanlı Devleti istemeyerek de olsa kendisini olayların içinde bulmuştu. Osmanlı her ne kadar meselenin zamanla çözüleceği düşüncesiyle ilk etapta sessiz kalsa da Lehistan'da çatışmaların başlamasını fırsat bilen Rusların duruma müdahale etmeleri iki devleti savaşın içine soktu⁴. Lehistan'ın topraklarına giren Ruslar büyük bir katliam yaptılar⁵. Bu bağlamda savaşın Rusya'nın Lehistan'ın (Polonya) iç işlerine karışması ve Balkanlar'daki Osmanlı Devleti aleyhinde faaliyetlerde bulunması yüzünden çıktığı müşahade edilmektedir⁶.

Savaş ilanı karşısında şaşkına dönen İngiltere⁷, Rusya'nın tahrip ettiği şeyleri tazmin etmesi şartıyla barışın sürdürülmesini istiyordu. Buna mukabil Osmanlı Devleti ilan edilmiş bir savaş bitmeden barış yapılamayacağını savunuyordu. Osmanlı Devleti'ni buna ısrarla teşvik eden Fransa'ydı⁸. Onlara göre şayet Ruslar savaşla etkisiz bir hale getirilmezse daha sonra önlenmez bir güç haline gelecekti. Fakat savaş başladığında Fransa tarafsız kalmayı yeğledi. Avusturya ve Prusya da ona katıldı⁹.

Bu dönemde Rusya'nın, Osmanlı Devleti'yle giriştiği savaşta (1768-1774) başarılı olması, ardından Küçük Kaynarca Antlaşması'nın imzalanması¹⁰, iki devlet arasında yeni bir dönemin başlamasına sebep oldu. Zira daha sonra imzalanan antlaşmalarda Rusya sürekli

² Hasan Şahin, "Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya Yönelik Dış Politikası (18. Yüzyıl)", **Türk Dış Politikası-Osmanlı Dönemi I-II**, ed. Mustafa Bıyıklı, c. II, Gökkube Yay., İstanbul, 2008, s. 294.

³ Köse, **1774 Küçük Kaynarca Antlaşması (Oluşumu-Tahlili-Tatbiki)**, a.g.e., s. 7.

⁴ Köse, **1774 Küçük Kaynarca Antlaşması (Oluşumu-Tahlili-Tatbiki)**, a.g.e., s. 8.

⁵ Ziya Nur Aksun, **Osmanlı Tarihi**, I-VI, c. II, Ötüken Neş., İstanbul, 1994, s. 393; Cemal Tukin, "Küçük Kaynarca", **İslam Ansiklopedisi**, I-XIII, c. VI, M.E.B., Yay., İstanbul, 1977, s. 1065.

⁶ Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, T.T.K. Yay., Ankara, 1997, s. 15.

⁷ Aksun, a.g.e., s. 394.

⁸ Heyet, **Mufassal Osmanlı Tarihi**, I-VI, c. V, Güven Yay., İstanbul, 1971, s. 2563.

⁹ Köse, **1774 Küçük Kaynarca Antlaşması (Oluşumu-Tahlili-Tatbiki)**, a.g.e., s. 18-19.

¹⁰ Antlaşma metni için bkz., **Muâhedât Mecmûası**, I-V, c. III, T.T.K. Yay., Ankara, 2008, s. 254-274; Nihat Erim, **Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri, c. I (Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları)**, T.T.K. Bas., Ankara, 1953, s. 121-137.

buna atıfta bulunmuştur¹¹. Bunun yanında Osmanlıların gururunu inciten¹² bu antlaşma, 1699'da Karlofça Antlaşması'nın Orta Avrupa'da İslâm sınırlarını geriye doğru itmesi gibi, Karadeniz'in kuzeyinde Osmanlı güçlerinin zayıflamasına yol açmıştır¹³. Belirtmek gerekir ki Küçük Kaynarca Antlaşması başta Rusya olmak üzere dünya devletleri ile Osmanlı Devleti arasındaki siyasî, askeri ve ekonomik ilişkilerin çok farklı bir döneme girmesine vesile olmuştur. Bu yeni dönemden Osmanlı coğrafyasından pay almak için gayret göstererek projeler üretmeye başlamıştır.

İlk adımını Osmanlı Devleti'nin Karadeniz üzerindeki hâkimiyetinin sona erdirilmesi teşkil eden Kaynarca Antlaşması sonrasında Osmanlı Devleti Karadeniz'de karşısında daima Rusya'yı bulacaktır¹⁴. Bunun yanında antlaşmanın en önemli özelliği, Karadeniz'in bir Türk gölü olmaktan çıkıp açık deniz haline gelmesini öngörmesidir¹⁵. Kaynarca Antlaşması'nın diplomatik olarak Rusya'ya sağladığı başarı ise 11. maddesine göre Rusya'nın, Osmanlı Devleti sınırları içinde ilk defa konsolosluk kurma hakkını elde etmesi olarak değerlendirilebilir¹⁶. Aynı zamanda 11. madde iki ülke arasındaki ticarî ilişkileri düzenleyen ve Karadeniz'de Rusya'ya ticaret izni veren bir hüküm içeriyordu¹⁷. Bununla birlikte antlaşmanın tarafı olan Osmanlılar, Ruslar'ın Boğazlardan yalnız ticaret değil, savaş gemilerinin geçişi için izin taleplerini güvenliğini tehdit edeceği gerekçesiyle reddetmiştir¹⁸.

Küçük Kaynarca Antlaşması'nın Kırım Hanlığı açısından anlamı ona bağımsızlık kazandırmış olmasıdır. Nitekim ne Osmanlı Devleti ne de Rusya hanlık seçimine karışacak, ancak dinî konularda hilafet makamına bağlı kalacaklardır¹⁹. Antlaşmada Lehistan'nın adının hiçbir şekilde geçmemesi Rusya'nın başarısı olarak değerlendirilebilir. Küçük Kaynarca

¹¹ Oral Sander, **Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü – Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme**, A.Ü.S.B.F. Yay., Ankara, 1987, s. 93.

¹² Hasan Şahin, “Kaynarca'dan (1774) Paris Barışı'na ((1856) Kadar Şark Meselesi Perspektifinde Osmanlı-Rus Münasebetlerine Genel Bir Bakış”, **Türkler**, I-XX, ed. Hasan Celal Güzel ve diğerleri, c. XII, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s. 532.

¹³ Alan Palmer, **Son Üç Yüz Yıl Osmanlı İmparatorluğu – Bir Çöküşün Tarihi**, 2. b., çev., Belkis Çorakçı Dişbudak, Türkiye İş Bankası Kültür Yay. İstanbul, 2003, s. 58.

¹⁴ Armaoğlu, a.g.e., s. 5.

¹⁵ Süleyman Kocabaş, **Türkiye'nin Canı Boğazlar**, Vatan Yay., İstanbul, 1994, s. 20; Kemal Beydilli, “Boğazlar Meselesi”, **T.D.V. İslam Ansiklopedisi**, I-XXXVIII (devam ediyor), c. VI, İstanbul, 1992, s. 266.

¹⁶ Tukin, “Küçük Kaynarca” a.g.md., s. 1070.

¹⁷ Osman Köse, “Balkanlarda Rus Konsolosluklarının Kuruluşu ve Faaliyetleri”, **Turkish Studies**, c. I, S. 2, Erzincan, 2006, s. 143.

¹⁸ Akdes Nimet Kurat, **Türkiye ve Rusya**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1990, s. 31.

¹⁹ Stanford J. Shaw - Ezel Kural Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, I-II, çev., Mehmet Harmancı, c. I, e Yay., İstanbul, 1982, s. 340; Şahin, “Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya Yönelik Dış Politikası (18. Yüzyıl)”, a.g.m., s. 297; Antlaşmanın üçüncü maddesine göre “Padişah Müslüman dinin halifesi olarak,” siyasî ve medeni bağımsızlık verilen Kırım Müslümanlarına ruhani lideri olduğunu belirtilmiştir. Böylece Osmanlı padişahlarının bütün dünya Müslümanlarının lideri olarak uluslar arası bir antlaşma ile onaylanmış oluyor. Daha geniş bilgi için bkz. Palmer, a.g.e., s. 59.

Antlaşması'nın 7. ve 14. maddeleri²⁰ ilerde Rusya'nın istediği şekilde yorumlamasına ve büyük tartışmalara sebep olacak şekilde yazılması dikkat çekicidir. Gerçekten de Rusya bu iki maddeye dayanarak himaye hakkını elde etmiş ve Osmanlı iç işlerine karışmaya başlamıştır²¹. Zira 7. maddeye göre Ruslar Osmanlı tebaası Ortodokslar için Osmanlı nezdinde girişimde bulunabilecekti. 14. Madde de, Rusya'nın İstanbul'da bütün Ortodoksları için bir kilise yapacaktı²². Rusya'nın bu antlaşmayla himaye hakkını elde etmesi, gayrimüslim unsurların Osmanlı Devleti'nden kopuş sürecinin başlangıcını teşkil etmiştir²³. Bunun dışında savaş tazminatı olarak Osmanlı Devleti, Rusya'ya yılda 7,5 milyon akçe ödeme zorunda bırakılmış ve devlet bütçesi daha da kötüleşmiştir²⁴.

Küçük Kaynarca Antlaşması yeni bir politikanın başlangıcını teşkil etmiştir. Bu antlaşma ile birlikte Rusya Osmanlı Devleti tebaası durumunda muhtelif milletleri bağımsızlık elde etmesi için kışkırtmayı dış politikasının mihenk taşı haline getirmiştir²⁵.

Rusya bu antlaşmayla yalnız Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmak imkânını elde etmemiş, aynı zamanda Ortodoksların hamiliğine soyunarak Papalığı da karşısına almıştır. Din dışarıda bırakılarak büyük devlet veya imparatorluk kurmanın düşünülemeyeceği o dönemde Rusya'nın kendisi için önemli bir adım olmuştur.

Bütün bu hususlar göz önünde bulundurulduğunda Küçük Kaynarca Antlaşması Osmanlı Devleti'ni zayıflatırken Rusya'ya büyük güç olma yolunu açmıştır. Öyle ki II. Katerina bu antlaşmayla duyduğu memnuniyeti böyle bir antlaşma yapılmadığını ifade ederek göstermiştir²⁶. İstanbul'daki Avusturya elçisi Thugut da antlaşmayı Rus diplomatların başarısı ve Osmanlı delegelerinin ahmaklığı şeklinde değerlendirmiştir²⁷.

B. RUSYA'NIN OSMANLI DEVLETİ'Nİ TAKSİMİ FAALİYETİ: GREK PROJESİ

Rusya, Küçük Kaynarca Antlaşması'nda bir Şark Meselesi olarak gördüğü Boğazlar Meselesini kendi lehine hal etmek amacıyla giriştiği Osmanlı Devleti'nin taksimi projesinde Avusturya ile iş birliği yaptı. II. Katerina, Avusturya İmparatoru II. Joseph ile 1781 yılında

²⁰ Bu iki madde ile ilgili daha geniş bilgi için bkz: Hasan Demiroğlu, **Rus Kaynaklarına göre Rusya'nın Balkan Siyaseti: Ortodoks Birliği ve Panslavizm (1856-1878)**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2009, s. 35-39.

²¹ Kurat, a.g.e., s. 28.

²² Tükin, "Küçük Kaynarca" a.g.md., s. 1069.

²³ Şahin, "Kaynarca'dan (1774) Paris Barışına (1856) Kadar Şark Meselesi Perspektifinde Osmanlı-Rus Münasebetlerine Genel Bir Bakış", a.g.m., s. 532.

²⁴ Shaw, a.g.e., s. 340.

²⁵ Oral Sander, **Siyasi Tarih – İlkçağlardan 1918'e**, İmge Kit., Ankara, 1989, s. 140.

²⁶ Kemal Beydilli, "Küçük Kaynarca Antlaşması", **T.D.V. İslam Ansiklopedisi**, I-XXXVIII, C. XXVI, Ankara, 2002, s. 524-527.

²⁷ Ahmed Rasim, **Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi**, C. 3, Şems Mat., İstanbul, 1329, s. 1021.

Osmanlı Devleti'ne savaş açmak hususunda anlaştı. Bir yandan iki ateş arasında kalmış Osmanlı Devleti'ne karşı kurdukları ittifak sayesinde onu mağlup etmeyi planlarken bir yandan da Avrupa'daki mirasını paylaşmak için "Grek Projesi" olarak bilinen bir proje hazırladılar²⁸. Grek Projesi'ne göre Eflak, Boğdan ve Besarabya'yı içine alacak şekilde bir Daçya devleti kurulacak²⁹, Karadeniz kıyılarındaki bölgeleri Rusya alacak; Avusturya ise Sırbistan, Bosna-Hersek ve Dalmaçya kıyılarını alacak, Mora, Girit ve Kıbrıs adaları Venedik'e verilecek ve nihayet İstanbul alındığında Bizans Devleti ihya edilecekti³⁰.

Bu projeyi hayata geçirmek amacıyla Kırım Hanlığı'nın ortadan kaldırılarak Rusya'ya ilhaki, Rus ticaret gemilerinin adalara ve Karadağ'da yaşayan Rumlara sürekli silah ve mühimmat göndererek onları isyana teşviki, savaşı kaçınılmaz hale getirmişti. Grek Projesi İstanbul ağırlıklı bir projeydi. Bu tasarıya göre İstanbul Konstantinopolis adıyla tıpkı Moskova ve Petersburg gibi üçüncü bir Rus başkenti durumuna yükselecekti. Bu Rusya'ya sadece doğu Hıristiyanlığa manevi bir üstünlük değil, aynı zamanda Batı Avrupa'ya karşı da bir üstünlük sağlayacaktı³¹. Eğer Osmanlı Devleti'ni Avrupa'dan tamamen çıkarmada başarılı olunursa o zaman başkenti İstanbul'da olmak üzere bir Grek Devleti yani Bizans Devleti kurulacak ve başına II. Katerina'nın torunu Konstantin gelecekti. Osmanlı Devleti'nin Asya ve Afrika'daki topraklarına gelince onlar Fransa, İngiltere ve İspanya arasında kendi aralarında istedikleri şekilde paylaşılacaktı.

II. Katerina Osmanlı Devleti'ni savaşa tahrik etmek amacıyla da ağır taleplerde bulunmaya başladı. Bu talepleri kabul etmeyen Osmanlı Devleti Rusya ile savaşmak zorunda kaldı. Avusturya ise ilk olarak savaşa girmekte tereddüt etse de Rusya'nın tek başına girerek kazançlı çıkacağı bir savaşın onu Avrupa'da güçlü yapacağından koktuğu için Osmanlı Devleti'ne savaş açtı³². Bunun yanında savaşa Fransız ihtilalinin tesiriyle İngiltere ve Prusya müdahale ederek yeni bir antlaşma imzalanmasına zemin hazırladılar³³. Yaş'ta (1792) imzalanan bu antlaşmanın³⁴ temelini Küçük Kaynarca Antlaşması teşkil etmiştir. Bu antlaşma ile birlikte Osmanlı Devleti, Rusya'nın Kırım'ı ilhaki ve Gürcistan üzerindeki hâkimiyetini de tanımış oluyordu³⁵.

²⁸ Şahin, "Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya Yönelik Dış Politikası (18. Yüzyıl)", a.g.m., s. 532.

²⁹ Kurat, a.g.e., s. 32.

³⁰ Aksun, a.g.e., s. 442; Palmer, a.g.e., s. 64.

³¹ Kocabaş, a.g.e., s. 27.

³² Köse, "XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Rus Münasebetleri, Osmanlı", a.g.m., s. 547.

³³ Baron Joseph Van Hammer Purgstall, **Büyük Osmanlı Tarihi**, I-X, çev. Bekir Sıtkı Baykal, haz., Mümin Çevik, C. IX, Üçdal Neş., İstanbul, ts., s. 101; Şahin, "Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya Yönelik Dış Politikası (18. Yüzyıl) a.g.m., s. 533.

³⁴ Antlaşma metni için bkz., **Muâhedât Mecmûası**, a.g.e., c. IV, s. 4-13; Erim, a.g.e., s. 187-194.

³⁵ Shaw, a.g.e., s. 351; Kurat, a.g.e., s. 37.

Rusya'nın yayılcı politikasını zaman zaman Avusturya da desteklemiştir. Avusturya'nın desteklemesi, Balkanlar'daki dengeyi Osmanlı aleyhinde bozmuştur. Bunun karşısında İngiltere Osmanlı Devleti'nin yanında yer almıştır³⁶.

Rusya'nın Kırım Hanlığı'nın bağımsızlığını temin etmesi ilerde onu yıkararak kendi egemenliği altına almasının ilk adımı olarak nitelendirilebilir. Nitekim Rusya orada iç karışıklar çıkarmak istediği hânı başa getirdi, nihayet 1783'te Kırım'ı işgal ve Rusya'ya ilhak etti³⁷. Rusya Kırım'ı işgal etmekle Karadeniz kıyılarında kaleler, tersaneler ve donanma inşa etmeye başlamıştı.

XIX. yüzyılda Batılı güçlerin dünyaya siyasî hegemonyasını kabul ettirmesi üzerine Osmanlı Devleti, toprakların bütünlüğünü ve güvenliğini tek başına sağlayamayacağını anlayınca, dış politikada barış prensibini ve Fransa ile iyi ilişkileri devam ettirme şeklindeki denge politikası uygulamak zorunda kalmıştır³⁸. Bu sıralarda Osmanlı Devleti o tarihe kadar (1805) Boğazdan hiçbir devletin savaş gemisine geçmesine izin vermez iken Rusya'nın baskılarına boyun eğerek yaptığı bir ittifakla³⁹, ilk defa Rusya'nın Boğazdan savaş gemisi geçirmesine müsaade etmiştir⁴⁰. Bu durum sayesinde Rusya Boğazlar üzerinde diğer devletlere nazaran bir üstünlük sağlayarak avantajlı duruma geçmiş oldu. Ancak kısa bir müddet sonra Osmanlı Devleti'nin Boğazı tüm Rus gemilerine kapatması üzerine rahatsız olan Rusya, Eflak ve Buğdan'ı işgal ederek yeni bir savaş açtı⁴¹. 1809'da başlayan ve üç yıl süren savaşta Ruslar Eflak, Buğdan ve Basarabya'yı alıp Tuna nehrine geçerek Bulgaristan'ı ele geçirdiler. Bunun sonucunda Bükreş Antlaşması'nı⁴² imzalamak zorunda kalan Osmanlı Devleti'nin Boğdan ve Basarabya'nın bir kısmı elinden çıkmış, Kafkaslarda ise Ruslar ele geçirdikleri toprakları terk edeceklerini kabul ettiklerinden herhangi bir sınır değişikliği olmamıştır⁴³.

Şu husus vurgulanmalıdır ki Osmanlı Devleti'ni Rusya'ya karşı savaşa ikna eden Fransa idi. Nitekim o sıralarda Fransa-Rusya arasında devam eden savaş yanında Osmanlı Devleti'nin de Rusya ile savaşa girmesi Rusları iki ateş arasında bırakması dolayısıyla Fransızların işine geliyordu. Ancak Fransa-İngiltere arasındaki çekişme de İngiltere'nin

³⁶ Armaoğlu, a.g.e., s. 14.

³⁷ Armaoğlu, a.g.e., s. 16.

³⁸ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, c. IV, 4. b., T.T.K., Yay., Ankara, 1983, s. 21.

³⁹ İttifakın metni için bkz. Erim, a.g.e., s. 221-225.

⁴⁰ Yusuf Akçura, **Osmanlı Devletinin Dağılma Devri - XVIII. ve XIX. Asırlarda**, 3. b., T.T.K., Yay., Ankara, 1988, s. 107; Kurat, a.g.e., s. 534.

⁴¹ Şahin, "Kaynarca'dan (1774) Paris Barışı'na ((1856) Kadar Şark Meselesi Perspektifinde Osmanlı-Rus Münasebetlerine Genel Bir Bakış" a.g.m., s. 532; Kurat, a.g.e., s. 50.

⁴² Antlaşma metni için bkz., **Muâhedât Mecmûası** a.g.e., c. IV, s. 49-57; Erim, a.g.e., s. 245-254.

⁴³ Armaoğlu, a.g.e., s. 96.

Osmanlı Devleti'ne baskı yapmaya başlamasına ve savaştan vazgeçmemesi durumunda Bozcaada önlerinde bekleyen İngiliz donanmasını Çanakkale boğazlarından geçirmekle tehdit etmesine sebebiyet verdi. Osmanlı Devleti İngiltere'nin isteklerini reddedince İngiliz elçisi İstanbul'u terk edip İngiliz donanmasına gitmiş donanma Çanakkale'den geçerek Nara Burnu'nda bulunan 6 parçalık Osmanlı donanmasının 4 tanesini yakıp 2 tanesini yanına alarak Yedikule'de demirledi⁴⁴. İngiltere yine isteklerini hafifleterek Bâb-ı 'Âliye sundu. Bu sefer de ret cevabı alınca donanma kumandanı İstanbul'da daha fazla kalmak tehlikeli bulunduğundan çekilmek zorunda kaldı. Osmanlı deniz kuvvetleri iki firkateyni batırdı diğerlerini ise yaraladı. İngiltere ise hem diplomatik hem de askeri anlamda başarısızlığa uğramış oldu⁴⁵.

C. YUNANİSTAN'IN BAĞIMSIZLIĞINI KAZANMASINDA RUSYA'NIN ROLÜ

Fransız İhtilali'nin ortaya çıkarttığı milliyetçilik akımı bütün Avrupa'yı tesiri altına alırken bu durum Osmanlı Devleti'ni de etkilemiş, bu fikirler özellikle Hıristiyanların çoğunlukla oturdukları bölgelerde yaygın hale gelmeye başlamıştı. Çeşitli din, dil, ırk ve kültüre sahip toplumlardan meydana gelen Osmanlı Devleti, milliyetçilik akımının gelişmesiyle ve devlet sınırlarının içinde yayılmasıyla birçok isyanla karşı karşıya kaldı. Böylece daha önce çeşitli propaganda ve tahriklerle devlete karşı ayaklanmalara destek veren Rusya için milliyetçilik fikrini kullanmak bağımsızlık hareketlerini kışkırtması açısından önemli bir vesile olmuştur. Nitekim 1804'te isyan sonucunda Sırbistan özerklik kazanmıştır.

Osmanlı Devleti'ni yıkmayı hedefleyen Rusya, bunu gerçekleştirmek için bahaneler yaratıp savaş açmakla yetinmeyerek, Osmanlı Devleti'nin yönetimi altında bulunan Hıristiyanları kışkırtarak kendi hedeflerini gerçekleştirmek üzere kullanmaktan geri durmamıştır⁴⁶. Hiç şüphesiz Mora'da başlayan Yunan isyanında papazların da yer alması bir yandan bütün halkın kışkırtılıp isyana katılmasına vesile olurken bir yandan da isyana milli ve dini bir hüviyet katmıştır⁴⁷. Ancak bu isyan karşısında Avrupa devletleri tarafsız kalıyordu. Buna karşılık Rusya emellerini gerçekleştirmek için uygun anı yakalamış bulunuyordu. Küçük Kaynarca Antlaşması'na dayanarak Ortodoks himayesinin teminatını istedi. Bunu elde edemeyince İstanbul'daki elçisini geri çağırdı. Ancak Kutsal ittifakın devam etmesini isteyen Avrupa devletleri Rusya'yı uyardılar⁴⁸. Osmanlı Devleti isyanı bastıramayınca Mısır valisi

⁴⁴ Akçura, a.g.e., s. 125-128; Armaoğlu, a.g.e., s. 92.

⁴⁵ Armaoğlu, a.g.e., s. 93.

⁴⁶ Besim Özcan, "Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya Yönelik Dış Politikası (19. yy ve 20. yy Başı)", **Türk Dış Politikası Osmanlı Dönemi**, I-II, C. II, ed. Mustafa Bıyıklı, Gökkuşe Yay., İstanbul, 2008, s. 317.

⁴⁷ Karal, a.g.e., s. 112.

⁴⁸ Karal, a.g.e., s. 114.

Mehmet Ali Paşa'ya başvurarak yardım talep etti. Belirtmek gerekir ki Osmanlı tarihinde ilk kez bir padişah kendi yönetimi altındaki bir validen yardım istemek zorunluluğunu duymuştur. Mehmet Ali Paşa da hizmetlerine karşılık olarak kendisi için Girit adası, oğlu İbrahim Paşa için de Mora'nın yönetimine verilmesini istedi⁴⁹. Böylece Mehmet Ali Paşa'nın duruma el atmasıyla Yunan isyanı bastırılabilirdi. Ancak Mehmet Ali Paşa her ne kadar isyanı bastırsa da bir şekilde isyana karışması yeni bir safhanın başlamasına da sebebiyet vermişti⁵⁰. Yunan isyanı Osmanlı Devleti'nin bir iç meselesi iken İngiltere, Fransa ve Rusya'nın karışmasıyla durum değişerek uluslar arası bir konuma gelmiştir. Emellerine "Bizans yolu üzerinden" ulaşabileceğine inanan Rusya'nın Doğu Akdeniz'in Mehmet Ali Paşa gibi güçlü bir valinin egemenliğinde kalmasını istememesi Yunan isyanına karışmasının sebebi olarak değerlendirilebilir⁵¹. Bunun dışında Rusya Helen ideallerini politik bir malzeme olarak kendi siyasî geleceği için bir dönüm noktası şeklinde görüyordu. Bunda şüphesiz dönem itibariyle Avrupa devletlerinde oluşan hellenizm akımının büyük etkisi vardı. Rusya bununla Avrupalılara öteki olmadığını ve en azından onlar kadar III. Roma olma arzusunda olduğunu kanıtlama iddiasındaydı⁵². Rusya'nın bu tutumu, Yunan sorununu kendi çıkarları doğrultusunda çözeceğinden İngiltere'yi telaşlandırdı⁵³. Bunun nedeni ise sonunda bağımsızlığını kazanacak olan Yunanistan'ı Rus etkisi altına düşmekten engellemek ve kendi etkisi altına girmesini sağlamaktı. Böylece Doğu Akdeniz'de muhtemel Rus genişlemesine karşı bir müttefik kazanmış olacaktı⁵⁴. Ayrıca isyanın bastırmasından sonra Mehmet Ali Paşa'ya Mora ve Girit valiliğinin verilmesi ve Doğu Akdeniz'in onun egemenliğine altına girmesi İngiltere'nin çıkarlarına da uygun değildi. Bu bağlamda İngiltere bölgede güçlü bir Mısır valisi veya Rusya yerine, zayıf bir Osmanlı Devleti'ni ya da güçlü bir Osmanlı yerine bağımsız bir Yunanistan'ı tercih ediyordu⁵⁵. Bu amaçladır ki İngiltere ilk olarak 1826'da Yunanistan'ın özerkliğini tanıyarak Fransa ve Rusya ile Londra Antlaşması'nı imzalayıp Osmanlı Devleti'ne sunmuştur. Ancak Osmanlı Devleti'nin bunu iç işlerine müdahale sayarak kabul etmemesi üzerine ihtiyati tedbirler almayı kendilerine zorunlu hissedenden İngiltere, Fransa ve Rusya, donanmalarını Mora sahillerine göndererek Osmanlı asker ve donanmasının Yunanistan'dan çekilmesini istemişlerdir. İstekleri reddedilince de Nevarin'e girdiler ve

⁴⁹ Barbara Jelavich, **Balkan Tarihi 18. Ve 19. Yüzyıl**, I-II, çev., İhsan Durdu-Haşim Koç-Gülçin Koç, C. I, Küre Yay., İstanbul, 2006, s. 243.

⁵⁰ Karal, a.g.e., s. 115.

⁵¹ Şahin, "Kaynarca'dan (1774) Paris Barışı'na ((1856) Kadar Şark Meselesi Perspektifinde Osmanlı-Rus Münasebetlerine Genel Bir Bakış" a.g.m., s. 535.

⁵² Demiroğlu, a.g.tz., s. 45.

⁵³ Armaoğlu, a.g.e., s. 177.

⁵⁴ Oral, a.g.e., 209.

⁵⁵ Karal, a.g.e., s. 117.

yaptıkları baskı sonucunda Osmanlı donanmasını yaktılar⁵⁶. Nevarin olayı, bütün Avrupa’da özellikle Rusya, Fransa ve Yunanistan’da Hıristiyanlığın İslâm’a karşı bir zaferi şeklinde telakki edilerek⁵⁷ büyük sevinçle karşılandı. Osmanlı Devleti’ndeki halk ise bunu yeni bir haçlı seferi olarak değerlendirdi⁵⁸. Bu baskın çok önemli sonuçlar doğurmuştur. İlk olarak Metternich Sistemi⁵⁹ ve Kutsal ittifak yıkılmış, Viyana sistemi de çökmüştür⁶⁰.

Halkın Rusya’yı sorumlu tuttuğu ve Osmanlı-Rus ilişkilerinin bozulup kesilmesine ve savaş çıkmasına sebep olan Nevarin olayında padişah da Rusya’yı suçladı. Bunun üzerine bütün vilayetlerden eşraf ve ulemayı İstanbul’da toplayarak Avrupa’nın Yunan meselesini bir Hıristiyanlık-Müslümanlık davası haline getirdiğini vurgulayıp, bu durumda İslâm’ın şerefini kurtarmak gerektiğini söyleyerek Rusya’ya karşı savaş hazırlıklarını başlatıp sınırlara asker yağmaya girişti⁶¹. Kuşkusuz bu dönemde Osmanlı Devleti en zor günlerini yaşıyordu. Çünkü dış ilişkilerde yıllardır Rusya ile devam eden çatışma ve savaşlara ilaveten artık İngiltere ve Fransa ile de diplomatik problemler yaşanıyordu. Bunun yanında iç meselelerde de durum bundan iyi değildi. O zamanlarda Yeniçeri Ocağını kaldıran Osmanlı Devleti yerine teşkil ettiği Asakir-i Munsure-i Muhammediyye’yi henüz istediği düzeye çıkaramamıştı. Bu da tam Rusya’nın Osmanlı için arzuladığı ortamı ifade ediyordu. Aynı zamanda Çar Nikola İngiltere, Fransa ve Avusturya’ya yeni topraklar için savaşmadığını, Londra Antlaşması’nı Osmanlı Devleti’ne kabul ettirmek için savaştan başka çare kalmadığını belirterek onların tarafsızlıklarını sağlamaya çalışıyordu⁶².

Rusların saldırmasıyla savaş başlamış oldu. Yapılan bu savaşta, Rus ordunun Edirne’ye kadar gelmesi, Doğu Anadolu’daki bazı yerleri işgal etmesi ve Mora isyanına İngiltere ile Fransa’nın yardım etmeleri Osmanlı Devleti’ni zor duruma sokmuş ve 14 Eylül

⁵⁶ Ahmed Lûtfî Efendi, **Vak’anüvîs Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi**, I-VIII, haz. Ahmet Hezerfen, C. I, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1999, s. 62-72; Kurat, a.g.e., s. 56; Armaoğlu, a.g.e., s. 180.

⁵⁷ Karal, a.g.e., s. 118.

⁵⁸ Özcan, a.g.m., s. 318.

⁵⁹ Metternich sistemi veya diğer bir adıyla müdahale sistemi olarak bilinen bu sistem Avrupa’nın neresinde olursa olsun düzene karşı ortaya çıkan ayaklanmaları bastırmayı ve bu yolda başka ülkelerinin iç işlerine karışmayı kendisine görev edinmiş olan büyük devletler, Grek ayaklanmasını bastıracakları yerde etkin bir biçimde kurulu düzene karşı ayaklanmalarının yanında yer alarak desteklemişlerdir. Yunan ayaklamasında Osmanlı Devleti’ni destekleme gerekirken, tam Osmanlı Devleti’nin aleyhine olacak şekilde Yunanlılara destek verdiler.

⁶⁰ Viyana Kongresi, Rusya’nın yayılmacı politikasını engellemek amacıyla yapılmıştır. Çünkü Rusya’nın Balkanlar’daki genişleme çabaları Avusturya’nın çıkarlarına ters iken, Rusya’nın Karadeniz’de genişlemesi ve Boğazdan Akdeniz’e inmesi İngiltere’yi korkutuyordu. Bu yüzden Avrupa devletleri Osmanlı toprak bütünlüğünün garanti altına alınması gerektiği düşüncesindeydi. Ancak Osmanlı Devleti, toprak bütünlüğünün Avrupa devletleri tarafından garanti altına alınmasını bağımsızlığı ile uyurur olarak görmediğinden konferansa katılmadı.

⁶¹ Armaoğlu, a.g.e., s. 181.

⁶² Karal, a.g.e., s. 119.

1829'da Edirne Antlaşması'nı imzalamak mecburiyetinde bırakmıştır. Bu antlaşma⁶³ ile Yunanistan'ı resmen tanıyan Osmanlı Devleti, hem toprak kaybına uğramış hem de tazminat yüklenmiş, ayrıca Rusya Osmanlı Devleti'ne karşı bir üstünlük kazanmıştır⁶⁴. Aynı zamanda Edirne Antlaşması'yla Rus ticaret gemilerine Karadeniz'de ve Osmanlı limanlarında serbest ticaret hakkı verilmesi ve taşıdıkları eşyaya hiçbir şekilde müdahale edilmemesi ayrıcalığı tanınıyordu ki, Rus ticaret gemilerine Boğaz'dan rahatça geçiş izni verilmesi anlamına geliyordu⁶⁵. Bunun yanında 1829 Edirne Antlaşması'yla Rusya, Balkan Slavlarının koruyucusu durumuna gelmiş ve diğer büyük devletler nezdinde de bir üstünlük sağlamıştır⁶⁶.

Yunanistan, Balkan toprakları içinde, Osmanlı Devleti'nden bağımsızlığını ilk kazanan devlettir ve bundan sonra diğer milliyetçilik ve bağımsızlık hareketlerine de örnek teşkil edecektir.

D. MISIR MESELESİ VE RUSYA

Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra, Şark meselesi bağlamında biraz daha geniş çapta Mısır sorunu de gündeme gelmiştir. Fransa'nın yardım ve desteğiyle Kahire valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa çağdaş reformlar gerçekleştirerek düzenli bir ordu ve modern ölçülere dayanan bir donanma oluşturmuş⁶⁷, Osmanlı Devleti'nin zaaflarından yararlanarak Suriye ve Anadolu'daki Osmanlı birliklerini hezimete uğratmış, hatta Konya'da sadrazam kumandasındaki ordunun yenmesiyle İstanbul yolu açılmıştı. Bu durumda Padişah'ın takip edeceği iki yol vardı: ya Mehmet Ali Paşa ile anlaşarak sorunu kendi aralarında çözeceklerdi ya da yabancı bir devletten yardım isteyerek isyanı bastıracaktı. Ancak Padişah ikinci seçeneğini tercih ederek Rusya'dan yardım istedi ve böylece Rusya'nın himayesine girmiş oldu⁶⁸. Bu durum bir valinin çıkardığı isyanı bastıramayarak dışarıdan yardım istemek zorunda kalan Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyılın ilk yarısındaki manzarasını anlamak açısından önemlidir. Böylece Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın bu isyanı devletin bir iç meselesi iken zamanla büyüyerek Avrupa devletlerinin müdahalesiyle devletlerarası bir mesele haline gelmişti. Rusya'ya göre eğer Kavalalı Mehmet Ali Paşa durdurulmaz, Mehmet Ali Paşa bu işi sonuna kadar götürür ve başarılı olursa, Osmanlı Devleti yıkılacak, bunun yerine Mehmet Ali Paşa'nın kuracağı güçlü devlet ortaya çıkacak, Mehmet Ali Paşa Fransa ile öteden beri

⁶³ Antlaşma metni için bkz., **Muâhedât Mecmûası**, a.g.e., c. IV, s. 70-87; Erim, a.g.e., 279-286.

⁶⁴ Şahin "Kaynarca'dan (1774) Paris Barışı'na ((1856) Kadar Şark Meselesi Perspektifinde Osmanlı-Rus Münasebetlerine Genel Bir Bakış" a.g.m., s. 536.

⁶⁵ Armaoğlu, a.g.e., s. 184.

⁶⁶ Şahin, "Kaynarca'dan (1774) Paris Barışı'na ((1856) Kadar Şark Meselesi Perspektifinde Osmanlı-Rus Münasebetlerine Genel Bir Bakış" a.g.m., s. 536.

⁶⁷ Armaoğlu, a.g.e., s. 200.

⁶⁸ Karal, a.g.e., s. 131.

dostane ilişkiler geliştirdiğinden Boğazlarda Rusya'dan çok Fransa üstün bir konuma geçecekti. Rus Çarı Nikola, Ortadoğu'da yeni güçlü bir devletin kurulması Rus menfaatlerine aykırı bulduğundan onu engellemek amacıyla İskenderiye'deki konsolosu kapatarak Kavalalı Mehmet Ali Paşa ile bütün ilişkileri kesti. Aynı zamanda İstanbul'a bir elçi göndererek Osmanlı Devleti'ne savaşın durdurması için yardım teklif etti. Zor durumda olan Osmanlı Devleti teklifi kabul etti. Bunun üzerine Bir Rus donanması İstanbul'a gelerek Büyükdere'de demirledi⁶⁹. Bu durumdan rahatsız olan İngiltere ve Fransa İstanbul'a elçilerini göndererek Osmanlı Devleti'nin Kavalı Mehmet Ali Paşa⁷⁰ ile Kütahya Atlaşması'nı imzalamasını sağladılar⁷¹.

E. TANZİMAT FERMANI

II. Mahmut'un yaptığı ıslahâtların⁷² yetersiz kalması ve çeşitli alanlarda sıkıntıların devam etmesi, dış şartlar da göz önünde bulundurulduğunda, yeni ıslahâtları kaçınılmaz hale getirmiştir. II. Mahmut'un ıslahâtları Osmanlı Devleti'nin geleneksel yapısını ve tüm yaşam biçimlerini düzenleme görev ve hakkını kapsayacak şekilde genişletmesi, Osmanlı reform anlayışını eski kurumları koruma ve yeniden canlandırma anlayışından ayrılarak yerine Batı'dan ithal etme anlayışının getirilmesi Tanzimat hareketine ortam hazırlamıştır⁷³.

Tanzimat Fermanı, 1839'da Sultan Abdülmecid'in sadrazamı Mustafa Reşid tarafından Gülhane Parkı'nda yabancı devletlerin elçileri, şeyhülislâm, Rum ve Ermeni patrikleri, Hahambaşı, saray erkânı, devlet adamları ve büyük bir halk topluluğunun huzurunda okunan, kişilerle devlet arasındaki ilişkilere hukuki yönden yenilikler getiren, şeriata dayanan eski yasaları tamamen değiştirmeyi öngören, Tanzimat-ı Hayriye adı verilen ıslahât hareketinin siyasî ve hukukî yönden teminat altına alan belgedir⁷⁴. Bu Ferman Topkapı Sarayı'nın Gülhane bahçesinde okunarak ilan edilmesi nedeniyle okunduğu yere istinaden "Gülhane Hatt-ı Hümayûnu" adını aldı adıyla anılmaya başlamıştır⁷⁵.

⁶⁹ Karal, a.g.e., s. 135.

⁷⁰ Mehmet Ali Paşa'nın Mısır Valiliği ve Mısır meselesi ile ilgili daha geniş bilgi için bkz., Şinasi Altundağ, **Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı-Mısır Meselesi 1831-1841**, T.T.K., 2. b. Ankara, 1988; Atilla Çetin, **Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Mısır Valiliği - Osmanlı Belgelerine Göre**, y.e.y., İstanbul, 1998; Ayrıca Karal, a.g.e., s. 124-142.

⁷¹ Aksun, a.g.e., c. III, s. 222.

⁷² II. Mahmut'un ıslahatları ile ilgili daha geniş bilgi için bkz: Ruveyda Nida Yıldırım, **II. Mahmut Dönemi İslahat Hareketleri**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2006, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

⁷³ Shaw, a.g.e., c. II, s. 86.

⁷⁴ A. Cevdet Eren, "Tanzimat" **İslam Ansiklopedisi**, I-XIII, c. XI, İstanbul, 1979, s. 719; Çakır, a.g.md., s. 701

⁷⁵ Yaşar Yüce - Ali Sevim, **Türkiye Tarihi**, I-IV, c. IV, T.T.K.. Yay., Ankara, 1992, s. 237.

Tanzimat kelimesi Arapça olup sözlükte düzenlemeler anlamına gelmektedir. Tanzimat Osmanlı Devleti'nin en önemli reformların yapıldığı bir dönemi kapsamaktadır⁷⁶. Tanzimat'ın ne zaman başladığı konusunda görüş ayrılığı bulunduğu gibi ne zaman bittiği de kesin değildir. Ancak en yaygın görüş 1839 yılında Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile başladığı ve 1876 yılında I. Meşrutiyet'in ilan etmesiyle son bulduğu yönündedir. Tanzimat'ın kapsadığı bu zaman dilimini uzatmak veya kısaltmak araştırmacıların konuya bakış açısıyla alakalıdır⁷⁷. Tanzimat Fermanı'ndan önce eksikliği fark edilen çeşitli alanlarda ıslahât hareketleri planlanmış ve uygulanmıştır. Yeniçeri Ocağının kaldırılması, kılık kıyafetin düzenlenmesi, eğitim müesseselerindeki ıslahâtlar ve teknolojik gelişmeleri ülkeye sokma gayretleri bunlardan bazılarıdır. Tanzimat, Osmanlı Devleti'nde ıslahât hareketleri içinde bir merhale teşkil eder. Fakat bu merhale, kendilerinden öncekilere nispetle çok farklı bir özellik taşır. O zamana kadar, daha ziyade askerî sahada ıslahât yapılırken, bu dönemde devletin başına gelen gailelerin sebepleri, Osmanlı cemiyetinin düzeninde görülmüş ve bu düzenin temellerinin ıslahı düşünülmüştür. Bunun için Tanzimat Fermanı bir nevi vatandaş hakları beyannamesi olarak ortaya çıkmıştır. Fakat bu beyanname, bir halk hareketi neticesinde halktan gelmeyip yukarıdan aşağıya, tavandan tabana gerçekleşmiştir. Bu husus, Tanzimat'ın zayıf taraflarından birini teşkil eder. Bunun içindir ki halk tarafından kolaylıkla benimsenmemiştir. Bu da, alınan tedbirlerin, dış baskıların tesiriyle meydana geldiğini göstermektedir.

Tanzimat, XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde siyasî, toplumsal ve kültürel hayata damgasını vurması sebebiyle çeşitli şekillerde tanımlanmıştır⁷⁸. Tanzimat, Türkiye'de meşruti bir idarenin kurulmasına vesile olan, İslâm-Hıristiyan âlemlerinin birbirlerine yaklaşmasına zemin hazırlayan bir kültür ve ıslahât hareketi olarak da değerlendirilmektedir⁷⁹. Gülhane Hatt-ı Hümayûnu, Padişahın isteğiyle yayımlandığı gibi yine isteğine bağlı olarak yürürlükten kaldırılabilceği için padişahın yetkililerinin üzerine bir Osmanlı anayasası değildir. Ancak padişah böyle bir sınırlandırmanın ilk adımı olarak kendi koyduğu ve bu yasama düzeninin çıkartacağı yasalarla yetkisini sınırlandırmaya söz veriyordu⁸⁰. Padişah fermanda Tanzimat'ın amacının yalnız din ve devleti değil, ülkeyi ve milleti kalkındırmak olduğunu vurgulamıştır⁸¹. Tanzimat'ı yeni bir başlangıç olarak gösterme gayretinde olan Osmanlı yönetimi birçok

⁷⁶ Eren, a.g.md., s. 704.

⁷⁷ Zafer Gölen, "Osmanlı Devleti'nde Islahat Hareketleri ve Tanzimat", **Türk Dünyası Araştırmaları**, S., 118, Şubat 1999, s. 107.

⁷⁸ Daha geniş bilgi için, Gölen, a.g.m., s. 107.

⁷⁹ Eren, a.g.md., s. 710.

⁸⁰ Shaw, a.g.e., c. II, s. 93.

⁸¹ Cezmi Eraslan & Kenan Olgun, **Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet ve Parlamento**, 3F Yay., İstanbul, 2006, s. 21.

alandaki yapılacak olan reformlarla 5-10 yıl içerisinde beklenen seviyeye ulaşılacağını umuyordu⁸².

Tanzimat, fevkalade şartlar sebebiyle ortaya çıkmış bir olay değil, aksine yüz elli yıllık bir ıslahât programının sonucudur. Tanzimat ilk kez bir ıslahât programının belgeye dayandırılması açısından önem taşır ve dikkat çeker. Bu açıdan Tanzimat önceki ıslahât hareketlerine göre daha önemli kabul edilmiş ve üzerinde daha çok durulmuştur⁸³.

Tanzimat Fermanının ilan edilmesinde şüphesiz dış etkenleri de göz ardı etmemek gerekir. Bir yandan XVIII. yüzyıl itibariyle Avrupa’da yaşanan teknik ilerlemeler, yeni buluşlar, askeri, sivil ve iktisadi gelişmeler Avrupa milletlerini güçlendirirken, diğer yandan Fransız İhtilâliyle ortaya çıkan ve şiddetle benimsenen milliyetçilik hareketlerinin yaygınlaşması Osmanlı Devleti’ni zor durumda bırakmıştır. Bu bağlamda Fransız İhtilalinin milliyetçilik ilkesini ön plana çıkarması Fransa, İngiltere ve Rusya’nın Osmanlı Devleti’ndeki gayrimüslim tebaayı kendi çıkarları yönünde kullanmasına yol açmıştır. Mezkûr devletlerin mevcut düzen karşısında azınlıkların haklarını koruma bahanesiyle Osmanlı Devleti’nin iç işlerine karışmaya başlaması, misyonerlik faaliyetlerinin siyasî propaganda malzemesi olarak kullanılarak Osmanlı Devleti’ni ağır baskı ve dayatmalara maruz bırakması, Osmanlı Devleti’nde köklü değişimlere zorlamıştır⁸⁴. Osmanlı Devleti’nin batı karşısında üstünlüğünü yitirmesinden sonra önde gelen aydınların savunduğu batının sadece tekniğinden faydalanarak devlete eski gücü kazandırma çabasını içeren ıslahât hareketleri ise zamanla sosyo-ekonomik ve kültürel alanlara da taşınmıştır⁸⁵.

Gülhane Hatt-ı Hümayûnu’nun ilanıyla başlayan Tanzimat dönemine bakılacak olursa iç ve dış olaylara dolu bir devir olduğu gözlenir. Bu dönemde Osmanlı Devlet sisteminde, sosyal ve toplumsal hayatta yapılan pek çok değişiklikler yalnız Müslümanların hukukunu etkilememiş aynı zamanda gayrimüslim tebaanın da haklarını değiştirmiştir⁸⁶.

Tanzimat kopmak üzere olan toplum bağlarını yeniden kuvvetlendirmek çabasıyla ortaya çıkmıştır ve Avrupalı büyük güçlerin baskısı ve müdahaleleri altında gerçekleşen gayrimüslim cemaatlerin Türk ve diğer Müslüman unsurlarla birlikte yaşayabilecekleri bir yapının kurulmasına çalışıldığı görülür⁸⁷.

⁸² Eren, a.g.md., s. 719.

⁸³ Gölen, a.g.m., s. 108.

⁸⁴ Önder Kaya, **Tanzimat’tan Lozan’a Azınlıklar**, Yeditepe Yay., İstanbul, 2004, s. 67-69.

⁸⁵ Gölen, a.g.m., s. 113.

⁸⁶ Bilal Eryılmaz, **Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi**, Risale Yay., İstanbul, 1990, s. 91.

⁸⁷ Ahmet Gündüz, “XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nda Gayrimüslimlerin Hukuki Statüleri”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, S., 175, Ağustos 2008, s. 115.

Osmanlı Devleti'nde yapılan ıslahâtları iki grupta mütalaa etmek mümkündür: Bunlardan birincisini, devletin kendi tarih ve kültürü temel alınarak yapılan ıslahâtlar, diğerini ise Avrupa kültür ve medeniyetinden etkilenecek yapılan ıslahâtlar teşkil etmektedir. Tanzimat, ikinci grupta yer alan türden ıslahâtların bir neticesi olarak gerçekleşmiş geniş bir ıslahât programı olarak karşımıza çıkmaktadır⁸⁸.

Oldukça uzun bir metin olan Tanzimat fermanı, ihtiva ettiği fikirler itibariyle, beş nokta üzerine durmaktadır: Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren, şeriatın kanunlarına uyularak, devletin kuvvetli hâle ve halkın müreffeh bir duruma vasıl oldukları belirterek yüz elli yıldan beri türlü gâileler ve türlü sebeplerle dine ve kanunlara riayet edilmediğinden, devletin zayıfladığına işaret etmektedir. Bunun yanında fermanda Allahın inayeti ve Peygamberin yardımı ile devletin iyi bir şekilde idaresini sağlamak gayesiyle yeni kanunların konulmasının gerektiği vurgulanmıştır. Bu çerçevede Müslüman ve Hıristiyan bütün tebaanın ırz, namus, can ve mal güvenliğinin temini, verginin düzenli bir usule göre ayarlanıp toplanması, askerliğin düzenli bir şekilde sokulması, bu kanunların yapılması ve tatbiki için gereken tedbirlerin alınmasından bahsedilmektedir⁸⁹.

Muhteva açısından bakıldığında Tanzimat'ın temelinde can, mal ve namus güvenliğinin olduğu müşahede edilir. Bu bağlamda fermanda can güvenliği, insan haklarının en yükseği olarak kabul edilmiştir. Öyle ki hiç kimse mahkeme kararı ile karara bağlanmadıkça kendisine yüklenen suç dolayısıyla suçlu sayılmayacaktır. Mal güvenliği de sağlandığı takdirde herkesin işiyle uğraşacağı devlete ve milletine faydalı olacağı düşünülmüştür⁹⁰. Bunun yanında vergilerin belirlenmesi esası da kabul edilerek herkesin emlakine ve gücüne göre vergi tayin edilmesi, devletin kara ve deniz askeri masrafları ile diğer giderleri gerekli kanunlarla sınırlanıp tespit edilerek masrafların ona göre yapılması karara bağlanmıştır⁹¹. Fermanda ele alınan konulardan biri de askerlik meselesidir. Nitekim o zamana kadar bölgenin nüfus oranları dikkate alınmadan asker toplanması, hem karışıklığa yol açmış, hem de buna bağlı olarak tarımsal üretimin düşmesi ekonomiyi kötü etkilemiştir.

⁸⁸ Eren, a.g.md., s. 710; Cuşkun Çakır, "Bir Reform Hareketi olarak Tanzimat: Hazırlanması, İlanı, Tepkileri ve Uygulanması", **Türkler**, I-XX, ed. Hasan Celal Güzel ve diğerleri, c. XIV, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s. 698.

⁸⁹ Karal, a.g.e., c. V, s. 170-171.

⁹⁰ Gölen, a.g.m., s. 111.

⁹¹ Halil İnalcık, "Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu", **Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi**, 2. B. İstanbul, 1996, s. 351; Ayrıca Tanzimat'ın Maliye alanında uygulamaları hakkında daha geniş bilgi için bkz: Çoşkun Çakır, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi**, Küre Yay., İstanbul, 2001; Ayrıca, Yavuz Cezar, **Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi**, Alan Yay., y.y., 1986.

Tanzimat'la birlikte her bölgeden gerektiği kadar asker toplanacak ve asker toplama işi bir usul içinde gerçekleştirilecektir⁹².

Osmanlı Devleti üzerinde emelleri olan dış güçlerin, reayayı tahrik etmeleri ve onları isyana teşvik etmeleri üzerine milletler arası bağlayıcı, kaynaştırıcı ve onları devlete bağlayacak bir çözüme ihtiyaç duyulması, Tanzimat'ın ilan edilmesinin en önemli sebeplerinden biridir⁹³. Osmanlılık⁹⁴ kavramı da ilk defa burada ortaya çıkmıştır. Fermanın başında tebaadan vatandaş terimiyle söz edilmesi de bunun bir göstergesidir. Osmanlı Devleti, kendi milli devletlerini kurmak isteyen gayrimüslim gruplarını birleştirmek için Osmancılık politikasına sarılmaya başlamış, ama bu idealin gerçekleştirilmesi için siyasî ortam uygun olmadığı gibi gayrimüslimlerin isteklerini karşılamak da mümkün olmamıştır⁹⁵. Fermanla dini liderlerin geleneksel statü ve güçlerini ilke olarak kaldırmamakla birlikte milletlerin idari ve mali düzenlemelerinin de değiştirileceğinden söz edilmekteydi. Din adamları giderek artan bir idari denetim altına giriyorsa da halkın millet yönetimine katılması özendiriliyordu⁹⁶.

Tanzimat'ın ilanı ile ilgili olumlu tepki gösterenlerin arasında bulunan Avrupa devletlerinin elçileri, Avrupa basını, Ermeni ve Katolik Patrikleri, Yahudiler memnuniyetlerinin somut ifadesi olarak Osmanlı Devleti'ne teşekkür mektupları yazmışlardır. Diğer taraftan olumsuz tepkiler de mevcuttu. Bunlar gayri Müslimlere verilen imtiyazlardan, tanınan ayrıcalıklardan, eşit sayılmasından, dini ayinlerinin her yerde serbest yapabilme imkânı verilmesinden⁹⁷ hoşnut kalmayan Müslümanlardı⁹⁸. Bunun yanında Tanzimat'ın ilanından Rumlar da en az Müslümanlar kadar memnun kalmamışlardır. Çünkü Rumlar Tanzimat'tan önce gayri Müslimler arasındaki itibar hiyerarşisi içinde ilk sıradaydılar. Tanzimat'ın ilanı ile birlikte bu hiyerarşi ortadan kalkınca "Devlet bizi Yahudilerle eş tuttu"

⁹² Karal, c. V, s. 179.

⁹³ Gölen, a.g.m., s. 108.

⁹⁴ Osmanlı kimliği ile ilgili daha geniş bilgi için bkz: Ercümet Topuz, **Osmanlı Kimliğinin Gelişmesinde Tanzimat Fermanının Rolü**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2009, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

⁹⁵ Gündüz, a.g.m., s. 115.

⁹⁶ Shaw, c. II, s. 161.

⁹⁷ Tanzimat döneminde Osmanlı yönetiminde gayrimüslim tebaanın sosyal, ekonomik ve hukuki durumları hakkında daha geniş bilgi için bkz: Bilal Eryılmaz, **Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi**, Risale Yay., İstanbul, 1990; Önder Kaya, **Tanzimat'tan Lozan'a Azınlıklar**, Yeditepe Yay., İstanbul, 2004; Gülnihal Bozkurt, **Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerinin ışığı altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu 1839-1914**, 2. B., Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1996; Ayrıca Tanzimat'ın gayrimüslimler için getirdikleri yenilikleri daha iyi anlayıp kıyaslama yapabilmek açısından kuruluştan Tanzimat dönemine kadar Osmanlı yönetiminde gayri Müslim tebaanın sosyal, ekonomik ve hukuki durumları hakkında daha geniş bilgi için bkz: Yavuz Ercan, **Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler**, Turhan Kitabevi Yay., Ankara 2001; M. Macit Kenanoğlu, **Osmanlı Millet Sistemi Mit ve Gerçek**, Klasik Yay., İstanbul, 2004;

⁹⁸ Çakır, a.g.md., s. 704.

diyerek şikâyet etmişlerdir⁹⁹. Öyle ki Gülhane Hatt-ı Hümayunu okunduğu sırada orda bulunan Rum Patriğinin, ferman okunduktan sonra atlastan yapılmış kırmızı keseye konulduğunda “İnşallah bir daha bu keseden çıkmaz” demesi de bu memnuniyetsizliğin bir ifadesidir¹⁰⁰.

Büyük güçlerden İngiltere ve Fransa Tanzimat’ın hazırlamasında etkin olduklarından fermanı hoş karşılamışlardır¹⁰¹. Liberal devlet düşüncelerine karşı olan ve Osmanlı Devleti aleyhine genişleme emelleri bulunan Rusya ve Avusturya ise Tanzimat’tan, hem kendi iradesinde bulunan milletlere örnek teşkil eder düşüncesi hem de Osmanlıyı içinde düşmüş olduğu durumdan kurtarması ihtimali dolayısıyla rahatsız olmuşlardır¹⁰². Yine Rusya İngiltere’nin Rus karşıtı politikaları hayata geçirme düşüncesinden de kaygılanıyordu. Avusturya başbakanı Metternich ise Avrupa usullerinin Osmanlı Devleti’ni zayıf düşüreceğinden Türklerin kendi nizamına sahip çıkmaları gerektiğini dile getirerek rahatsızlığını bildirmişti¹⁰³. Belirtmek gerekir ki Gülhane Hatt-ı Hümayununun genel olarak Osmanlı kamuoyu tarafından kötü karşılanmasına karşılık, istisnalar hariç batı kamuoyu tarafından beğenilmesi ve savunulması, kuşkusuz medeniyet perspektifiyle yakından ilgilidir. Osmanlı kamuoyunun Hatt-ı Hümayuna karşı beliren tepkisi, onu kendi medeniyetine yabancı görmesinden idi. Batı kamuoyu ise tam tersine kendi medeniyetinin bir parçası olarak kabul ettiği için onu alkışlamıştır¹⁰⁴.

F. KUTSAL YERLER SORUNU VE KIRIM SAVAŞI

Edirne Antlaşması’ndan sonra Rusya’nın Osmanlı Devleti’ne yönelik politikası karşısında neler yapılacağını belirlemek amacıyla bir komisyon kurulmuştu. Komisyon tartışmalar sonucunda Rusya’nın politikasına karşı Osmanlı Devleti’nin bekasını ve devamlılığını sağlamak konusunda anlaştı¹⁰⁵. Ancak eğer Osmanlı Devleti Avrupa devletleri

⁹⁹ Çakır, a.g.md., s. 705.

¹⁰⁰ Karal, a.g.e., c. V, s. 187; Ayrıca Tanzimat’a karşı sosyal direnişler hakkında daha geniş bilgi için bkz. Halil İnalçık, “Tanzimat’ın Uygulanması ve Sosyal Tepkileri”, **Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi**, 2. B. İstanbul, 1996, s. 361-424.

¹⁰¹ Tanzimat Dönemi reformlarında İngiliz etkisi ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Cansu Uz Okur, **Tanzimat Dönemi Reformlarında İngiliz Etkisi**, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

¹⁰² Karal, a.g.e., s. 188.

¹⁰³ Çakır, a.g.md., 705; Ayrıca Tanzimat’ın ilanı dış politikadaki etkisi ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. A. D. Novıçev, “Gülhane Hatt-ı Hümayunu ve Dış Politikadaki Boyutları”, **İlmi Araştırmalar**, S., 5, İstanbul, 1997, s. 279-289.

¹⁰⁴ Enver Ziya Karal, “Gülhane Hatt-ı Hümayunu’nda Batının Etkisi”, **Türkler**, I-XX, ed. Hasan Celal Güzel ve diğerleri, c. XIV, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s. 688-689.

¹⁰⁵ Kurat, a.g.e., s. 58.

tarafından parçalanacak olursa Boğazların Ruslar'ın eline düşmemesi için en şiddetli tedbirler alınacaktı¹⁰⁶.

XIX. asrın ilk yarısında Osmanlı Devleti'ni doğrudan ilgilendiren ve uluslar arası arenada yankı yapan önemli meselelerden biri de mülteci sorunuydu. 1848-49 yıllarında Macar ve Polonyalı ihtilalcilerin Avusturya'ya karşı ayaklanması ve başarısız olmaları sonucunda Osmanlı Devleti'ne sığınmışlardı. Osmanlı Devleti'nin mültecilere göstermiş olduğu tolerans ve misafirperverlik Avusturya ve Rusya'yı rahatsız etmiş Osmanlı Devleti'nden mültecileri iade etmesini istemişlerdir. Bunun üzerine Sultan Abdülmecid savaş riskini de göze alarak talepleri reddetmiştir. Padişahın "tacımı veririm, tahtımı veririm fakat devletime sığınanları asla vermem" şeklinde yayınladığı bildirgesi bir taraftan mültecilerin sultana bağlanmalarını sağlarken diğer taraftan da hürriyet ve insan haklarını savunan Osmanlı'nın bu tutumu Avrupa devletlerine büyük yankı uyandırmış Avusturya ve Rusya'yı geri adım atmaya zorlamıştır. Aynı zamanda Osmanlı Devleti bu tutumla diplomatik açıdan da büyük bir başarı elde etmiştir¹⁰⁷.

Rusya Osmanlı Devleti'ne karşı takip ettiği politikalar sayesinde önemli imtiyazlar elde etmiştir, ancak Londra Boğazlar sözleşmesi neticesinde bu imtiyazların elden gitmesiyle eski siyasetine dönerek Osmanlı Devleti'ni yıkma politikasını izlemeye başladı. Rus Çarı I. Nikola Osmanlı mirasına göz koyduğundan bu mirası İngiltere ile paylaşmayı uygun gördü¹⁰⁸. Ancak İngiltere Rusya'yla yapılacak olası bir paylaşımı kendi çıkarlarına ters bulduğundan bu teklife yanaşmadı¹⁰⁹. İngiltere ile anlaşamayan Çar bu sefer kendi başına mirasa el koymaya kalkıştı. Hareket noktası ise Kutsal Yerler¹¹⁰ Meselesi'ni ele almaktı. Esasen fermanla birlikte Kutsal yerlerin korunması, tamiri ve temizliği gibi işlerin görülmesi için Osmanlı Devleti bazı Hıristiyan devletlere yetki vermiştir. Kutsal yerlerle en çok ilgilenen Fransa idi. Bu da Katolikleri üstün konuma getirmiştir. Ancak Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra Rusya'nın Ortodoksların koruyucusu olmasıyla kendisi de Kutsal Yerler meselesinde söz sahibi olmak istiyordu¹¹¹. Bu mesele zamanla milletlerarası gerginlik konusu oldu. Fransa

¹⁰⁶ Armaoğlu, a.g.e., s. 227.

¹⁰⁷ Özcan, a.g.e., 321-322; Ayrıca Macar ve Polonyalı mülteciler hakkında daha geniş bilgi için bkz., Bayram Nazır, **Macar ve Polonyalı Mülteciler Osmanlı'ya Sığınanlar**, Yeditepe Yay., İstanbul, 2006.

¹⁰⁸ Karal, a.g.e., s. 221-222; Sander, **Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü – Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme** a.g.e., s. 140.

¹⁰⁹ Şahin, "Kaynarca'dan (1774) Paris Barışı'na ((1856) Kadar Şark Meselesi Perspektifinde Osmanlı-Rus Münasebetlerine Genel Bir Bakış", a.g.m., s. 539.

¹¹⁰ Hz. İsa'nın doğup büyüdüğü, Hıristiyan dinini ilk yaydığı, sonradan çarınha gelerek öldürüldüğü, Kudüs ve dolaylarını, Hz. Meryem'in de aynı yerlerde yaşamış olması nedeniyle Hıristiyanlar bu bölgelerde birçok kilise yapmış, ziyaret ve tören yerleri kurmuşlardır. Din değeri taşıyan tüm bu anıt ve tapınakların korunması, yönetilmesi ve onarılması Hıristiyanlar açısından büyük bir önem taşımaktaydı.

¹¹¹ Armaoğlu, a.g.e., s. 230-231.

Katolikler adına aracılıkta bulunuyor, Rusya ise Ortodoksların haklarının savunuculuğunu yapıyordu. Avusturya'nın desteğini alan Fransa Katoliklerin üstünlüğünün onaylanmasını isterken Rusya statükonun yürürlükte kalmasını istiyordu¹¹². Bab-ı Âli ise aynı anda ikisini memnun etmeye çalışıyordu. Ortodoksların hamisi sıfatını üzerine almak isteyen Rusya İstanbul, İskenderiye, Antakya ve Kudüs Patriklerinin ve başpiskoposların Ruslara karşı ihaneti ispatlanmadıkça yerlerinden oynatılmamalarını ve böyle bir durumda ancak çarın rızasıyla yerlerinden alınabilmeleri sağlamaya çalışıyordu¹¹³. Böyle davranarak, Osmanlı Devleti'nde yaşayan Ortodoks tebaanın koruyuculuğunu üstlenmeyi¹¹⁴ ve daimi bir ittifakın imzalamasını talep eden Rusya¹¹⁵ sultanın egemenlik hakkını kendi eline teslim etmesini istiyordu. Osmanlı Devleti talepleri reddetmiş, tüm millet şeflerine birer ferman çıkararak verilmiş olan haklarını teyit etmişti. Bu durumdan hoşlanmayan Rusya elçiliğini bütün personeliyle geri çağırarak İstanbul ile diplomatik ilişkileri kesmiştir¹¹⁶.

Rusya'nın Ortodoksların hamisi suretiyle hareket etmesi gibi Fransa da Katoliklerin hamisi olarak hareket ediyordu. İki devlet arasındaki bu dini rekabet 1853-1856 tarihleri arasında cereyan eden Kırım Savaşı'na neden olmuştur¹¹⁷. Rus orduları savaş ilan etmeksizin coğrafi konum itibarıyla Osmanlı Devleti ve Rusya arasında tampon bölge¹¹⁸ durumunda olan Eflak ve Boğdan'ı işgal etti. Bu Osmanlı Devleti ile Rusya arasında savaşın başladığına işaret ediyordu. Ancak Çar Avrupa devletlerine gönderdiği bir beyannamede savaş istemediğini, Eflak ve Boğdan'ı işgal etmekteki amacın antlaşmalarla tanınmış olan hakları yerine getirmekten ibaret olduğunu açıklamıştı¹¹⁹. Bundan sonraki dönemde Fransa ve İngiltere Osmanlı Devleti'nin yanında yer almaya başlayacaktır. Osmanlı Devleti'ni desteklemek üzere donanmalarını Çanakkale'ye göndererek gerekirse silah kullanıp Osmanlı Devleti'ni savunacaklarını bildiren bu iki ülke¹²⁰ Rusya'yı karşısına aldılar. Rusya'nın Eflak ve Boğdan'ı işgal etmesi, Doğu Avrupa'nın ve Balkanların dengesiyle öteden beri uğraşan

¹¹² Armaoğlu, a.g.e., s. 232.

¹¹³ Şahin, "Kaynarca'dan (1774) Paris Barışı'na ((1856) Kadar Şark Meselesi Perspektifinde Osmanlı-Rus Münasebetlerine Genel Bir Bakış" a.g.m., s. 540.

¹¹⁴ Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914), a.g.e., s. 236.

¹¹⁵ Özcan, a.g.m., s. 323; Ayrıca Kutsal Yerler Meselesi ile ilgili daha geniş bilgi için bkz: Bekir Sıtkı Baykal, Makamat-ı Mübareke Meselesi ve Babıali, **Belleten**, c. XXIII, Nisan 1959, S., 90, s. 242-259; Ş. Tufan Buzpınar, Makamat-ı Mübareke Meselesi ve Kırım Harbi, **Savaşın Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması 1853-1856**, 22-23 Mayıs 2006 Bildiriler, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul, 2007, s. 181-192.

¹¹⁶ Özcan, a.g.m., s. 323.

¹¹⁷ Shaw, a.g.e., c. II, s. 176.

¹¹⁸ Özcan Yeniçeri, "Kırım Savaşı, Islahat Fermanı ve Paris Barış Antlaşması", **Türkler**, I-XX, c. XII, ed. Hasan Celal Güzel ve diğerleri, c. XII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 841

¹¹⁹ Karal, a.g.e., s. 232.

¹²⁰ Armaoğlu, a.g.e., s. 237.

Avusturya ve Prusya'yı da yakından ilgilendiriyordu¹²¹. Güçsüz kalan Osmanlı Devleti Avrupa devletlerine başvurarak durumu protesto etti. İngiltere ve Fransa'nın teşebbüsleriyle Avrupa devletleri Viyana'da toplanarak (28 Temmuz 1853) "Viyana Notası" olarak bilinen bir tasarı hazırladılar. Bu tasarıya göre Sultan, Küçük Kaynarca ve Edirne Antlaşması'nda Hıristiyan tebaası konusundaki maddeleri yeniden onaylayıp¹²² bildirecek, Fransa ve Rusya bunun garantörleri olacaklardı¹²³. Osmanlı Devleti sunulan bu nota tasarısını inceleyerek bazı değişiklikler yapılmadıkça kabul etmeyeceklerini açıkladı. Avrupalı devletler değişiklikleri Rusya'ya iletince Rusya da reddetti. Avrupalı devletlerin arabuluculuğunun boşa çıkması üzerine tüm ümitleri biten Osmanlı'nın bundan sonra savaşmaktan başka çaresi kalmamıştır.

Osmanlı Devleti'nin, Eflak ve Boğdan'dan geri çekilmesi isteğini Rusya'nın reddetmesi üzerine savaş ilan edilmiş oldu. Bunu müteakip Çanakkale boğazındaki İngiltere ve Fransa Rusya'nın Avusturya ile birleşeceğinden korktuklarından donanmalarını İstanbul önlerine gönderdiler¹²⁴. Sinop'ta Osmanlı donanmasının Rusya tarafından batırılması da¹²⁵ Boğazları iyice tehlikeye sokunca Avrupalı devletler harekete geçti¹²⁶. Belirtmek gerekir ki Batılı güçlerin başlıca kaygısı, Rusya'nın Balkanları denetimi altına aldıktan sonra İstanbul'u da ele geçirerek tüm Akdeniz bölgesini egemenliği altına alması ihtimaliydi. İngiltere ve Fransa Osmanlı Devleti'nin yanında yer alarak Rusya'dan Eflak ve Boğdan'dan bütün kuvvetlerini çekmesini ve Ortodoks tebaanın koruyuculuğu iddiasından vazgeçmesini istediler. Bunu ret eden Rusya'ya karşı hep birlikte hareket edilmesiyle Kırım Savaşı başlamış oldu. Savaşın Kırım'da cereyan etmesi, İngiltere'nin arzusu idi. Çünkü İngiltere Karadeniz'de Rus gücünü bitirmeyi hedeflemişti¹²⁷. Kırım savaşı İngiltere ve Fransa ile Rusya arasında Ortadoğu'da ekonomik ve politik üstünlüğü belirleme çabasıdır¹²⁸. Aynı zamanda oluşan gelişmeler karşısında Balkanlar'daki çıkarlarını korumak isteyen Avusturya'nın Çar'a karşı yeni bir politika takip etmeye başlaması, Rusya'yı, İngiltere, Fransa ve Osmanlı Devleti karşısında tek başına bıraktı. Rus Çarı I. Nikola'nın ölümü ve İngiltere'nin abluka politikası

¹²¹ Karal, a.g.e., s. 232.

¹²² Armaoğlu, a.g.e., s. 238.

¹²³ Şahin, "Kaynarca'dan (1774) Paris Barışı'na ((1856) Kadar Şark Meselesi Perspektifinde Osmanlı-Rus Münasebetlerine Genel Bir Bakış" a.g.m., s. 540.

¹²⁴ Karal, a.g.e., s. 236; Armaoğlu, a.g.e., s. 240.

¹²⁵ Sinop baskını ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Ali Fuat Örenç, Kırım Harbi Deniz Savaşları, **Savaşın Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması 1853-1856**, 22-23 Mayıs 2006 Bildiriler, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul, 2007, s. 19-44.

¹²⁶ Hüner Tuncer, "Doğu Sorunu ve Büyük Güçler 1853-1878" **Jeopolitik Dergisi**, Yıl: 2, S., 7, 2003, s. 22; Kurat, a.g.e., s. 73.

¹²⁷ Mahir Aydın, "Barışı Olmayan Savaş Kırım", **Savaşın Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması 1853-1856** a.g.e., s. 3.

¹²⁸ Karal, a.g.e., s. 240.

sonucunda Rusya'nın dışarıdan silah alamaması üzerine, Çar II. Aleksandr karşılaştığı bu güç durumdan kurtulmak için barışı kabul etmek zorunda kaldı¹²⁹.

G. ISLAHÂT FERMANI

Islahât Fermanı, Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile gayrimüslimlere verilen hakları yeterli bulmayan ve Osmanlı tebaası gayrimüslimlerin hala bazı siyasi ve hukuki farklılıkların bulunduğunu ileri süren ve dolayısıyla verilen sözlerin tutulup daha köklü reformlar yapılmasını isteyen Batılı devletlerin, Paris görüşmeleri öncesinde Osmanlı Devleti'ni Rusya'ya karşı korumalarının bedeli ve Avrupa devletleri ailesine kabul edilmesinin şartı olarak, Hıristiyanlara verilmesini istedikleri hakları ilgili dayatmaların bir neticesidir¹³⁰.

İngiltere ve Fransa, Kırım Savaşı'nın başladığı ve henüz kendilerinin savaşa fiilen iştirak etmedikleri sırada, savaşın sonunda Rusya'nın Hıristiyan tebaasını himayesi hakkındaki iddialarını tamamen ortadan kaldıracak bir takım tedbirlerin alınması gerektiğini ihtar etmişlerdi. Alınacak tedbirden kasıt ise Hıristiyan tebaaya yönelik bir takım ıslahâtların yapılmasıydı. Özellikle İngiltere, Hıristiyan tebaadan alınan cizye vergisinin kaldırılmasını, mahkemelerde şahitliklerinin kabul edilmesini, Hıristiyanları hor gören eski tabirlerin kullanılmamasını, askere alınmalarını böylelikle Müslümanlarla eşit tutulmalarını ve Tanzimat Fermanı'nı tamamlayan ıslahâtın yapılmasını talep ediyordu¹³¹. Bununla birlikte gayrimüslimler, Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile kendilerine verilen haklar ve tanınan eşitlik prensibinin gereği gibi uygulanmadığını ileri sürüp şikâyet ederek daha fazla hak sahibi olma çabasına girmişlerdir. Aynı zamanda Katoliklerin kendilerini Fransız, Ortodoksların Rus ve Protestanların ise İngiliz olarak ifade etmeleri, batılı devletlerinin himayeci politikalarını daha da yoğunlaştırmalarına ve Osmanlı Devleti'ne karşı baskı ve müdahalelerinin artmasına yol açmıştır¹³².

Islahât Fermanı esas olarak kaynağını ve çıkış sebebini yabancı devletlerden almıştır. Çünkü onların telkinleriyle hazırlanmış ve ilan edilmiştir. Hatta maddelerini bile yabancı devlet temsilcileri tespit etmiştir. Ayrıca ferman dış olayların bir sonucu ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla Islahât Fermanı yabancı devletlerin hazırladığı, Osmanlı Devleti'nin kabul etmek

¹²⁹ Şahin, "Kaynarca'dan (1774) Paris Barışı'na ((1856) Kadar Şark Meselesi Perspektifinde Osmanlı-Rus Münasebetlerine Genel Bir Bakış" a.g.m., s. 541.

¹³⁰ Ufuk Gülsoy, "Islahat Fermanı", **T.D.V. İslam Ansiklopedisi**, I-XVIII (devam ediyor) c. XIX, İstanbul, 1999, s. 185; Mehmet Yıldız, "Kırım Savaşında Yapılan Baskıların Müteazzir, Garip ve Müstesna Eseri: 1856 Islahat Fermanı" **Savaşın Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması (1853-1856)**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi Yay. İstanbul 2007, s. 223;

¹³¹ Erdoğan Keleş, **Osmanlı, İngiltere ve Fransa İlişkileri Bağlamında Kırım Savaşı**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2009, s. 347.

¹³² Gündüz, a.g.m., s. 116.

zorunda kaldığı, egemenlik hakları zedelenmesin diye kendisinin ilan ettiği bir ıslahât programıdır¹³³. Tanzimat'ı, Osmanlı Devleti'nde yaşayan Hıristiyanlar için yetersiz bulan Avrupalı devletler¹³⁴, gayrimüslimler hakkındaki yeni ıslahâtlar istemeye başladılar. Osmanlı Devleti, Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile Müslümanlarla gayrimüslim arasında eşitlik prensibini kabul etmiş durumdaydı. Ancak bununla yetinmeyen İngiltere, Rusya'dan mutlak bir din serbestliği ve hukuk eşitliği sağlanmasını istiyor, Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayrimüslim tebaanın hak ve menfaatlerinin Avrupa devletlerinin garantisi altına alınması gerektiğini; Fransa ise Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile getirilmiş olan hakların tam manasıyla uygulanması gerektiğini savunuyordu¹³⁵. İngiltere, yapılacak ıslahât hareketinden Osmanlı Devleti'nin çok büyük faydalar elde edeceğini ileri sürüyordu. Buna göre istihdam edilecek Hıristiyan tebaada vatan ve devlet fikri uyanacak, buna bağlı olarak bir takım isyan hareketleri önlenebilecekti. Bunun yanında İngiltere Hıristiyan tebaanın memur olacakların devletin resmi dilini bilmeleri gerektiğinden Türkçeyi öğrenmek için, mekteplere gideceğini, bu şekilde vatan ve millet fikriyle yetiştirilmiş tebaanın memuriyete alınacağını öngörüyordu¹³⁶. Bu durum, Osmanlı Devleti'nin Hıristiyan uyruklarının refahını düşünme ve bu hususta gereken kararları alma iradesinin, artık Avrupalı güçlerin eline geçtiğinin bir göstergesiydi¹³⁷.

Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nda olduğu gibi, Islahât Fermanı'nda da temel amaç, Osmanlı uyruklarını ırk ve din farkını gözetmeksizin kaynaştırmak ve Müslümanlarla Hıristiyanları yasal açıdan ayıran tüm öğeleri ortadan kaldırmak ve tebaayı kaynaştırmak suretiyle yeni bir Osmanlı topluluğu yaratmaktır¹³⁸.

Islahât Fermanın muhtevası dikkatlice incelendiğinde, gayrimüslimlere verilen hakların çoğunun, fermana da belirtildiği gibi, daha önceki dönemlerde kendilerine verilmiş olan bir takım müsaadelerden ibaret olduğu, ancak bunların, Avrupalıları memnun ve ikna edebilecek yeni bir sunum ve versiyonla takdim edildiği görülmektedir. Bir kısım maddeler ise Avrupa'nın baskısı ve iç kamuoyundan gelecek tepkilerin dengelenmesi maksadıyla belirsiz ifadelerle geçiştirilmiş ve öylece, ilgili maddelerin her iki tarafın isteklerine uygun olarak yorumlanarak işin içinden sıyrılmaya çalışılmıştır¹³⁹.

Islahât fermanıyla Fatih'ten beri gayrimüslim cemaatlere verilmiş olan muafiyetlerin aynen korunduğu açıklandıktan sonra, bu muafiyetlerin yeni şartlar ve ihtiyaçlar göz önüne

¹³³ Karal, a.g.e., C. V, s. 250.

¹³⁴ Hüner Tuncer, **Doğu Sorunu ve Büyük Güçler 1853-1878**, Ümit Yay., Ankara, 2003, s. 73.

¹³⁵ Karal, a.g.e., C. V. s. 250.

¹³⁶ Keleş, a.g.tz., s. 347.

¹³⁷ Tuncer, a.g.e., s. 73.

¹³⁸ Karal, a.g.e., C. V. s. 251.

¹³⁹ Yıldız, a.g.m., s. 227.

tutularak yeniden düzenlenmesi gerektiği vurgulanmış, bu amaçla her cemaatin kendi yönetimlerini düzenlemek için birer komisyon kurmaları istenmişti¹⁴⁰.

Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile Osmanlı Devletinde yaşayan herkesin can, mal, ırz, konut dokunmazlıkları güvence altına alınmıştır. Bundan farklı olarak Islahât Fermanı ise sadece zimmîlerin hukuki statülerinde, dini ve sosyal yaşamlarında değişiklik yapacak düzenlemeleri içeriyordu. Fermanda zimmîleri vatandaş haline getiren haklar vurgulanırken milletlerin sahip oldukları ayrıcalıklar tek tek teyit edilerek zimmîlere daha önce tanınmış olan din hürriyetleri imtiyaz ve muafiyetler aynen tanınıyor, yönetmenliklerinde de bazı değişiklikler yapıyordu¹⁴¹. Yani ferman, sadece Hıristiyan tebaaya yönelik hak ve ayrıcalıkları içerirken, Müslüman halk için herhangi yeni bir hak ve ayrıcalık getirmemiştir¹⁴².

Gülhane Hatt-ı Hümayun Osmanlı tebaasının canı, malı, ırz ve namusu gibi doğal hakların güvenliği, vergi usulu ve askerlik hizmeti gibi alanlarda yeni düzenlemeler getirmiş, yeni prensipler tespit etmiştir. Islahât Fermanı ise, Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nda geçen hakların teyit edilmesinden başka bütün tebaanın ırk ve din farkı gözetilmeksizin kanun önünde hürlüğü ve eşitliği kabul edilmiştir¹⁴³. Islahât Fermanıyla gayrimüslimlere tanınan haklar sayesinde gayrimüslimlerin devlet hizmetinde ve idaresinde söz sahibi olabilmeleri sağlanmıştır. Burada dikkati çeken nokta gayrimüslimlerin din temel esas alınarak kurulmuş olan millet sisteminde din adamlarının mutlak otoritesinden kurtarılmaları ve devlet idaresinde olduğu gibi cemaatlerin yönetiminde de söz sahibi kılınmalarıdır. Böylece gayrimüslimler sadece Müslümanlarla değil, kendi cemaatlerin yönetiminde de din adamlarıyla bir ölçüde eşit kılınmışlardır¹⁴⁴.

Islahât Fermanı, bütün tebaanın hukuk yönünden eşitliği prensibini ihtiva ettiğine göre bu ferdandan en çok Hıristiyan halkın memnun olması gerekirken, beklenenin aksine, fermana en büyük tepki gayrimüslimlerden gelmiştir. Her cemaatin özel hak ve imtiyazlarının birleştirilmesi ve kanun önünde eşitlik sağlanması onları hoşnut etmemiştir. Görünüşte hâkim millet Müslümanlarla aynı seviyeye gelmelerine rağmen özellikle eşitlik ilkesine karşı çıktılar. Fermanda bütün cemaatlerin eşit sayılacağıın ilan edilmesine bilhassa Rumlar tepki göstererek, Müslümanların üstünlüğüne razı olduklarını, ancak Ermeni ve Yahudilerle bir tutulmalarını asla kabul etmeyeceklerini ifade ediyorlardı. Aynı zamanda fermanın patrik ve ruhani reislerin maaşlarını belirlemesi tepkiyle karşılanmıştı. Çünkü Rum papazları, önceden

¹⁴⁰ Eryılmaz, a.g.e., s. 113.

¹⁴¹ Bozkurt, a.g.e., s. 55.

¹⁴² Keleş, a.g.tz., s. 356.

¹⁴³ Karal, a.g.e., C. VI, s. 5-6.

¹⁴⁴ Bozkurt, a.g.e., s. 57.

verilmiş imtiyazlar çerçevesinde Ortodoks tebaasını idare etmek hakkına sahiptiler ve bu hakkı kötüye kullanarak halkı soyuyorlardı¹⁴⁵.

Gayrimüslimlerin tepkisine sebep olan hususlardan biri de askerlik yükümlülüğü idi. Bu açıdan din adamları da fermanın hoşlanmadılar. Cemaatlerinden haraç şeklinde aldıkları aidatın kaldırılarak maaşa bağlanmaları, göreve başlarken devlete sadakat yemini etmeleri, din adamlarından oluşan sinod meclisine halktan da üye seçilmesi gibi hususlar patrik ve metropolitlerin büyük tepkisine yol açtı¹⁴⁶.

Islahât Fermanı ile gayrimüslimlere ve ecnebilere özel haklar tanınması, imparatorlukta edindikleri maddî zenginliklerine şimdi politik hakların da ilâve edilmesi Müslümanların da tepkisine yol açtı. Bazı Müslümanlar, atalarının kanlarıyla kazanılmış olan millî ve mukaddes haklarının kaybedildiğine, hâkim millet olma vasfının yitirildiğine inanıyorlardı. Islahât Fermanı'nın uygulamaya konulmasıyla birlikte ülkenin çeşitli yerlerinde birtakım olaylar patlak verdi. Gayrimüslimlere getirilen âyin serbestliği dolayısıyla kiliselerde çan çalınması Müslümanların tepkisini çekti. Hıristiyanlar arasında Müslümanların kendilerine saldıracakları şeklinde çeşitli yalan haberler yayıldı. Eskiden beri yan yana yaşayan iki topluluk birden bire düşman kutuplara ayrıldı. Çeşitli yerlerde Müslümanlarla gayrimüslimler arasında kanlı çatışmalar başladı¹⁴⁷.

Tanzimat ve özellikle Islahât Fermanıyla gayrimüslimler yeni haklara kavuşmuş, Müslümanlara nazaran çok daha iyi duruma gelmişti. Avrupa'nın himayesiyle büyük ekonomik güce sahip olan gayrimüslimler söz konusu fermanlar sayesinde de siyasî haklara da kavuşmaya başlamış, zimmî statüsündeyken Osmanlı vatandaşı statüsüne yükselmişlerdir¹⁴⁸. Islahât Fermanında, yeni bir çağın başlangıcı ve Osmanlı Devleti sınırları içindeki halkların eşitliği özel olarak vurgulanıyor, gayrimüslimlerin haklarının ne şekilde güvence altına alınacağı tek tek sıralanıyordu. Bunun için de sadrazama, yeniden yapılanma tasarıları hazırlaması talimatı verilmekteydi¹⁴⁹. Bunun yanında Islahât Fermanı Tanzimat Fermanı'na göre daha ayrıntılıydı. Tanzimat Fermanı bütün Osmanlı tebaasını ilgilendiren genel prensipler koyarken Islahât Fermanı tamamen Müslüman olmayan Osmanlı tebaası ile ecnebilere ait hükümler içeriyordu¹⁵⁰.

Islahât Fermanı her ne kadar Tanzimat devrinin bir merhalesi olarak kabul edilse de şekli, yapısı ve tesiri itibariyle ondan birçok noktadan ayrılır. Bunun yanında Tanzimat

¹⁴⁵ Karal, a.g.e., C. VI, s. 10.

¹⁴⁶ Gülsoy, a.g.md., s. 188.

¹⁴⁷ Gülsoy, a.g.md., s. 188.

¹⁴⁸ Gündüz, a.g.m., s. 135.

¹⁴⁹ Yıldız, a.g.m., s. 226.

¹⁵⁰ Gülsoy, a.g.md., s. 187.

Fermanı ile İslahât Fermanı hazırlanışları bakımından da önemli farklılık arz etmekteydi. Birincisi, dış tesirlerden çok iç dinamiklerin zorlamasıyla Osmanlı devlet adamlarınca hazırlandığı halde ikincisi tamamen dış baskılar sonucunda yabancı temsilcilerle birlikte hazırlanmıştı. Tanzimat Fermanı devletlere tebliğ edilmekle birlikte herhangi bir taahhüde girilmemişti. Fakat İslahât Fermanı'nın Paris Antlaşması'nda özel bir madde halinde zikredilmesi devleti taahhüt altına sokuyordu¹⁵¹.

Bununla birlikte Osmanlı Devleti bu fermanı yayınlayarak, Rusya'nın ve diğer büyük devletlerin gayrimüslimlerin hukuki statülerini bahane ederek iç işlerine müdahalelerini önlemek için gerekli tedbiri almış oluyordu. Rusya artık Rum Ortodoks uyrukları himaye iddiası için geçerli bir sebep bulamayacaktı¹⁵².

Osmanlı Devleti, İslahât Fermanı'nın, Paris'te yapılan barış görüşmelerinde tartışılmamasını ve Paris Antlaşması'nda yer almamasını istedi. Böylece ileride bazı ülkelerin Osmanlı Devleti'nin bu fermana uymadığını ileri sürerek bazı iddialarda bulunmalarının yolunu kapatacaktı. Ancak bu teklif reddedildi. Son olarak garanti veya taahhüt şeklinde bir kelime kullanılmaması karara bağlandı. Böylece hiçbir ülkenin bu fermana dayanarak içişlerine karışamayacağı açıkça ortaya konulmuş oluyordu. Ancak ferman, ne müdahaleleri ne de bu yüzden çıkan siyasî çatışmaları engelleyebildi¹⁵³.

İslahât Fermanı aslında siyasî bir vesikadır. Çünkü Osmanlı Devleti'nin isteği Avrupa devletleri arasında yer alabilmek ve Avrupa devletlerinin isteği de Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü ile bağımsızlığının korunmasını sağlamaktı¹⁵⁴.

Osmanlı Devleti'nin uluslar arası toplumun bir üyesi olarak kabul edilebilmesi için bir bedel ödemesi gerekiyordu. Bunun için ödenecek bedel olarak Hıristiyanlarla yönetime hâkim olan Müslümanların hukukî alanda tam eşitliğinin sağlanması isteniyordu¹⁵⁵.

Gayrimüslimlere verilecek haklar, Avrupa devletlerinin müşterek teminatları altına alınmak üzere özel bir madde ile barış antlaşmasına eklenecekti. Babiâli, kendi iç meselesi olan ıslahât konusunun antlaşmaya eklenmesinin hâkimiyet haklarına zarar vereceğini, bunun ayrıca devletler hukukuna da aykırı olduğunu ileri sürerek teklifi reddetti.

¹⁵¹ Gülsoy, a.g.md., s. 187.

¹⁵² Bozkurt, a.g.e., s. 58.

¹⁵³ Bozkurt, a.g.e., s. 58.

¹⁵⁴ Keleş, a.g.tz., s. 354.

¹⁵⁵ Keleş, a.g.tz., s. 351.

H. PARİS ANTLAŞMASI (1856)

Paris Antlaşması'nı¹⁵⁶ Osmanlı devleti, İngiltere, Fransa, Avusturya, Prusya, Sardunya ve Rusya devletleri imzalamışlardır. Bu antlaşmaya göre taraflar işgal ettikleri bölgeleri birbirine iade ediyorlardı. Yine Antlaşmaya göre Avrupa Devletleri Topluluğunun bir üyesi olan Osmanlı Devleti, kendisi ile antlaşmayı imzalayan üye devletlerden bir veya birkaçı arasında anlaşmazlık çıkacak olursa savaşa başvurmadan önce diğer devletlerin aracılığını kabul edecektir. Bu madde ile Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne muhtemel saldırısı için tedbir alınmış olduğu söylenebilir. Antlaşmaya göre ayrıca Karadeniz'de savaş gemisi bulundurulmayacak, Eflak ve Boğdan'a özerklik verilecek ve bu özerklik devletlerin garantileri altına alınıp hiçbir devlet Eflak ve Boğdan'ın içişlerine karışmayacaktı. Esas itibarıyla Paris Antlaşması'nın bu bölgenin Osmanlı Devleti'nden koparılmasına doğru atılmış bir adım olduğu söylenebilir. Diğer bir madde ise Sırbistan'ın özerkliği ile ilgilidir. Buna göre Sırbistan'ın özerkliği diğer devletler tarafından garanti altına alınmış ve onlardan onay almadan Osmanlı Devleti'nin Sırbistan'a asker sevk etmeyeceği karara bağlanmıştır¹⁵⁷.

Paris Konferansı Osmanlı Devleti'nin dış ilişkilerde bir dönüm noktasını teşkil eder. Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti Avrupa milletler topluluğuna ve uluslar arası hukuk sistemine dâhil edilmiştir. Yine bu antlaşma Rusya'nın Osmanlı Devleti istikametine ilerleme yollarını kapatmıştır. Bu bağlamda Islahât Fermanıyla gayrimüslimlere vatandaşlık hakları verilmek suretiyle Rusya'nın bu konudaki istismarına son verilmiş, ayrıca Karadeniz silahsız ve tarafsız bir bölge haline getirilerek Rusya'nın saldırıları imkânsız kılınmıştır¹⁵⁸. Paris Antlaşması'yla Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü garanti altına alınmış, Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünün herhangi bir biçimde ihlali savaş nedeni olarak kabul edilmişti¹⁵⁹. Ancak çok geçmeden Büyük Güçlerin Osmanlı Devleti üzerindeki rekabeti başlayınca antlaşma sadece kâğıt üzerine kalmıştır.

Paris Antlaşması Rusya'nın Karadeniz'deki gücünü tamamen ortadan kaldırmakla Boğazları güvenlik altına almış bulunmaktaydı. Bu, İngiltere için çok önemliydi. Böylece bir kere daha Rusya'nın Akdeniz'e inmesi engellenmiş oldu. Ayrıca İngiltere'nin, Kırım savaşında Osmanlı Devleti'ni desteklemesinin sebebi kendi çıkarlarına uygun düşmesiydi. İngiltere Osmanlı Devleti'ni bu savaşta desteklemek suretiyle hem Osmanlı Devleti'ni harbe sokmuş oldu hem de diğer Avrupa devletlerinin dikkatlerini harbe çekti. Osmanlı Devleti ve

¹⁵⁶ Antlaşma metni için bkz., **Muâhedât Mecmûası**, a.g.e., C. IV, s. 242-258.

¹⁵⁷ Armaoğlu, a.g.e., s. 251-252.

¹⁵⁸ Kemal Beydilli, "Paris Antlaşması", **T.D.V. İslam Ansiklopedisi**, I-XXXVIII (devam ediyor), C. XXXIV, İstanbul, 2007, s. 171.

¹⁵⁹ Tuncer, "Doğu Sorunu ve Büyük Güçler 1853-1878" a.g.m., s. 23.

diğer Avrupa devletleri harple meşgul iken kendisi Hindistan'daki Türk Babür Devleti'ni yikarak topraklarını işgal etti ve Hindistan'daki ticaretini genişletti¹⁶⁰.

Bu antlaşma ile Rusya'nın Tuna'dan uzaklaştırılması sağlanmış ve sürekli saldırdığı Eflak ve Boğdan Avrupalı devletlerin denetimi altına alınarak Balkanlar'da genişlemesi engellenmeye çalışmıştır.

Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün Paris Antlaşması'yla Avrupa devletleri tarafından garanti altına alınması devletin içinde düştüğü güç durumun yansıtır. Yine Eflak-Boğdan ve Sırbistan'ın özerkliğinin de Avrupa devletlerinin garantisine verilmesi Osmanlı Devleti'nin mezkûr bölgeler üzerindeki hâkimiyetini sınırlandırır niteliktedir. Aynı zamanda Kırım savaşı sürecinde Osmanlı Devleti'nin İngiltere'den aldığı borçlar da uzun zaman başını ağrıtabilecek ve onu mali iflasa kadar götürecektir¹⁶¹.

Barış Antlaşması yapılmadan Osmanlı Devleti'nin Islahât Fermanını ilan etmesinin amacı, Rusya'nın yıllardır keskin bir bıçak olarak kullandığı, her antlaşmada üstünlük kazanmaya çalıştığı, sürekli bahane ederek iç işlerinde karışmak amacıyla Ortodoks tebaayı himaye bahanesini sürekli kullanmasını elinden almaktır¹⁶². Belirtmek gerekir ki Paris Antlaşması yapıldığı sırada Islahât fermanının ilan etmekle Osmanlı Devleti, yeni bir ıslahat yapma sürecine girmiş oldu¹⁶³.

Paris Barış Antlaşması'nın Rusya açısından önemi, Rusya'nın Karadeniz'de bir donanmaya ya da deniz üslerine sahip olmasını yasaklayan hükümleriydi. Zira Bir buçuk yüzyıldır Rusya'nın dış politikası, Karadeniz'in suları ve kıyılarında deniz gücü ve ticarî üstünlüğü sağlamak, Akdeniz'e serbest geçiş hakkı elde etmek, Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan gayrimüslim tebaanın hamiliğini kabulünü temin etmekte. İşte bundan dolayı bu antlaşma Rusya'nın dış politika hedeflerine ulaşması yolunda önemli bir engel teşkil ediyordu.

İ. BOĞAZLAR MESELESİ

Osmanlı döneminde Boğazlar meselesini ve hukukunu üç ayrı noktadan incelemek mümkündür: Birincisi Osmanlı'nın mutlak hâkimiyeti ki bu İstanbul fethinden 1809 yılına kadar devam eder. İkincisi ikili antlaşma dönemidir. 1809 Kale-i Sultaniye Antlaşmasıyla başlayan ve 1941 Londra Sözleşmesiyle biten bu dönem Osmanlı Devleti ve diğer hükümetler arasında yapılan antlaşmaları içerir. Üçüncüsü ise çok taraflı anlaşmaların olduğu, Londra

¹⁶⁰ Özcan, a.g.m., s. 325-326.

¹⁶¹ Armaoğlu, a.g.e., s. 256.

¹⁶² Aydın, a.g.m., s. 4.

¹⁶³ Beydilli, "Paris Antlaşması" a.g.md., s. 171.

antlaşmasıyla başlayan ve günümüze kadar devam eden süreçtir. Boğazlar ve Karadeniz'in bütün yabancı ticaret gemilerine kapalı olması ilkesi Küçük Kaynarca Antlaşması'na kadar devam etmiştir. Küçük Kaynarca Antlaşması'yla Osmanlı Devleti Rus ticaret gemilerine Boğazlardan serbestçe geçiş hakkını tanıyarak¹⁶⁴ ilk kez bir uluslar arası antlaşma ile yabancı bir devletin ticaret gemilerine geçiş hakkı tanımıştır.

Aralarında yaptıkları antlaşmalarla birbirlerine yakınlaşan Fransa ve Rusya'nın topraklarını paylaşım planları yapması üzerine Osmanlı Devleti¹⁶⁵ İngiltere ile antlaşma yapmaya yönelmiştir. Bunun neticesinde ise 1809 Kale-i Sultaniye Antlaşması imzalanmıştır¹⁶⁶. Osmanlı Devleti o tarihe kadar barış zamanında Boğazlar üzerinde savaş gemilerine kapalılık ilkesini tek taraflı uygularken bu antlaşma ile birlikte kapalılık ilkesi uluslar arası bir konum kazanmış¹⁶⁷, bundan sonra Boğazlar Osmanlı Devleti'nin mutlak yetki alanından çıkmıştır. Antlaşmanın İngiltere tarafından imzalanmış olması ise Boğazların sadece bir Osmanlı-Rus meselesi olmadığını göstermek açısından önem taşımaktadır¹⁶⁸. Bu antlaşmada Boğazların bütün harp gemilerine kapalılık ilkesi Rus harp gemilerinin Boğazlardan geçişini önlemek amacına dayanıyordu¹⁶⁹.

Rusya tarafından destek gören Yunan isyanını sadece kendi menfaatlerine göre çözmesinden endişelenen İngiltere, Fransa'nın desteğiyle Nevarin'deki Osmanlı donanmasını yaktı. Ardından imzalanan Edirne Antlaşması'yla birlikte Osmanlı Devleti ile barış halinde olan bütün yabancı ticaret gemilerine Boğazlardan serbest geçiş ilkesi imzalanmıştır¹⁷⁰.

Mehmet Ali Paşa ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan Kütahya Antlaşmasına rağmen, II. Mahmud geleceğini güven altına almak istediğinden ve Fransa ve İngiltere'ye güvenemediğinden kendisine baştan itibaren destekleyen Rusya ile anlaşma yoluna gitti ve "Hünkâr İskeleyi Muahedesi" imzaladılar¹⁷¹. Bu anlaşma sayesinde Rusya Şark Meselesi'nde büyük bir nüfuz kazanmış ve Avrupa siyasetinde önemli bir yere gelmişti¹⁷². Yine bu Antlaşma ile Rusya Şark meselesine hâkim olma ve bu sorunu kendi çıkarlarına göre çözümlene imkânını elde etmiş, Osmanlı devleti ise ilk kez Rusya'nın himayesi altına

¹⁶⁴ Erim, a.g.e., s. 121-137.

¹⁶⁵ Kocabaş, a.g.e., s. 53.

¹⁶⁶ Cemal Tukin, **Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi**, İstanbul Üniversitesi Mat., İstanbul, 1947, s. 119; Ayrıca Antlaşma Metni için bkz., Erim, a.g.e., s. 235-237.

¹⁶⁷ Yüksel İnan, **Türk Boğazlarının Siyasal ve Hukuksal Rejimi**, 2. b., Turhan Kit. Ankara, 1995, s. 9.

¹⁶⁸ Hakan Emanet, **Deniz Hakimiyetinden Dünya Hakimiyetine Giden Yolda Türk Boğazları**, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2003, s. 61.

¹⁶⁹ Kurat, a.g.e., s. 50

¹⁷⁰ İnan, a.g.e., s.10; Antlaşma metni için bkz., Erim, a.g.e., s. 279-286;

¹⁷¹ Antlaşma metni için bkz., Erim, a.g.e., s. 297-299.

¹⁷² Şahin, "Kaynarca'dan (1774) Paris Barışı'na ((1856) Kadar Şark Meselesi Perspektifinde Osmanlı-Rus Münasebetlerine Genel Bir Bakış" a.g.m., s. 537.

girmiştir¹⁷³. Antlaşmada yer alan hükümlerin çoğu Rus emellerini içerdiğinden dolayı İngiltere ve Fransa'yı rahatsız etmişti. Çünkü antlaşmaya göre her iki taraf sekiz yıl içerisinde herhangi birinin toprakları tecavüze uğrarsa diğerine yardım edecekti¹⁷⁴. Bunun dışında antlaşmanın gizli maddesi ile Rusya, Osmanlı Devleti'nden diğer bütün yabancı savaş gemilerine Boğazı kapatmasını, kendisi için de bütün giriş ve çıkışları serbest bırakmasını istemişti¹⁷⁵.

Osmanlı-Rus ittifakının imzalaması diğer devletleri harekete geçirerek İngiltere'yi Fransa ile işbirliğine sevk etti. İngiltere ve Fransa Çanakkale Boğazının önlerinde donanmalarını dolaştırmaya başladılar. İngiltere Fransa'ya Rusya'ya karşı savaş açarak Sivastopol'deki Rus donanmasını yakmasını teklif etti. Ancak Fransa başbakanı Fransa'nın o sıralarda yaşadığı iç karışıklardan dolayı teklifi gerçekleştirmeyi göze alamadı¹⁷⁶.

Boğaz meselesini çözmek amacıyla 15 Temmuz 1841'de Londra'da Osmanlı Devleti, İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya ve Prusya'nın katıldığı bir konferansta Londra Boğazlar Sözleşmesi imzalandı¹⁷⁷. Bu antlaşmaya göre Boğazların yabancı savaş gemilerine kapatılması prensibi kesin olarak kabul edilmiş, Osmanlı Devleti'nin bu konudaki bağımsızlığı kısıtlanmıştır¹⁷⁸. Ancak bu kapalılık sadece barış zamanında söz konusudur. Eğer Osmanlı Devleti herhangi bir devletle savaş halinde olursa, Boğazları istediği devletin savaş gemilerine açabilecekti¹⁷⁹.

Londra sözleşmesiyle Boğazlar uluslar arası bir statü kazanmıştır. O zamana kadar tek taraflı bir irade olarak Osmanlı Devleti Boğazları savaş gemilerine hep kapalı tutmuştu. İsteddiği zaman bu kuraldan vazgeçebilirdi. Bundan sonra ise uluslar arası bir konuma gelerek Boğazlar rejimini tayin eden, artık sadece Osmanlı Devleti'nin değil, Avrupa devletlerinin karşılıklı olarak taahhütleriydi. Londra sözleşmesiyle Boğazlar'da diğer devletlerin de ortak payı olmuş, bu da Osmanlı Devletinin Boğazlardaki payını azaltmıştır. Bu sözleşme ile Rusya'nın Boğazlar üzerinden Akdeniz'e inmesi engellenmiştir¹⁸⁰. Bu da Hindistan deniz yolunu artık güvence altına alan İngiltere'yi sevindirmiştir. Büyük devletler Boğazların Osmanlı Devleti'nin elinde kalmasını tercih ediyorlardı. Bunun nedeni, Boğazların devletler

¹⁷³ İnan, a.g.e., s. 11-12.

¹⁷⁴ Kurat, a.g.e., s. 63.

¹⁷⁵ Tuncer, "Doğu Sorunu ve Büyük Güçler 1853-1878" a.g.m., s. 20.

¹⁷⁶ Armaoğlu, a.g.e., s. 208.

¹⁷⁷ Antlaşma metni için bkz., Erim, a.g.e., s. 303-308.

¹⁷⁸ Beydilli, "Boğazlar Meselesi" a.g.md., s. 267.

¹⁷⁹ Kocabaş, a.g.e., s. 67

¹⁸⁰ Armaoğlu, a.g.e., s. 217.

arasındaki rekabet ve denge konusunda oynadığı roldü. Bu antlaşma ile İngiltere veya Rusya'nın Boğazları işgali engellenmiştir¹⁸¹.

Kırım harbi sonucunda imzalanan Paris Antlaşması'nın Boğazlar¹⁸² ile ilgili kısımlarına gelince 1841 yılında Londra'da imzalanmış olan Boğazlar Sözleşmesi devamlığı kabul edilip korumakla birlikte Karadeniz ile ilgili ek maddeler getirilerek tarafsızlaştırılmıştır. Buna göre Karadeniz bütün ticaret gemilerine açık olmasına rağmen savaş gemilerine kesin ve sürekli olarak kapalı hale getirilmiştir¹⁸³. Aynı zamanda antlaşmaya göre Osmanlı Devleti ve Rusya'nın Karadeniz kıyılarında askeri tersane kurmalarını ve bulundurmalarını yasaklamıştır¹⁸⁴.

Paris Antlaşması'nın Boğazlar ve Karadeniz'in tarafsızlaştırılması hakkında getirdiği yeni prensipler Rusya'yı derinden sarmıştı. Bundan sonraki hedef hep o maddeleri feshetmek olmuştu. Böylece uygun ortamlar takip etmeye başladı. 1870 yılında yapılan Fransa-Prusya savaşını Fransa'nın kazanmasını fırsat olarak bilen Rusya Paris Antlaşması'nı tanımadığını açıklamıştı¹⁸⁵. Avrupa devletlerinin tek taraflı feshini uluslar arası hukuka aykırı bularak tepkiyle karşıladılar. Ancak sonunda kabul etmek zorunda kalınca Bismarck'ın önerisiyle Londra'da bir konferans düzenleyerek bir antlaşma imzaladılar. 13 Mart 1871'de imzalanan bu antlaşma Karadeniz Londra Antlaşması'ydı¹⁸⁶. Bu antlaşmaya göre Karadeniz'in tarafsızlaştırılması dönemi sona ermiş oluyor ve Osmanlı ve Rus devletlerinin Karadeniz'de donanma bulundurma ve tersane kurma hakkı yeniden tanınıyordu¹⁸⁷. Başka bir deyişle 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesine dönülüyordu. Antlaşma ile barış zamanında bütün devletlerin ticaret gemilerine serbest geçiş hakkı veriliyor, savaş gemilerine ise izin verilmiyordu. Bunu Kırım harbinin bir intikamı olarak gören Rusya ise, Boğazlara yeniden hâkim olmak için Karadeniz'de tersane ve harp gemisini yapımını hızlandırmıştır¹⁸⁸.

II. 1877-1878 OSMANLI-RUS HARBİ VE AYASTEFANOS ANTLAŞMASI

A. SAVAŞA YOL AÇAN GELİŞMELER

Kırım Savaşı'ndan yenik çıkan Rusya, imzaladığı Paris Antlaşması ile siyasî, askeri ve ekonomik yönden bir hayli sıkıntıya uğrarken, Osmanlı Devleti Avrupa Devletler

¹⁸¹ Erim, a.g.e., s. 309.

¹⁸² Antlaşma metni için bkz., Erim, a.g.e., s. 341-353.

¹⁸³ Beydilli, "Boğazlar Meselesi" a.g.md., s. 267

¹⁸⁴ Karal, a.g.e., s. 244; İnan, a.g.e., s. 16.

¹⁸⁵ Emanet, a.g.e., s. 67.

¹⁸⁶ Antlaşma metni için bkz. Erim, a.g.e., s. 369-371.

¹⁸⁷ İnan, a.g.e., s. 17

¹⁸⁸ Kocabaş, a.g.e., s. 88.

Topluluğu'na dâhil olmuş, Karadeniz silahsızlandırılmış, Rusya tarafından işgal edilen topraklarını da geri almıştı. Böylece Osmanlı Devleti üzerindeki Rusya baskısı kısa bir süre için de olsa ortadan kalkmış, Rusya uluslar arası platformda yalnızlığa itilmişken Osmanlı Devleti Avrupa Topluluğu'na katılmak suretiyle dış politikada bilhassa Rusya'ya karşı manevi destek kazanmıştı¹⁸⁹.

Rusya her fırsatta Paris Antlaşması'nda yer alan ve güneye inme politikalarıyla bağdaşmayan maddeleri kaldırmak için girişimlerde bulunmaya başladı. XIX. yüzyılın ikinci yarısında sürekli gelişen milliyetçilik akımının tesiri ile önce İtalyan Birliğinin ardından da Prusya'nın Fransa'ya karşı girdiği savaşı kazanarak Alman Birliğinin kurulması Avrupa'daki devletlerarası mevcut güç dengesini bozmuştur. Meydana gelen olaylarla Avrupa dengesinin değişmesinin ardından Paris Antlaşması'nda önemli rol oynayan Fransa'nın zaafa düşmesi ile birlikte bunu fırsat olarak değerlendirip daha önce de Bismarck'ın desteğini almış olan Rusya, 31 Ekim 1870 tarihinde Paris Antlaşması'nın Karadeniz'de Rus donanması bulundurulmasını yasaklayan maddesini tek taraflı olarak kaldırdığını ilan etti¹⁹⁰. Rusya'nın bu hareketi Londra'da şaşkınlık yarattı çünkü İngiltere'nin Kırım Savaşı'ndaki en büyük kazanımı Karadeniz ile ilgili maddeleriydi¹⁹¹. Bunun üzerine Londra'da uluslar arası bir komisyon toplanarak Rusya'nın isteklerini görüştü. 13 Mart 1871 tarihinde Londra'da toplanan bu konferansta imzalanan mukavelename ile Rusya'nın bu hareketi tasvip ve "Boğazların barış sırasında bütün yabancı savaş gemilerine kapalı olduğu" teyit edildi. Londra Antlaşması ile Rusya Paris Antlaşması'nın kendisi için Karadeniz ile ilgili maddelerden kurtuluyordu. Bu suretle yeniden Karadeniz'de donanma bulundurmaya hakkını kazanan Rusya tekrar İstanbul'u ele geçirme siyasetini izlemeye başladı. Bu siyaseti en şiddetli destekleyenler de Rusya'da gittikçe nüfuz kazanan "Panslavistler" olmuştur¹⁹². Bu antlaşma sonucu Karadeniz'de yeniden kurulmaya başlanan Rus Deniz Kuvvetleri Osmanlı Devleti için bir tehdit oluşturmaya başlamıştı¹⁹³.

1. Rusya'nın Panslavizm Politikası ve Balkanlar'a Yansıması

Panslavizm, Rusya'nın özellikle Çarlık döneminde uyguladığı, Orta ve Doğu Avrupa'da yaşayan Slavların ortak etnik geçmişinin kabul edilmesini ve bu Slavlar arasında

¹⁸⁹ Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, 6. B., AlkımYay., İstanbul, 2010, s. 691.

¹⁹⁰ Tahsin Ünal, **Türk Siyasi Tarihi 1700-1958**, 5. B., Emel Yay., Ankara, 1978, s. 278-279; Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi-İslahat Fermanı Devri 1861-1876**, 2. B., c. VII, T.T.K. Yay., Ankara, 1977, s. 60.

¹⁹¹ Jelavich, a.g.e., s. 382.

¹⁹² Akdes Nimet Kurat, **Türkiye ve Rusya**, A.Ü.D.T.C.F., Yay., Ankara, 1970, s. 75.

¹⁹³ Karal, a.g.e., s. 64.

kültürel ve siyasî birlik sağlanmasını amaçlayan bir hareket olarak XIX. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkmıştır. Bu yüzyılın ortalarından sonra gelişmeye başlayan Panslavizm kavramı, 1870 yılından itibaren Batı Avrupa siyasî çevrelerinde kullanılmaya başlanmış Slav ırkından olan kavimlerinin tek bir çatı altında Rusya'nın önderliğinde siyasî dayanışmasını sağlaması ve birleşmesine yönelik bir hareket olarak algılanmıştır¹⁹⁴. Rusya'nın milli emellerine erişmesi yolunda engel olabilecek bazı devletlere karşı takip ettiği¹⁹⁵ ve Batılı devletler tarafından *Panslavizm* olarak adlandırılan bu hareket, bazı zümrelerin görüş ve hislerinin bir yansıması olarak gelişmiştir¹⁹⁶.

Rusya'da Panslavizm'in başlangıcını Slavofilizm, yani Slavcılık hareketi teşkil eder¹⁹⁷. Slav halklarının tarihine, dillerine, geleneklerine ve siyasî geleceklerine yönelik duyulan ilginin bir sonucu olarak bir Rus üniversitesinde ilk Slavonik Araştırmalar Kürsüsü 1811'de açılmıştı. Bu sayede Slavcılık yani Panslavizm hareketinin ilk tohumları da atılmış oluyordu¹⁹⁸. Panslavizm Fransız İhtilali'nin ortaya çıkardığı milliyetçilik bilincinin sonuçlarından biri olarak kabul edilebilir¹⁹⁹. Alman Romantizmi ve sözde Pancermanizm, Panslavizm hareketine dayanak teşkil etmiş, Alman filozofu J. G. Herder'in fikirleri ilk Panslavistlere önderlik etmiştir²⁰⁰.

Panslavizm tabirini ilk defa 1826 yılında Slovak yazar J. Herkel Latince olarak kaleme aldığı ve genel Slav diline ait olan bir eserde "Verus Panslavismus" (Gerçek Panslavizm) tabirini ilmi literatüre sokmuş ve dolayısıyla bu sonraları siyasî bir tabir olarak gelişmiştir²⁰¹. Panslavizm hareketi ilk ortaya çıktığında siyasî bir amaç gütmeyip, Rusya dışındaki Slav kavimlerin bir dil ve kültür birliği şeklinde faaliyet gösteriyordu. Ancak XIX. yüzyıl ortalarına kadar romantik devrini yaşayan Panslavizm, Rus entelektüeli arasında daha çok Kırım savaşı yenilgisinden sonra, Rusya'nın bu cereyanı kendi emperyalist çıkarlarına alet yapmaya başlaması ve bütün Slavları Rusya'nın hegemonyası altına almaya çalışması üzerine yükselen bir değer haline gelerek siyasî bir nitelik kazanmıştır²⁰².

¹⁹⁴ Akdes, Nimet Kurat, "Panslavizm", **A.Ü.D.T.C.F.D.**, C. XI, S. 2,3,4, 1953, Ankara, 1953, s. 241.

¹⁹⁵ Ahmet Gündüz, "Balkanlarda Panslavizm Faaliyetleri ve Osmanlı Devletine Etkileri", **Türk Dünyası Araştırmaları**, S., 137, s. 105.

¹⁹⁶ Erdoğan Keleş, "Rusya'nın Panslavizm Politikasının Balkanlarda Uygulamasına Dair Bir Layiha", **M.Ü.S.B.D. (İLKE)**, S. 21, Aralık 2009, Muğla, 2009, s. 126.

¹⁹⁷ Armaoğlu, a.g.e., s. 696.

¹⁹⁸ Keleş, a.g.m., s. 126-127.

¹⁹⁹ Hans Kohn, **Panslavizm ve Rus Milliyetçiliği**, çev., Ağâh Oktay Güner, İlgî Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2007, s. 23.

²⁰⁰ Fahir Armaoğlu, **Siyasi Tarih 1789-1960**, A.Ü.S.B.F., Yay., 2. B., Ankara, 1973, s. 258; Daha geniş bilgi için bkz, Kohn, a.g.e., s. 23-24; Kurat, a.g.m., s. 246-247.

²⁰¹ A. N. Kurat, a.g.m., s. 242.

²⁰² Armaoğlu, **Siyasi Tarih 1789-1960**, a.g.e., s. 257; Mithat Aydın, 19. Yüzyıl Ortalarında Panslavizm ve Rusya, **P.Ü.E.F.D.**, S. 15, Denizli, 2004, s. 77.

Rusların Panslavizm hareketine karşı eğilimleri aslında sebepsiz değildi. Kırım savaşında Avrupa'nın Rusya'ya karşı birleşerek düşmanca bir vaziyet alması ve bu savaşta Rusya'nın yenilmesi milli gururlarına ağır bir darbe indirmiş oldu. Avrupa'nın bu tutumu Rusya'da büyük bir reaksiyon uyandırdı ve Panslavizm hareketi birden bire alevlendi. Kırım Savaşı esnasında bütün Avrupa'nın gösterdiği bu hasmane hareket Slavları bir birlik halinde toplamaya doğru hızla sürüklemiştir. Böylece, Avrupa'daki Slavlar ile Rusya arasında bir köprü kurulmasına sebep olmuştur²⁰³. Rusya'nın geleneksel yayılmacı amaçlarına set çeken Kırım Savaşı, Avrupa düzeni ve kuvvetler dengesi açısından önemli sonuçlar doğurmakla beraber, Rus kamuoyu ve Panslavist çevreler üzerinde de büyük etki yapmıştır. Savaşın yarattığı hayal kırıklığı, II. Alexandr idaresindeki Rusya'yı bir taraftan içine kapanarak geniş bir şekilde reform sürecine sokarken, diğer taraftan Rus toplumunda Avrupa düşmanlığını güçlendirmiştir. Ortaya çıkan yeni durum, başından beri Avrupa düşmanı olan Panslavistleri de harekete geçirmiştir. Panslavistler, gittikçe politik bir çizgiye kayan Panslavizm'i Rus toplumuna işlemeye koyulmuşlardır. Öte taraftan Paris Antlaşması'nın Rus çıkarlarına ağır bir darbe indirmesi ve gelişen Avrupa düşmanlığı, Rusya'da milliyetçi fikir cereyanlarına karşı resmi bir ilgiyi başlatmış, Panslavizm'i gündeme taşımıştır²⁰⁴.

Panslavizm politik bir araç olarak Rusya'nın gündemini Kırım Savaşı yıllarında işgal etmeye başlamasına rağmen, Rusya'nın yabancı devletlerin yönetimi altındaki Slav halklara yönelik politikası Çar I. Petro zamanına kadar inmektedir. Rusya, bu dönemde siyasi, ekonomik ve askerî güç olarak uluslararası siyasette etkin bir devlet olarak görülmeye başladı. Çar I. Petro, bir taraftan Rusya'nın batılılaşması yolunda büyük bir gayret sarf ederek modern Rusya'nın temellerini atarken, diğer taraftan Rusya'nın "açık ve sıcak denizlere inmesi"ni Rus dış politikasının temel amacı haline getirmiştir. Bu amaç, güney yolu üzerindeki İstanbul, Boğazlar ve Balkanları Rusya'nın nüfuz ve yayılma sahası olarak daha önemli hale getirdiğinden Petro, Osmanlı egemenliğindeki Ortodoks Rum ve Slav halklarla daha fazla ilgilenmiş ve Pan-Ortodoks bir politikayı hayata geçirmiştir²⁰⁵. Rusya, Çar I. Petro'dan itibaren güçlü bir devlet olabilmek için sıcak denizlere ulaşabilme ve Balkanlara yayılma siyaseti izlemiştir. I. Petro'dan sonra Rus tahtına çıkan halefleri de aynı siyaseti benimsemişlerdir. Rusların bu amaçlarına ulaşabilmeleri için Osmanlı Devleti'nin yıkılması ve onun sahibi olduğu Boğazlar ile Balkanları ele geçirmeleri gerekmektedir. Bu nedenle XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren Rusya'nın hedefinde Osmanlı Devleti vardır. Rusya, bu

²⁰³ Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914), a.g.e., s. 697; Gündüz, a.g.m., s. 109.

²⁰⁴ Süleyman Kocabaş, **Kuzeyden Gelen Tehdit-Tarihte Türk-Rus Mücadelesi**, İstanbul, 1989, s. 278.

²⁰⁵ Aydın, 19. Yüzyıl Ortalarında Panslavizm ve Rusya, a.g.m., s. 75.

amacına ulaşabilmek için farklı politikalar benimsemiştir. Çariçe II. Katerina 1782’de I. Petro’nun ortaya koyduğu hedeflere ulaşabilmek için Grek Projesi’ni uygulamaya koymuş, ancak tam bir netice alamamıştır. Öyle ki XIX. yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde Osmanlı Devleti hala Balkanlara, Boğazlara ve İstanbul’a hâkim durumdadır.

Küçük Kaynarca Antlaşmasından sonra Ortodoksların koruyucusu olarak götüğü politikalar, Fransız İhtilali’yle birlikte inanç sistemlerinde başlayan zayıflamalar, Osmanlı Devleti’nin de gayrimüslim tebaaya yönelik yaptığı ıslahâtlar Rusya’yı yeni bir ideolojiye sarılmaya sevk etti. Artık Rusya için yeni bir projenin uygulanmasından başka bir çare yoktu. Geliştirilen yeni projenin adı ise Slav milletlerinin tek bir çatı altında toplanmasını amaç edinen Panslavizm’dir. Hem Çar I. Petro hem de Çariçe II. Katerina uyguladıkları siyaset ile Slavları yabancı devletlerin idaresinden kurtarmak için uğraşmışlardır. Böylece Rus siyaseti XVIII. yüzyılda Ortodoks milletlerin haklarını savunarak gündeme gelmiş, akabinde de bu politikasını Panslavizm siyaseti ile devam ettirmiştir²⁰⁶.

Fransız İhtilali’nin ortaya çıkardığı milliyetçilik akımı, Slav halkları üzerinde de etkili olmuştur, Slav memleketlerinde gelişmekte olan milli uyanış ve kültürel birikim, XIX. yüzyıl ortalarına doğru Panslavizm’i siyasî platforma çekmiş ve panslavistlerin bir araya gelerek daha aktif bir şekilde çalışmalarına zemin hazırlamıştır. Bunun en belirgin göstergeleri, 1840 yılında Çek Panslavistlerinin, Avusturya sınırı içinde ve batıdaki liberal-politik haklara kavuşma yönünde cereyan eden eylemlere katılarak hareketi yönlendirmeleri ve 1848 Martında Prag’da hemen hemen bütün panslavistlerin iştirak ettiği bir kongrenin yapılmış olması idi²⁰⁷. Kongre müzakereleri esnasında Slav kavimlerini ilgilendiren pek çok siyasî ve kültürel problemler üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede Avusturya ve Macaristan topraklarında oturan Slavların Almanlar ve Macarlarla aynı hakları elde etmeleri gerektiği konusunda bütün kongre üyeleri görüş birliğine varmışlardır²⁰⁸. Bu sıralarda Prag’da Habsburg hanedanına karşı ortaya çıkan ayaklanmaların şiddetle bastırılması üzerine, başta Çekler ve Slovaklar olmak üzere Slav menşeli kavimler, siyasî haklarının Habsburglarca tanınmayacağını anladıklarından kendilerine yardım edebilecek tek güç olan Rusya’ya yüzlerini çevirmişlerdir. Böylece yüzyılın ortalarına doğru Rusya, “Slav Birliği” fikrinin geleceği konusunda panslavistlerin zihninde çok daha özel bir yer işgal edecektir²⁰⁹.

Kırım Savaşı’yla beraber Rusya’da gelişmeye başlayan ve gittikçe siyasî bir çizgiye kayan Panslavizm, Rus toplumunu ve devlet adamlarını iyiden iyiye etkilemeye başlayan

²⁰⁶ Erol Kürükçüoğlu, “Rus Emperyalizmi ve Panslavizm”, **A.Ü.T.A.E.D.**, S. 15, Erzurum, 2000, s. 350.

²⁰⁷ A. N. Kurat, a.g.m., s. 248

²⁰⁸ A. N. Kurat, a.g.m., s. 249.

²⁰⁹ Aydın, 19. Yüzyıl Ortalarında Panslavizm ve Rusya, a.g.m., s. 74.

önemli bir hareket haline gelmiştir. Panslavizm düşüncesini yayıp Slav kavimlerini kontrol altında almak için Rusya’da birçok dernek kuruldu. Bu dernekler Rus, Polonyalı, Çek, Sırp, Hırvat, Bulgar ve Slovenleri Slav kavimler sayıyor, Kuzey Buz Denizi ile Beyaz Denizi ve Güneyde Karadeniz ve Adriatik Denizi’ni de Slav denizleri olarak kabul ediyordu²¹⁰.

Rus Panslavitlerinden Nikolay Yakoleviç Danilevskiy’nin “Zarya” (Şafak) adlı dergide yayınladığı yazılar 1871 yılında “Avrupa ve Rusya” adıyla kitap olarak basılınca büyük ilgi uyandırdı²¹¹. Birçok defa basılan bu eser “Panslavizm” ve Rus milliyetçiliğinin İncili mahiyetini almıştır²¹². Panslavizmin sözcüsü, tanınmış Rus tarihçisi Mikhail Petrovich Pogodin de bütün Slavları birleşmeye davet eder mahiyette yazılar yazmaya başladı²¹³. Ona göre Osmanlı ve Habsburg İmparatorlukları yıkılmalı ve bunların yerine merkezi İstanbul’da olmak üzere bir Slav devleti kurulmalı ve bu devlet Rusya’nın himayesi altında olmalıdır²¹⁴. Pogodin’in faaliyeti sonucu olarak örgütsel anlamda daha etkin ve güçlü bir Panslavist hareket, 1858 yılında Moskova’da *Slav Yardım Derneği* kurulması ile kendini göstermiştir. Bu derneğin amacı Rusya’da toplanacak para ile Rusya dışındaki, özellikle de Osmanlı toprakları üzerinde yaşayan Slavlara yardım etmektir. Aynı zamanda güney Slavların kiliselerine ve mekteplerine ayın aletleri, kitap ve malzeme gönderilecekti. Bunun yanında Rusya’ya tahsil amacıyla gelen Slav gençlerine her türlü yardım yapılacaktı²¹⁵. Bu dernek Rus Dışişleri Başkanlığının Doğu Şubesinin kontrolü altına konuldu²¹⁶. Derneğin koruyucu başkanlığına veliaht Alexander getirilerek, diğer şehirlerde de şubeler açılmıştır. Böylece panslavistler, Rusya dışındaki Slavların sorunlarını Rus kamuoyunun gündemine taşımış ve Slav davasını Rusya’da âdete milli bir dava haline getirerek farklı platformlarda işlemişlerdir.

Rusların Kırım savaşını kaybedip ardından Paris Antlaşması’nı imzalamaları ve Fransa’nın bu antlaşmadan sonra milliyet fikirlerini savunması, Alman ve İtalyan birliklerin kurulması yolunda büyük ilerlemeler kaydedilmesi ve özellikle Rusya’da yayılan ıslahâtın şevk ve heyecan uyandırması üzerine Panslavizm hareketinin ilmi ve edebi kılığında çıkararak siyasî bir doktrin halini almasına sebep olmuştur. Bu bağlamda doktrinin parolası, ortakçılık, milliyetçilik ve Ortodoksluktu²¹⁷. Panslavizm’in Rusya’nın çıkarları doğrultusunda Rus

²¹⁰ Armaoğlu, **Siyasi Tarih 1789-1960**, a.g.e., s. 258;

²¹¹ Armaoğlu, **Siyasi Tarih 1789-1960**, a.g.e., s. 259; Yuluğ Tekin Kurat, “1877-78 Osmanlı-Rus Harbinin Sebepleri”, **Belleten**, C. XXVI, S.101-104, Ankara, 1962, s. 571.

²¹² A. N. Kurat, a.g.m., s. 263.

²¹³ A. N. Kurat, a.g.m., s. 255.

²¹⁴ Armaoğlu, **Siyasi Tarih 1789-1960**, a.g.e., s. 258; A. N. Kurat, a.g.m., s. 255; Gündüz, a.g.m., s. 110.

²¹⁵ Tahsin Ünal, **Türk Siyasi Tarihi 1700-1958**, 5 B., Emel Yay., Ankara, 1978, s. 276; A. N. Kurat, a.g.m., s. 256; Aydın, “19. Yüzyıl Ortalarında Panslavizm ve Rusya”, a.g.m., s. 78.

²¹⁶ A. N. Kurat, a.g.m., s. 256.

²¹⁷ Gündüz, a.g.m., s. 109.

kamuoyu ve resmi çevrelerde daha fazla ilgi uyandırmasının başka bir nedeni ise, Avrupa’da milliyetçilik cereyanının gelişmesiyle güç kazanan Pancermenizm ve Panitalyanizm idi. 1872 yılında Alman birliğinin kurulması, Rusya’daki Panslavizm hareketini daha da hızlandırdı. Alman birliğinin kurulması Slav birliği davası için büyük bir tehlike olarak görüldü. Nasıl ki, amacı Alman birliğini gerçekleştirmek olan Pancermenizm Alman emperyalizmine, keza İtalyan birliğini esas alan Panitalyanizm İtalyan emperyalizmine hizmet ediyorsa, Panslavizm de Rus milliyetçiliği ve emperyalizmine hizmet edebilecek bir hareket olarak görülmüştür. Başka bir deyişle Alman ve İtalyan birliğinin gerçekleşmesinde olduğu gibi, Rusya da Akdeniz’e inen coğrafyada geniş bir Slav İmparatorluğu kurabilirdi. Bu bakımdan, özellikle Panslavizm’in Pancermenizm’e paralel olarak geliştiği söylenebilir²¹⁸.

Ne var ki, Slav dünyasının Ortodoksluk ve Katoliklik gibi iki gruba ayrılmış olması, bu durumun birlik teşkiline mani olmaktaydı. Katolik mezhebine mensup olanların Slavlardan çoğunluğunun dini ve yegâne doğru olduğu iddia edilen Ortodoksluğa katılmaları istenmişti. Bu suretle Rus panslavistlerine göre halis Slavcılık şu esaslara dayanacaktı: Rus dili, Kiril alfabesi ve Ortodoks kilisesi²¹⁹. Böylece Panslavizm demek Panrusizm demek oluyordu²²⁰.

Panslavizm, gelişmesine ve zirvelere ulaşmasına paralel olarak temel üç ciddi engelle karşılaşmıştır: Bu engellerin başında Panslavizm’in dini esas alması yani Ortodoksluğu savunması gelir. Hâlbuki Rusya dışında yaşayan Slavların çoğu Katolik idiler. Böyle olunca Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun içersinde yaşayan Slavların büyük bir kısmı ile Polonyalıların Katolik dinine bağlı olmaları bu ilkeye ters düşmektedir. Bu sebeple Panslavizm’in tek uygulanabileceği yer Osmanlı Devleti’dir. İkinci olarak, bazı panslavistler Ruslaştırma fikrine ağırlık vererek Avrupa’ya komşu olan Slav topraklarının Ruslaştırmasını yani bu bölgede yaşayan Slavlarının tamamen kültürlerinden ve dillerinden bağımsız olarak milliyetlerinin unutturulması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Panslavistlerin karşılaştıkları üçüncü engel ise, Rusya’nın Slavlar üzerinde Rus kültürünü egemen kılma çabalarıydı. Pek çok batılı Slav, Rus kültürünün egemen kılınmasını tepkiyle karşılayarak, Rusya’nın kontrolünün altına girilmesini bir devletin egemenliğinden çıkıp diğer bir devletin egemenliğine girmek olarak değerlendirmişlerdir. Bu da tepkilere yol açmıştır²²¹. Fakat uzun tartışmalardan sonra Panslavizm’in, din, dil ve Rus kültürü gibi unsurları terk edilerek,

²¹⁸ Aydın, “19. Yüzyıl Ortalarında Panslavizm ve Rusya”, a.g.m., s. 77.

²¹⁹ A. N. Kurat, a.g.m., s. 262.

²²⁰ Y. T. Kurat, a.g.m., s. 571.

²²¹ Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, a.g.e., s. 699-700; Gündüz, a.g.m., s. 111.

Rusya'nın askeri gücü ile Avusturya- Macaristan'ın ve Osmanlı'nın yok edilmesi ve yıkılması amacına yönelinmiştir²²².

Rusya'yı Slav birliği fikri Balkanlara yöneltti²²³. Böylece XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Rusya, Slav kökenli Balkan uluslarını kendi hâkimiyetine alabilmek için Panslavist bir politika takip etmiştir. Bu politikanın bir sonucu olarak 1870'lerden sonra Balkan ulusları arasında yoğun bir isyan ve fesat hareketi başlamıştır. Rusya'da Slav halklara duyulan ilgi ve Panslavist amaçlar daha ziyade Balkan Slavları etrafında şekillenmiştir. Bunun temel nedeni ise Rusya'nın Kırım Savaşı'ndan sonra, her şeye rağmen Avrupa ile ilişkilerini devam ettirerek Avrupa devletler topluluğu içinde kalmak istemesiydi. Bu nedenle, Rus Panslavizm'inin Avusturya Slavlarına yöneltilmesi mümkün değildi. Aynı zamanda Avrupa aydınları ve kamuoyunda Panslavizm'e karşı bir duyarlılık mevcut olup, olumsuz bir durumda ciddi bir tepkinin ortaya çıkması kaçınılmazdı²²⁴.

XIX. yüzyılın üçüncü çeyreğinde Rusya'da ve Balkanlar'da gittikçe güç kazanan Panslavizm, Balkanları bir yangın alanına dönüştürmüştür. Bu yangında Balkan şehirlerindeki Rus konsoloslukları başrol oynamaktadırlar²²⁵. Panslavistler, burada yalnız fikirlerini yaymakla kalmayıp gizli cemiyetler ve konsolosluk vasıtasıyla halka silah da dağıtıyorlardı²²⁶. Bilhassa 1856 Paris Antlaşmasıyla Osmanlı Devleti Avrupa devletleri içine alınması sonucunda Rus emellerine engel çekilmesiyle Rusya, Balkanlar'daki Hıristiyanları ayaklandırmaya daha çok önem vererek bu uğurda büyük gayretler sarf etmekteydi. İstanbul'daki Rus elçisi, Panslavizm hareketinin en faal unsuru olup Balkan Hıristiyanlarının ayaklanmasını İstanbul'dan idare ediyordu. Aslında Rusya'da Panslavizm'i resmi bir politika haline getiren ve Türkiye planını uygulamaya koyan İstanbul'daki Rus elçisi General Nikolay Pavlovic İgnatıyef'tir. Türkiye'ye geldikten sonra harp politikasını takip eden İgnatıyef, buna ortam hazırlamak için Padişah ve Sadrazam basta olmak üzere devlet adamlarını etkisi altına almak, Slav ulusları isyana teşvik, Osmanlı ıslahâtlarını sabote etmek gibi politikalara başladı. Panslavistler din ve ırk unsurlarını bir arada kullanarak Bulgarları kışkırttı. Bu bağlamda Rum patrikhanesinden tayin edilen papazların insanları Rumlaştırdığını söyleyerek başka bir kilise kurmalarını, papazları da Bulgarlardan tayin etmelerini telkin ederek aralarını ayırdılar. Panslavistler 13 Mart 1870'de Sadrazam Mahmut Nedim Paşa'ya yayınlattıkları bir fermanla da Bulgar Eksarhlığı'nın kurulmasını sağladılar. Bulgar kilisesinin kurulması, Ortodoks

²²² Keleş, a.g.m., s. 129.

²²³ Arrımaoğlu, **Siyasi Tarih 1789-1960**, a.g.e., s. 259.

²²⁴ Aydın, 19. Yüzyıl Ortalarında Panslavizm ve Rusya, a.g.m., s. 77.

²²⁵ Gündüz, a.g.m., s. 115.

²²⁶ Ünal, a.g.e., s. 276.

dünyasını biraz daha parçalamış olsa da, aynı zamanda Bulgaristan'ın kuruluşuna doğru atılmış bir adım oldu²²⁷. Böylece Bulgarları, İstanbul'daki Rum-Ortodoks rahibinin tahakkümünden kurtarıp Rusya'nın hamisi olduğu bir Slav rahibin idaresine verilmesini sağlayarak Bulgar milli hareketine hız kazandırdılar.

Balkanlarda yaşayan Slav kökenli kavimlerin bir millet olma şuuruna varmalarını ve daha sonraları bağımsız bir devlet olarak yaşamalarını, Osmanlı Devletinin 1877-1878'deki savaş ile hem Balkanlar'dan geri çekilmesini hem de bir daha toparlanmayacak şekilde ağır darbe almasını Panslavizm'in ve Rusya'nın Balkanlar'daki en büyük başarısı olarak görmek gerekir. Rusya'nın şiddetlendirdiği Panslavizm politikası Balkanlarda gerginliğin artmasına neden oldu. Sırp-Karadağ isyanları, Bulgar meselesi ve Bosna-Hersek olayları Panslavizm hareketlerinin Osmanlı Devleti'ni oldukça güç durumda bırakan bir sonuçları olarak ortaya çıkacaktır²²⁸. Osmanlı-Rus savaşının arifesinde Panslavizm'in ne kadar büyük emeller içinde bulunduğunu gösteren örnekler Osmanlı-Rus savaşına varan Balkan ayaklanmalarına da ışık tutmaktadır²²⁹.

2. Balkan İsyaları

a. Hersek İsyanı

1856 Paris Antlaşması'nı izleyen yıllarda Karadağ, Sırbistan, Eflak-Boğdan ve Girit'te çıkan ayaklanmaların sonucunda, bu halklara özerklikleri verilmiş ya da var olan özerkliklerinin ayrıcalıkları genişletilmiştir. Bu gelişmeler sonucunda, Bosna ve Hersek'teki Hıristiyan halk da Osmanlı yönetiminden kurtulmak için ümide kapılmıştı. Öte yandan 1870 yıllarından sonra Rusya'nın Avrupa devletleri arasındaki güç dengesini kendi lehine çevirmesi üzerine, Balkanlar'da yaptığı Panslavizm propagandasının yoğunluğu da artmıştı. Tüm bu nedenlerin etkisiyle Hersek'te isyan patlak vermiştir²³⁰.

Panslavistlerin tahrikleri sonucunda Hersek'te Nevesin kasabasında 160 kişilik bir grup 1874 yılının kurak geçmesi ve ürünlerin verimsizliğini, ağnam vergilerinin ağırlığını, jandarma erlerinin zulmünü sebep göstererek, artık tahammüllerin kalmadığını ve yurtlarını terk etmek zorunda kaldıklarını öne sürerek Karadağ Prensi Nikola'ya sığındılar²³¹. Prens Nikola Babiâli'yi gücendirmemek ve mültecileri beslemek yükümlülüğünden kurtulmak için,

²²⁷ Ünal, a.g.e., s. 277-278.

²²⁸ Özcan, a.g.m., s. 329.

²²⁹ Armaoğlu, **Siyasi Tarih 1789-1960**, a.g.e., s. 260.

²³⁰ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi-İslahat Fermanı Devri 1861-1876**, 2. B., c. VIII, T.T.K. Yay., Ankara, 1977, s. 74; Hüner Tuncer, "Doğu Sorunu ve Büyük Güçler 1853-1878" a.g.m., s. 24.

²³¹ Zafer Gölen, **Tanzimat Dönemi Bosna İsyaları 1839-1878**, Alter Yay., Ankara, 2009, s. 145; Ünal, a.g.e., s. 280

İstanbul'daki Rus elçisi İgnatiyef'e 160 kişinin kasabalarına dönmeleri için Osmanlı Hükümeti nezdinde aracılık yapmasını rica etmiştir. Rus elçisi de durumu Bâb-ı 'Âlî'ye bildirerek mültecilerin cezalandırmadan Nevesin'e dönmelerine izin verilmesini söylemiştir. Sadrazam Esad Paşa, Rusya'yı memnun etmek için mültecilerin memleketlerine dönmelerini kabul etmiştir. Ayrıca, Bosna valisi Derviş Paşa'ya da, şikâyetlerin incelenmesini emretmiştir²³². Bu suretle, Karadağ Prensi 160 kişiyi Osmanlı Devleti'ne iade etmiş, ancak, mülteciler köylerine döndükleri vakit, isyan ateşi ile yanan hemşerileri tarafından suçlu gibi değil adeta kahramanlar gibi karşılanmışlardır²³³. Bu sırada, Nevesinliler, Karadağ'dan geri dönen hemşerilerinin teşvikiyle mültezimlerin zulmünden, vergilerin servet ve kudretlerine uygun olmadığından, yeni senetlerin, vergilerinden şikâyet ederek kargaşa çıkarmış, kaza müdürünü kaçırıp, üzerlerine giden zaptiye erlerini öldürmüşlerdir²³⁴. Böylece 24 Temmuz 1875 tarihinde isyan başlamıştır. Ancak şunu da belirtmemiz gerekir ki baş kaldırılan merci hükümet olmayıp, orada vazife gören idari amirlere karşıdır. Çünkü 1874 yılında mahsul çok kıt olmuş, buğday, tütün, sebze ve samandan alınan verginin keyfi olarak artırılması bardağı taşıran son damla olmuş ve iki yüz kişinin Karadağ'a sığınmasıyla büyük dramın ilk perdesi oynanmaya başlamıştı²³⁵.

Bu hareket karşısında hükümetin otoritesini korumak için isyanın bastırılması ve karışıklık kıvılcımının alevlendirilmemesi gerekirken, Bosna Valisi Derviş Paşa, Bâb-ı 'Âlî'nin isyan ile ilgili fikrini sormak suretiyle isyanın gelişmesi için ilk sebebi yaratmıştır. İsyân, Osmanlı Devleti tarafından güç kullanılarak bastırılmaması sonucu genişlemeye başlamıştır²³⁶. Osmanlı tarafında ise, Sadrazam Esat Paşa isyanın siyasî bir amacı olmadığını mahalli ve idari bir karakter taşıdığını zannederek asilere karşı kuvvet yerine nasihatçi gönderilmesi yolunda Derviş Paşa'ya talimat vermiştir. Derviş Paşa, Bâb-ı 'Âlî'nin talimatına uyarak asilere Saraybosna'dan Mirliva Hüseyin Paşa ile Kastan Efendi'yi Nevesin tarafına göndermiştir²³⁷. Osmanlı Hükümeti isyanı daha başlangıcında kuvvet kullanarak hemen bastıracağı yerde, kamuoyunu endişeye düşürmemek, kan dökülmesini önlemek ve Karadağ aleyhine düşmanca bir tasavvuru olduğu kanısını uyandırmamak gibi nedenlerle, bu yola gitmemiştir. Önce asilere nasihatçiler göndererek şikâyetlerinin tespitine ve isteklerinin göz önüne alınacağına dair vaatlerde bulunmuştu.

²³² Karal, a.g.e., C. VIII, s. 74

²³³ Zafer Gölen, **Tanzimat Dönemi Bosna İsyânları 1839-1878**, a.g.e., s. 146.

²³⁴ Mahmud Celaleddin Paşa, **Mir'at-ı Hakikat**, I-II, Tercüman Gazetesi Yay., c. I, İstanbul, 1979, s. 70.

²³⁵ Y. T. Kurat, a.g.m., s. 569.

²³⁶ Ali Fuat Türkgeldi, **Mesâil-i Mühime-i Siyasiye**, C.II, (Yayına Hazırlayan: Bekir Sıtkı Baykal), Ankara, 1987, s. 3.

²³⁷ Mahmud Celaleddin Paşa, **Mir'at-ı Hakikat**, a.g.e., s. 71.

Osmanlı Devleti'nin isyana karşı takındığı tavır nedeniyle her geçen gün asilerin sayısı artarak önemli bir güç haline geldiler ve Osmanlı kuvvetlerini etkisiz hale getirmek için planlar yapmaya başladılar. Bu planın ilk aşaması, arazi yapısından yararlanarak kaleler arasındaki ulaşımı engellemek ve daha sonra yiyecek sıkıntısından dolayı bunların düşmesini sağlamak idi. Bu kaleler ele geçirilince Osmanlı kuvvetleri için Hersek'te barınmak imkânsız olacağından bu şekilde bölgeye hâkim olunacaktı. Bu plan gereğince isyancılar ilk önce Karadağ'a en yakın olan Nikşik Kalesi'ni ele geçirmek için Duga Boğazı'nı, Piva Kalesi'ni düşürmek için de Granička yolunu kapattılar ve Trebin-Ragüza yolunu kesmek için isyanın sonuna kadar çaba gösterdiler²³⁸. Durumun gittikçe kötüleşmesi Avrupa devletlerinin müdahale kapısını araladı. 1875'te Hersek İsyanı başladığı zaman Avrupa, Almanya, Avusturya-Macaristan ve Rusya İmparatorluklarının oluşturduğu "Üç İmparator Ligi"nin kontrolü altında bulunmaktaydı. Doğu sorununda çıkan bir bulanımda kendi aralarında görüşmek ve birlikte hareket etmek amaçlarıyla bir araya gelen ligin kurucusu Alman Şansölyesi Prens Bismarck idi²³⁹.

Bosna–Hersek'te çıkan isyan Osmanlı Devleti'nin bir iç sorunu iken Avusturya ve Rusya sözde Balkanlarda Osmanlı egemenliğinde yaşayan reyanın haklarını korumak adına olaya müdahale etmeye çalışmışlardı. Başta Avusturya, Rusya ve Almanya müştereken Bâb-ı 'Âlî'ye bir nota vererek Hersek, Bosna ve Sırbistan için bazı hak ve imtiyazlar istemeye karar verdiler. Nota'nın hazırlaması için gerekçe, Osmanlı Devleti'nin Tanzimat ve Islahât Fermanlarıyla vermiş olduğu sözleri yerine getirmemiş olmasıydı. Nota'nın amacının Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmak değil, Hersek isyanına bir çözüm bulabilmek için hazırlanmış olduğu ileri sürüldü²⁴⁰. Almanya, Avusturya ve Rusya arasında Viyana'da yapılan görüşmeler sonunda alınan kararlar, *Andrassy Notası* adını alan bir nota ile 30 Ocak 1876'da Osmanlı Devleti'ne bildirildi. Osmanlı Devleti'nden Hersek'te bazı reformlar yapması istenen bu notada üzerinde en çok durulan nokta ise vergi usullerindeki reformlar idi²⁴¹. Belirtmek gerekir ki nota ile birlikte sorun artık Osmanlı Devleti'nin bir iç sorunu olmaktan çıkmış, Büyük Devletler'in bir çıkar oyunu haline gelmişti²⁴². Hersek'teki ayaklamanın sonucunda Avusturya başbakanı Andrassy, eyaletlerdeki huzursuzluğu bastırabilmeye yardımcı olmak üzere, oluşturduğu reform programını Büyük Güçler'in baskısıyla Osmanlı Devleti'ne kabul ettirmeyi önermişti. İngiltere dışındaki Güçlerce kabul görmesiyle Osmanlı Devleti bu

²³⁸ Mahmud Celaleddin Paşa, *Mir'at-ı Hakikat*, a.g.e., s. 74-75.

²³⁹ Zafer Çakmak, 1875 Hersek İsyanı, *F.Ü.İ.F.D.*, S. 8, Elazığ, 2003, s. 242.

²⁴⁰ Tuncer, "Doğu Sorunu ve Büyük Güçler 1853-1878" a.g.m., s. 24.

²⁴¹ Armaoğlu, *Siyasi Tarih 1789-1960*, a.g.e., s. 261.

²⁴² Tuncer, *Doğu Sorunu ve Büyük Güçler 1853-1878-Osmanlı'nın Kader Yılları*, a.g.e., s. 114.

istekleri prensip olarak kabul etmekle birlikte istenilen şeyleri resmi olarak değil de dostane tavsiyeler şeklinde telakki ettiğini²⁴³ ve notanın içeriğini kabul ettiğini beyan etti²⁴⁴. Ancak Osmanlı Devleti Andrassy Notası'nın uygulamak üzere bir ferman yayınlasa da²⁴⁵ asiler buna güvenmediklerini ileri sürerek kabul etmeyip isyana devam ettiler. Andrassy Notası başarısız olunca bu sefer Rusya ön plana çıkmaya başladı²⁴⁶.

b. Bulgaristan İsyanı

Hersek isyanı her geçen gün daha gelişip büyürken Bulgaristan'da da 2 Mayıs 1876 yılında bir isyan patlak verdi. Rusların yardımıyla çeteler kuran Bulgarlar, Müslümanlarla meskûn bölgelerde katliam yaparak mücadelelerine başladılar. Ancak tedbirlerini almakla gecikmeyen Tuna valisi Mithat Paşa bu isyanı kısa sürede bastırarak asayişini sağladı. Amacına ulaşamayan Ruslar yeni taktikleri uygulamaya koyuldular. Bu çerçevede Rusya'nın İstanbul elçisi İgnatıyef, Mithat Paşa'yı azlettirmeye çalıştı²⁴⁷. İgnatıyef, Sultan Abdülaziz'i Mithat Paşa'nın Tuna ve Niş valiliğinden alınması hususunda tahrik edip, Mithat Paşa'yı "Tuna vilayetini, Mısır gibi imtiyazı altına almak"la suçlayarak, Sultanın şüphelerini uyandırmaya başardı. Neticede Abdülaziz Mithat Paşa'yı azletti²⁴⁸.

Bulgaristan'da çetelerin faaliyetlerini artırması ve Osmanlı Devleti'nin de asker sevk edip tedbir almaması üzerine Müslümanlar kendi nefislerini müdafaa etmek amacıyla aralarında teşkilat kurdular. Burada, Müslüman ve Hıristiyanlardan çok sayıda ölenler olmuştur. Avrupa'daki Panslavist komiteler bu olayı "Müslümanların Hıristiyanları Katliamı" şeklinde propaganda konusu yaparak Avrupa kamuoyunu Osmanlı'ya karşı harekete geçirdiler²⁴⁹. Gerçekleşen olayların ardından İngiliz Gladiston'un "Bulgaristan'da Türk Vahşetleri" adlı kitabı yazması üzerine Osmanlı Devleti aleyhine duruş sergileyen Avrupa, hadiseyi tetkik için heyetler gönderdi. Ne var ki heyete kılavuz edecek kişinin Osmanlı Devleti'nden olması gerekirken Rus elçiliğinden birisinin olması dikkat çekicidir²⁵⁰.

c. Sırp ve Karadağ İsyanı

²⁴³ Armaoğlu, **Siyasi Tarih 1789-1960**, a.g.e., s. 261.

²⁴⁴ Tuncer, **XIX. Yüzyılda Osmanlı-Avrupa İlişkileri**, Ümit Yay., Ankara, 2000, s. 69-70.

²⁴⁵ Mahmud Celeleddin Paşa, a.g.e., s. 106; Ayrıca, Ferman ile ilgili daha geniş bilgi için bkz: Gölen, **Tanzimat Dönemi Bosna İsyancıları 1839-1878**, a.g.e., s. 151-152.

²⁴⁶ Armaoğlu, **Siyasi Tarih 1789-1960**, a.g.e., s. 262.

²⁴⁷ Ünal, a.g.e., s. 283.

²⁴⁸ Süleyman Kocabaş, "Rusya'nın Osmanlı Sefiri General İgnatıyev'in Entrikaları", **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, S., 29, Mayıs 1989, s. 20.

²⁴⁹ Karal, a.g.e., C. VIII, 98; Kocabaş, "Rusya'nın Osmanlı Sefiri General İgnatıyev'in Entrikaları", a.g.m., s. 22.

²⁵⁰ Ünal, a.g.e., s. 283; Palmer, a.g.e., s. 154.

Panslavizm propagandasının etkisiyle Sırbistan ve Karadağ Hükümetleri, Osmanlı Devleti'ne karşı düşmanca hareketlerini giderek arttırıyordu. Sırp beyi Milan, Bosna ve Hersek ayaklanması nedeniyle Sırbistan ticaretinin zarar gördüğünü, isyan bölgelerinden gelen muhacirleri iâşe ve ibate etmede Sırp'ların büyük sıkıntı çektiklerini ileri sürerek, Bosna ve Hersek isyanının kesin bir biçime sona erdirilmesini ve bölgedeki güvenliğin Sırp askerleri tarafından sağlanmasına imkan tanınmasını Osmanlı Devleti'nden istemişti²⁵¹. Osmanlı Devleti Sırp'ların isteklerini reddedince Sırp'lar 1 Temmuz 1876'da, Karadağ da 2 Temmuz 1876 yılında savaş ilan ettiler. Sırp'lar savaş açtıkları zaman, diğer Balkan halklarının da ayaklanarak bölgedeki bütün Slavlar'ın yardımını görececeklerini umuyorlardı²⁵².

Sırp'ların bu savaşta hedefleri, Bosna'yı Rumeli'ye bağlayan Yenipazar'ı ele geçirmek suretiyle Karadağ ile birleşerek Bosna'yı Osmanlı Devleti'nden koparmaktı. Osmanlı Devleti ise yabancı devletlere bildirge göndererek Sırbistan ve Karadağ'ın başlattıkları savaşa karşı kendini savunma durumunda kaldığını ve ancak bu nedenle savaşa girdiğini duyurmuştu²⁵³.

Sırbistan ve Karadağ'ın Osmanlı Devleti'yle mücadeleye başlaması Avusturya'yı endişelendirdi. Çünkü söz konusu devletlerin bağımsızlıklarına kavuşması halinde Avusturya'nın sınırlarında bir Slav tehlikesi baş göstermiş olacaktı. Avusturya'nın Osmanlı Devleti yanında yer almasından endişe eden Rusya, Avusturya'yı tatmin etmedikçe Balkanlar'da rahat hareket edemeyeceğini de biliyordu. Bu nedenle Avusturya ve Rusya 8 Temmuz 1876'da Reichstadt'ta bir araya gelerek bir antlaşma imzaladılar²⁵⁴. Bu antlaşma ile iki devletin savaş karşısında tutumu saptanmıştı. Buna göre savaş sırasında her iki devlet tarafsız kalacaklardı. Antlaşmaya göre, Osmanlı Devleti savaşı kazandığı takdirde her iki devlet müdahale edecek, toprak dağılımındaki statükonun korunmasını ve ayaklanan eyaletler için ıslahât talep edeceklerdi. Osmanlı Devleti mağlup olursa Avusturya Bosna'yı, Rusya Besarabya'yı ilhak ederek sınırlarını Kafkaslar'a kadar genişletecekti²⁵⁵. Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan'a da uygun araziler verilerek büyütülecekti. Bunun yanında İstanbul ise serbest bir şehir olarak kalacaktı. Bu esaslar daha sonra yapılacak olan Ayastefanos Antlaşması'na da esas teşkil etmiştir²⁵⁶. Almanya'nın Balkanlar'da herhangi bir menfaati bulunmamakla beraber Balkan meselesinde Rusya ile Avusturya'nın anlaşmasını, dolayısıyla hem kendisinin kurmaya çalıştığı üçlü ittifakın sağlam esaslara dayanmasını hem de Fransa'nın Avusturya ve

²⁵¹ Karal, a.g.e., C. VIII, s. 16.

²⁵² Tuncer, **Doğu Sorunu ve Büyük Güçler 1853-1878-Osmanlı'nın Kader Yılları**, a.g.e., s. 121-122.

²⁵³ Karal, a.g.e., C. VIII, s. 17; Tuncer, **Doğu Sorunu ve Büyük Güçler 1853-1878-Osmanlı'nın Kader Yılları**, a.g.e., s. 122.

²⁵⁴ Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, a.g.e., s. 717.

²⁵⁵ Jelavich, a.g.e., 385

²⁵⁶ Ünal, a.g.e., s. 282.

Rusya ile anlaşarak kendisine karşı bir intikam savaşı politikası tutturmasına engel olmak düşüncesiyle bu iki devletin Balkanlar'da meşgul olmalarını ve hatta bu bölgede çatışmalarını gerektiğinde de taksimini gerekli görmekteydi.

Balkanlarda Panslavistlerin gayret ve teşviki ile başlayan isyan, Karadağ ve Sırların Osmanlı Devleti'ne karşı savaş ilan etmelerine neden oldu. Çekler başta olmak üzere Avusturya'daki tüm Slav zümreler ile Ruslar, Karadağlılara ve Sırlara para yardımı yapıyorlardı²⁵⁷. Rus gönüllüleri Sırp ordusuna katıldığı gibi, Sırp kuvvetlerinin başına daha önce Müslümanlara karşı savaşmış olan Rus generali Çarnayef'in getirilmesi²⁵⁸ ile Rusya bu olayda da aktif bir rol üstlenmiş oluyordu. Çarnayef, Bulgarları da ayaklandırıp, Rusların da desteğini alarak Sofya'ya ulaşmayı düşünüyordu. Ancak meydana gelen çarpışmalarda Osmanlı kuvvetlerinin üstünlük sağlamaları ile zor durumda kalan Sırlar Avrupalı Devletlerden yardım istemek zorunda kaldı²⁵⁹. Sırların mağlup olmalarıyla Rusya'nın Balkanlar'da nüfuz ve itibarının silineceğini gören Rus hükümeti, Bâb-ı 'Âlî'ye gönderdiği bir ultimatomla şartsız olarak altı haftalık ya da iki aylık bir ateşkesi kabul etmesini istemiştir²⁶⁰. Eğer bu, 48 saat içinde kabul edilmezse iki ülke arasındaki ilişkiler kesilecek ve Rus Büyükelçisi İgnatıyef ve bütün Rus elçilik personeli İstanbul'u terk edecekti. Bâb-ı 'Âlî bu istekleri ya kabul etmek ya da Rusya ile savaşı göze almak arasında bir tercih yapmak zorundaydı. Uluslar arası politikada yalnız durumda kalan Bâb-ı 'Âlî mevcut durumda Rusya ile savaşı kaldıracak güce sahip olmaması dolayısı ile Rusya'nın isteklerini kabul etmek durumunda kalmıştır²⁶¹.

İmzalanan mütarekeden sonra Balkan bunalımı sadece Sırbistan ve Karadağ meselesi olmaktan çıkartılarak *Doğu Sorunu*'nun bir parçası haline getirildi. Bu meselenin halli için İstanbul'da bir konferans toplanması kararlaştırıldı. Osmanlı Devleti, egemenlik haklarına, bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne aykırı olacağı gerekçesiyle bu konferansın toplanmasına karşı çıktıysa da İngiltere'nin ısrarı ve baskısı üzerine kabul etmek zorunda kaldı.

²⁵⁷ Keleş, a.g.m., s. 131.

²⁵⁸ Mahmud Celaleddin Paşa, a.g.e., C. I, s. 211.

²⁵⁹ Özcan, a.g.m., s. 329.

²⁶⁰ Ziya Nur Aksun, **II. Abdülhamid Han**, Haz., Erol Kılınç, Ötügen Neş., İstanbul, 2010, s. 38. Mütareke hakkında daha geniş bilgi için bkz., Mahmud Celaleddin Paşa, a.g.e., s. 67-80.

²⁶¹ Karal, a.g.e., C. VIII, s. 24; Roderic H. Davison, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform 1856-1876**, 2. B., çev. Osman Akınhay, Agora Kitaplığı Yay., İstanbul, 2005, s. 373.

3. İstanbul Konferansı

Rusya, Balkan ulusları üzerindeki etkisini hem yaptığı maddi yardımlarla hem de yürüttüğü Panslavist politikasıyla artırmıştı. Bu durum Osmanlı Devleti'ni ilgilendirdiği kadar İngiliz Başbakanı Disraeli'nin de dikkatini çekmişti. Disraeli, Rusya'yı Osmanlı Devleti üzerindeki emellerinden uzak tutmak amacıyla İstanbul'da diğer Büyük Güçlerin de katılımını sağlayarak uluslar arası bir konferansın en kısa zamanda toplanması gerektiğini belirtmişti. Paris Antlaşması'nda Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü ve istiklalini kendi kontrolleri altına alan İngiltere, Fransa, Almanya, Avusturya-Macaristan, İtalya ve Rusya Devletleri, kendi aralarında ve Osmanlı Devleti ile yaptıkları birçok girift müzakerelerden sonra özel tabiri ile *Şark Sorununu* çözmek için İngiltere'nin teklifi üzerine İstanbul'da bir konferans toplanmasına karar verilmiştir²⁶². Osmanlı Devleti de Rus baskısından kurtulabilmek ve İngiltere'nin desteğini temin edebilmek için konferansın toplanmasına isteksizce rıza göstermiştir²⁶³. Konferansta İngiltere'yi Lord Salisbury temsil ederken Rusya'yı İstanbul'daki Rus büyükelçiliğini yıllarca sürdürmekte olan General İgnatıyef, Osmanlı Devleti'ni ise dışişleri bakanı Saffet Paşa ve Osmanlı Devleti'nin Berlin'deki büyükelçisi Ethem Paşa temsil etmiştir²⁶⁴. İstanbul'da Osmanlı Devleti'nin iç sorunlarını tartışmak üzere toplanan diğer ismiyle Tersane Konferansı, dış baskının boyutunu göstermek açısından önemlidir²⁶⁵.

İstanbul Konferansı 12 Aralık 1877 yılında toplandı. Önce Osmanlı Devleti delegelerini aralarına almadan kendi aralarında toplanıp, komisyon halinde çalıştılar. İstanbul Konferansı'nın asıl toplantısı yapılmadan önce Rus temsilcisi İgnatıyef, Avrupa devletleri delegelerinin kendi aralarında toplanarak Bâb-ı Âli'ye yapacakları tekliflerini kararlaştırmaları gerektiği fikrindeydi²⁶⁶. Nitekim istenecek ağır yaptırımlar karşısında Osmanlı temsilcilerinin itiraz edeceklerinden ve Avrupa devletleri delegeleriyle olası bir ihtilafın Osmanlı direnişini daha da artırması neticesinde istenilen şeyleri elde edemeden konferansın dağılacağından korkuyordu. İgnatıyef'in bundan asıl maksadı sunacakları şartları reddetmek suretiyle Osmanlı'yı haksız duruma düşürerek ilerde mutlaka yapmayı düşündükleri harbde İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne yardımını kesmekti²⁶⁷. Konferans öncesi yabancı devlet temsilcilerinin tartıştıkları konular ve aldıkları kararlar temelde Rus ve

²⁶² Armaoğlu, **Siyasi Tarih 1789-1960**, a.g.e, s. 266; Aksun, **II. Abdülhamid Han**, a.g.e., s. 49.

²⁶³ Gölen, **Tanzimat Dönemi Bosna İsyanları 1839-1878**, a.g.e., s. 162.

²⁶⁴ Mahmud Celaleddin Paşa, a.g.e., c. II, s. 89; Karal, a.g.e., C. VIII, s. 28.

²⁶⁵ Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri 1789-1980**, 10. B., Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2004, s. 128.

²⁶⁶ Aksun, **II. Abdülhamid Han**, a.g.e., s. 50; Y. T. Kurat, a.g.m., s. 587; Palmer, a.g.e., s. 155.

²⁶⁷ Bekir Sıtkı Baykal, "93 Harbi Öncesinde Osmanlı Devleti ile Büyük Devletler Arasındaki İlişkiler", **Belgelerle Türk Tarih Dergisi Dün/Bugün/Yarın**, Ocak-Haziran 2003, S. 72-77, s. 61-62.

İngiliz önerilerine dayanıyordu. Daha doğrusu konferans İngiliz temsilcisi Salisbury'nin İngiliz önerilerini Rus teklifleri ile uzlaştırma çabaları üzerinde şekillenmişti. Bu bakımdan konferansın aktörleri İgnatıyef ile Salisbury idi. Diğer temsilciler ise sadece kukla idiler²⁶⁸.

Avrupalı delegeler bu suretle çalışırken Bâb-ı 'Âlî ricalı de boş durmayarak Kanun-ı Esâsî'yi hazırladılar. 23 Aralık 1877 yılında başlayan Osmanlı delegelerinin de katılacağı toplantıda okunacak rapor da hazırlandı. Toplantı devam ederken dışarıdan top sesleri duyuldu. Bunun üzerine Saffet Paşa ayağa kalkarak “*İstanbul Konferansının muhterem delegeleri, işittiğiniz şu top sesleri bu andan itibaren bütün Memâlik-i Osmaniye'de Kanûn-ı Esâsî'nin ilân edildiğini haber veriyor. Artık Osmanlı Devleti de Meşrûtiyetle idâre edilen devletler zümresine dâhil olmuştur. İdâre-i meşrûta tekmil akvâm-ı muhtelif-i Osmaniye'nin hürriyeti şahsiyetlerine kefil bulunduğundan bu inkılâb-ı mühimme karşısında, sizlerin yapacağınız ıslahât teklifleri lüzumsuz ve içtimamız zaid olur*” demiştir. Tersane Konferansı delegeleri, bir müddet şaşkınlık geçirirken, Rus elçisi İgnatıyef, böyle nümayişlere önem vermeden birinci gün için planlanan maddelerin görüşmeye geçmesi gerektiğini söylemiş ve toplantı dağıtılmadan çalışmalara devam etmiştir²⁶⁹.

Hazırlık konferansında hazırlanan programın esas maddeleri özetle şöyledir:

1. Osmanlı Devleti ile Sırbistan ve Karadağ Prenslikleri arasında yapılacak barış şartı: Buna göre her iki mağlup prenslik için de statüko prensibi esas olarak kabul olmakla beraber sınır tayini, gerek Sırbistan gerekse Karadağ'a bazı araziler ilave edilerek Osmanlı Devleti aleyhine genişletiyordu.

2. Bosna ve Hersek'te uygulanacak yeni idare. Buna göre iki vilayet birleştirilecek, bir vali tarafından yönetilecek ve bu vali Bâb-ı Âlî tarafından tayin olunup Büyük Devletlerin onamasıyla göreve gelecek, vilayete ise geniş bir özerklik tanınacaktı.

3. Bulgaristan'da kurulacak yeni idare. Buna göre Bulgaristan iki vilayete ayrılacak, valilerden her biri Hıristiyan, Bâb-ı Âlî tarafından tayin olunup Büyük Devletlerin onamasıyla beş yıl süreyle görev yapacaktır.

4. Bosna ve Bulgaristan'da Osmanlı Devleti'nin yapacağı ıslahât uluslar arası bir komisyon tarafından takip edilecektir. Bu komisyonu korumak amacıyla tarafsız bir devletin askerlerinden kurulan 4–6 bin jandarma kuvveti bulundurulacaktır²⁷⁰.

²⁶⁸ Mithat Aydın, “İstanbul Konferansı (1876)’na Giden Yolda İngiltere’nin Doğu Politikası”, **P.Ü.E.F.D.**, S. 15, Denizli, 2004, s. 63.

²⁶⁹ Aksun, **II. Abdülhamid Han**, a.g.e., s. 51; Ünal, a.g.e., s. 291.

²⁷⁰ Mahmud Celaleddin Paşa, a.g.e., c. II, s. 92-96; Karal, a.g.e., C. VIII, s. 31-32; Baykal, “93 Harbi Öncesinde Osmanlı Devleti ile Büyük Devletler Arasındaki İlişkiler”, *a.g.m.*, s. 62;

Bulgaristan'ın sınırları konusunda ileri sürülen Rus teklifi oldukça dikkat çekiciydi. Rusya, konferans için Ege Denizi'ne açılan büyük bir Bulgaristan haritası hazırlamıştı. Harita açık bir şekilde Rusya'nın geleneksel emellerini yansıtmaktaydı. Oysa bu harita İngiliz çıkarlarına açık bir tehdit olacağından İngiltere için kabul edilemezdi. Bunun üzerine Bulgaristan'ı doğu ve batı olmak üzere ikiye bölen, doğusu üzerinde Osmanlı egemenliğini öngören yeni bir harita üzerinde uzlaşmıştır. Böylece İstanbul ve Boğazlar, Bulgaristan üzerinden yönelecek bir Rus etkisi veya tehdidinden uzak tutulmuştur. Uzlaşılan haritada ikiye bölünen Bulgaristan'ın her bölümünün garantör devletlerin rızasıyla beş yıllık süreyle bir vali tarafından idare edilmesi kabul edilmiştir. Bir vilayet meclisi valiye yönetiminde yardım edecektir. Türk ordusu sınırda ve belli başlı yerlerde toplanacak, bir ulusal milis ve jandarma gücü oluşturulacaktır. Avrupa jandarmasının yardımıyla bir uluslar arası komisyon bu reformların uygulanmasını denetleyecektir²⁷¹. İstanbul Konferansı'nın kararlarında açıkça görüldüğü üzere, Osmanlı Devleti, artık iç işlerinde de tümüyle Avrupalı devletlerin gözetimi ve denetimi altına sokulmak isteniyordu. Toplantı sonunda delegeler kararlarını Bâb-ı 'Âlî'ye tebliğ ettiler. Bir hafta içinde cevap verilmesini, ret cevabı verildiği takdirde İstanbul'u terk edeceklerini bildirdiler. Devlet erkânı, vükela, vüzera ve ulemeden oluşan bir meclis toplandı ve oy birliğiyle ret kararı aldılar²⁷².

Disraeli'nin çalışmalarıyla İstanbul'da toplanan konferansta, Balkanların içinde bulunduğu duruma dikkat çekilerek, Balkan topraklarında tehlikeli bir boyuta gelmeye başlayan Rus nüfuzunun azaltılması için bu bölgenin Büyük Güçler tarafından denetlenmesine karar verilmişti. Bu konferans, Osmanlı Devleti'nin Balkan eyaletlerinin Avrupalı Güçler tarafından denetlenmesi, bu bölgede yalnızca Rus nüfusunun kurulmasının önlenmesi ve Osmanlı Devleti'nin korunması politikasının sürdürülmesi yolunda çağrıda bulunmuştu. Ancak Osmanlı Devleti bu konferansta kendini aşağılanmış hissetmişti. Çünkü kendisi Balkanlarda isyan hareketlerinin bastırılmasında başarılı olmuş aynı zamanda Sırbistan ve Karadağ'a karşı savaşı kazanmıştı. Bu nedenle ne Karadağ'ı ve Sırbistan'ı vermek ne de Balkanlar'daki yönetimini uluslar arası denetim altına koymak için, herhangi bir neden görmemekteydi. Bundan dolayı Konferans'ın hükümlerini reddetti²⁷³.

İstanbul Konferansı'nın başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra, Gortchakov Büyük Güçler'e sirküler bir nota göndererek, Osmanlı Devleti tarafından reddedilen önerilerin Güçler'in ortak eseri olduğunu ve bunların reddinin, tüm Avrupa onurunu ve saygınlığını

²⁷¹ Aydın, "İstanbul Konferansı (1876)'na Giden Yolda İngiltere'nin Doğu Politikası", a.g.m., s. 64.

²⁷² Ünal, a.g.e., s. 292.

²⁷³ Tuncer, **XIX. Yüzyılda Osmanlı-Avrupa İlişkileri**, a.g.e., s. 71-72.

zedelediğini bildirmişti. Doğu Sorunu, artık yalnızca bir Rus ya da Slav sorunu değildi. Bu tüm güçlerin sorunuydu²⁷⁴.

4. I. Meşrutiyetin İlanı

Tanzimat döneminde yetişen aydınlar Batılı Devletlerin üstünlüğünü, halkın sahip olduğu geniş hürriyetlere ve parlamentolu demokratik siyasî rejime bağlıyorlardı. Bu aydınlar, ilerlemenin hür kurumlara dayandığını, hür kurumların ise ancak kamuoyu desteği ile kalabileceğini, bu nedenle halkın eğitilmesi gerektiğini savunuyorlardı²⁷⁵. Osmanlı Devleti'nin siyasî yapısını değiştirmeyi amaçlayan ilk hareket, 1865 yılında Yeni Osmanlı Cemiyeti'nin kurulmasıyla gerçekleşmiştir. Bu cemiyetin amacı, mutlak monarşi yerine, anayasal bir monarşi kurmak, yani monarkın yetkisini halk temsilcilerden oluşan bir parlamentoya sınırlandırmaktı²⁷⁶. Meşrutiyetçiler, Osmanlı Devleti'nin ekonomik açıdan zor günler geçirmesinin nedeni olarak gördükleri aşırı ve keyfi vergilere ve bu vergilerin alınma yöntemlerine, tefeciliğe ve keyfi idareye son verilmesini istiyorlardı. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin belini büken dış borç ve kapitülasyonlara karşı çıkan meşrutiyetçiler devletin ekonomik ve kültürel alanlarda ilerleyebilmesi için anayasal bir yönetime geçilmesini öngörüyorlardı²⁷⁷.

Sultan Abdülaziz, Serasker Hüseyin Avni Paşa önderliğinde bir askeri darbe ile tahttan indirildi. Yerine V. Murat çıkarıldı. Ancak Tahta çıkan padişah rahatsızlığı nedeniyle yerini II. Abdülhamit'e bıraktı²⁷⁸. II. Abdülhamit, tahta geçmeden önce padişah olduğu takdirde anayasayı ilan edeceğine dair söz vermişti²⁷⁹. Böylece II. Abdülhamit meşrutiyeti ilan etmesi şartıyla saltanata getirilmişti. Mithat Paşa ve arkadaşlarının çabalarıyla tahta çıkan II. Abdülhamit Meşrutiyeti ilan etmek zorunda kaldı. II. Abdülhamit meşrutiyetin ilanı için tahta çıkar çıkmaz hazırlıklara başlatmış ve anayasa yapılması için bir komisyon kurulmuş ve çalışmalar sonucunda Kanun-ı Esasi taslağı hazırlanmıştır. Ayrıca değişen iç ve dış şartlara Osmanlı Devleti'nin ayak uyduramaması Meşrutiyeti zorunlu kılmaktaydı²⁸⁰.

Meşrutiyetin ilanı, Osmanlı Devleti'nin dış siyaset bakımında oldukça sıkıntılı bulunduğu bir dönemde gerçekleşmiştir. Bu sıkıntıların ortaya çıkış bakımından özellikle

²⁷⁴ Tuncer, **Doğu Sorunu ve Büyük Güçler 1853-1878-Osmanlı'nın Kader Yılları**, a.g.e., s. 128.

²⁷⁵ Eraslan-Olgun, a.g.e., s. 32.

²⁷⁶ Oral Sander, **Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü - Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme**, 3. B., İmge Yay., Ankara, 2003, s. 249.

²⁷⁷ Karal, a.g.e., C. VIII, s. 211.

²⁷⁸ Kemal H. Karpat-Robert W. Zens "I. Meşrutiyet Dönemi Ve II. Abdülhamid'in Saltanatı 1876-1909", çev. Nasuh Uslu, **Türkler**, I-XX, , ed. Hasan Celal Güzel ve diğerleri, c. XII, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s. 873.

²⁷⁹ Palmer, a.g.e., s. 151.; Fahir Armaoğlu, **Siyasi Tarih 1789-1960**, a.g.e., s. 266.

²⁸⁰ Eraslan-Olgun, a.g.e., s. 33.

1870-1871 yılları önemlidir. Bu yıllarda Paris Antlaşması'yla tarafsızlaştırılan Karadeniz ile ilgili maddeler yürürlükten kaldırılmış, Almanya birliği tamamlanmıştır. Almanya'nın bir güç olarak ortaya çıkması Avrupa'da güç dengelerini bozmuştur. Zira o zamana kadar Fransa yanlısı bir politika izleyen Osmanlı Devleti o politikadan vazgeçmek zorunda kalmıştır. Aynı zamanda birliğini tamamlayan Almanya Rusya yanlısı bir politika izlemeye başlamıştır. Bu politika hem Rusya'nın Balkanlarda yayılmasına hem de Osmanlı-Rus ilişkilerini gerginleştirerek krize dönüşmesine sebep olmuştur²⁸¹.

Kanûn-ı Esâsî'nin ilanı Balkan meselelerini konuşmak için İstanbul'da toplanan uluslar arası Tersane Konferansı'nın açılışına denk gelen 23 Aralık 1876 gününe rastlamaktadır. Kanûn-ı Esâsî'nin bu konferans sırasında ilan edilmesinin sebebi, yabancı güçleri, reformları takip maskesi altında devletin iç işlerine müdahaleden alıkoymaktı²⁸². Bu anayasa sayesinde Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı beslediği düşmanlıktan vazgeçmesi bekleniyordu. Böylece İstanbul Konferansı'nda toplanan Avrupa Devletlerinin delegeleri esas itibariyle Osmanlı Devleti'nden yalnız birkaç vilayeti kapsamak üzere yapmasını istekleri ıslahât, Kanûn-ı Esâsî ve Meşrutiyet ilanı, bütün memleket için kabul ve ilan edilmiş olacak ve konferans lüzumsuz kılacaktı. Ancak beklenen sonuç elde edilemedi. Zira Büyük güçler I. Meşrutiyetinin ilanına inanmadılar ve Mithat Paşa'nın samimi olmadığını düşünerek konferansın devam etmesini istediler²⁸³. Kanun-ı Esâsî'nin ilanı her ne kadar Tersane Konferansı'nın dağılmasını sağlayamadıysa da büyük devletler önerilerinin kapsamını daraltmak zorunda kalmışlardır²⁸⁴. Bu veriler meşrutiyetin doğumunda dışa güven verme, ortalığı yatıştırma ve dış baskılarını savuşturma güdüsünün önemli bir rol oynadığını gösterir²⁸⁵.

Batılı anlamda bir anayasa olmaktan uzak olan Kanun-i Esasi, iki meclisten oluşmaktadır. Kanun-i Esasi, Mebuslar ve Ayanlardan oluşan ikili bir meclisi öngörmekteydi. Mebuslar Meclisi açık, Ayan Meclisi de kapalı oturumlarla çalışmaya başlamıştı. Mebuslar Meclisine her 50.000 erkek için bir mebus seçilecek şekilde gizli bir seçim yapılması öngörülürken, Ayanlar Meclisi ise Mebusan Meclisi üye sayısının üçte birini aşmaması kaydı üzerine padişahın ataması ile oluşacaktı. Anayasada belirtildiği gibi Meclis-i Mebusan ve Meclisi Ayan olmak üzere iki meclisten oluşan parlamentonun onayladığı yasaların padişaha sunulmadan önce Bakanlar Kurulu ve sadrazam tarafından onaylanması kabul edilmişti.

²⁸¹ Filiz Karaca, **Osmanlı Anayasası- Kanun-ı Esâsî**, Doğu Kütüphanesi Yay., İstanbul, 2009, s. 2.

²⁸² Stanford Shaw-Ezel Shaw, a.g.e., c. II, s. 219.

²⁸³ Şıvgın, Hale, "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti", Türk Dünyası Tarih Dergisi, Eylül 1997, S., 129, s. 25.

²⁸⁴ Davison, a.g.e., 399.

²⁸⁵ Tanör, a.g.e., s. 128.

Ayrıca milletvekillerinin meclisin çoğunluğu tarafından dokunulmazlığı kaldırılmadan tutuklanamayacakları ve meclisteki konuşmaların Türkçe olarak yapılması da kabul edilmişti²⁸⁶. Meclis-i Mebusan, anayasa ve maliye ile ilgili yasaları tartışma ve kabul etme hakkına sahipken Senato ise Meclis-i Mebusan'ın kararlarını kabul veya reddetme hakkına sahipti²⁸⁷. Anayasada Osmanlı Devleti'nin egemenliğinde yaşayan bütün tebaaya 'Osmanlı' denildiği ve alınan kararların hepsi için geçerli olduğu, tebaa arasında ayırım yapılmadığı belirtilmişti. Aynı zamanda kişilik hakları güvence altına alınarak Osmanlı Devleti halkının hangi dinden hangi ırktan olursa olsun hepsine 'Osmanlı' denilmesinin yanı sıra, devletin resmi dilinin Türkçe, resmi dininin de İslâmiyet olduğu belirtilmiş, mesken dokunulmazlığı kabul edilmiş, memuriyetlere atanmada yetenek ve başarı ön planda tutulmuştu²⁸⁸. Alınan bu karar ile Büyük Güçlerin gayrimüslim halkı bahane ederek Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahale edilecek bir durumun kalmadığı gösterilmeye çalışılmıştı²⁸⁹.

I. Meşrutiyet dönemi 1876 yılında Kanun-ı Esasî'nin ilan etmesiyle başlar. I. Meşrutiyetin ilanı bir dönüm noktası olup 1839–1876 yıllar arasındaki Tanzimat devri denilen dönemi kapamış yeni bir devir açmıştır. I. Meşrutiyet iç karışıklıkların ve dış müdahaleleri karşısında yeni bir arayış ifadesidir²⁹⁰. Ne var ki Kanun-ı Esâsî Osmanlı Devleti'nin siyasî yapısında sürekli bir değişiklik getirmemiştir. Sultanın yetkilerine gerçekte bir sınırlama konmamış, yürütme yetkisini kendisinde toplamış, yasama yetkisi de sultanın denetimi altına alınmıştı. Üstelik Sultana istediği zaman parlamentoyu feshetme yetkisi tanınmış, yine kanun yapma girişimi sultanın iradesine bırakılmıştı. Hükümet tam anlamıyla meclis önünde sorumlu olmadığı gibi, başkanı ve bakanları sultanın seçmesi dolayısıyla da tam bir temsili nitelikte değildi²⁹¹.

B. 1877–1878 OSMANLI RUS SAVAŞI*

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nı başlatan olay Hersek vilayetinin Nevesin kasabasında 1875 senesinin yaz mevsiminde vergi memurlarına vergi vermek istemeyen Hıristiyan tebaa ile Osmanlı askerleri arasında çıkan anlaşmazlıktı. Balkanlar'da vergi yüzünden çıkan tartışma kısa sürede büyümüş ve Osmanlı Devleti'nin iç meselesi olmaktan çıkarak

²⁸⁶ Stanford Shaw-Ezel Shaw, a.g.e., 222.

²⁸⁷ Yuri A. Petrosyan, "1876 Anayasası ve Türk Tarihindeki Rolü", **Türkler**, I-XX, , ed. Hasan Celal Güzel ve diğerleri, c. XII, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s. 901.

²⁸⁸ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi-Birinci Meşrutiyet Ve İstibdat Devirleri 1876-1907**, a.g.e., s. 202.

²⁸⁹ Kanun-ı Esasî'nin özellikleri ile ilgili daha geniş bilgi için bkz., Eraslan-Olgun, a.g.e., s. 34-55; Aksu, II. Abdülhamid, a.g.e., s. 53-68; Karal, a.g.e., C. VIII, s. 215-230; Ayrıca Kanun-ı Esasî'nin metni için bkz., Karaca, a.g.e., s. 33-57.

²⁹⁰ Tanör, a.g.e., s. 121.

²⁹¹ Sander, **Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü- Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme**, a.g.e., s. 259.

Avrupa'nın sorunu haline gelmişti. Hersek'te çıkan tartışma Bosna'ya yayılmış; Rusya, Sırp ve Karadağlıların da isyanları desteklemesiyle isyan bir süre sonra Balkanların birçok yerine yayılmıştı. Rusya'nın Panslavist politikasıyla güçlenen Sırp'lar uzun süreden beri Osmanlı Devleti'ni uğraştırmaktaydı. Osmanlı ordularının Sırp'ları kesin bir yenilgiye uğratması üzerine Rusya, Panslavist politikasının Balkanlarda etkisini kaybetmeye başladığını görmüş ve zaman kaybetmemek üzere Osmanlı Devleti'ne Sırp'larla kısa bir sürede anlaşma yapması için ulti-matom vermişti. 1875'teki Hersek ayaklanması, Osmanlı'nın Sırbistan ve Karadağ savaşı ve İstanbul Konferansı'ndan istediğini alamaması savaşın sebepleri arasında gösterilirse de savaşın temel nedeni, Balkanlar'daki Slav halklarının yaşadığı eyaletleri Osmanlı egemenliğinden kurtarmak ve bunları kendi etkisi altına alarak Rusların yüzyıllarca rüyalarını süsleyen ve en önemli siyasetlerinden biri olan, Karadeniz'i ve Boğazlar'ı ele geçirmek suretiyle sıcak denizlere açılmaktı. Bu amaca ulaşmak için de kendilerine engel teşkil eden Osmanlı Devleti'nin ortadan kalkması gerektiğini düşünüyorlardı²⁹².

Rusya, Osmanlı Devleti'ne karşı yapacağı savaşta diğer Avrupalı Büyük Güçlerin de desteğini sağlamak istiyordu. Ancak Ruslar Batı başkentlerinde yaptıkları görüşmelerden herhangi bir sonuç alamadılar. Bunun üzerine birlikte hareket ettikleri Prusya ve Avusturya ile şanslarını denemeye kalktılar. Böylece Viyana'da yaptıkları görüşmeler sonucunda istediklerini elde ettiler²⁹³. Avusturya ve Rusya arasında yapılan antlaşmalara göre Osmanlı-Rus savaşı çıkması durumunda Avusturya tarafsız kalacak, buna karşı Avusturya'nın kendi seçtiği bir tarihte Bosna-Hersek'i işgaline Ruslar karşı çıkmayacaktı. Sırbistan, Karadağ ve Yenipazar tarafsız bölge olacak iki ülke de burayı işgal etmeyecekti. Ayrıca Avusturya, Romanya'yı da işgal etmeyecekti. Rusya da Balkanlar'da Avusturya'nın güvenliğini ve çıkarını tehdit edebilecek tek ve büyük bir Slav devleti kurmayacağına dair söz vermişti²⁹⁴.

Bu gelişmeler karşısında İngiltere yeni bir diplomasi mücadelesini başlattı. 31 Mart 1877'de İstanbul'da Tersane Konferansı'na katılan devletler Londra'daki büyükelçiler tarafından bir protokol imzalanmasını sağlamıştı. Bu protokol uyarınca, Osmanlı Devleti, gayrimüslimler için söz verdiği reformları yerine getirecek ve böylelikle, Avrupa barışı korunacaktı. Ayrıca Protokol'ü imzalayan devletler, Osmanlı Devleti'nin Bosna-Hersek ve Bulgaristan'a yapacağı reformları İstanbul'daki elçiler vasıtasıyla denetleyeceklerini

* Rumi 1293 yılına rastlamasından dolayı Türk tarihinde kısaca Doksan Üç Harbi olarak da adlandırılmıştır.
²⁹²Eşref Köylü, "Osmanlı-Rus Harbi'nin (1877-1878) Stratejik ve Taktik Yönünden Değerlendirilmesi", **Stratejik Araştırma ve Etüt Bülteni**, Genelkurmay Bas., Yıl, 1, S. 1, Eylül, 2001, Ankara 2001, s. 29; Karal, a.g.e., C. VIII, s. 45.

²⁹³ Gölen, a.g.e., s. 168.

²⁹⁴ Sander, **Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme**, a.g.e., s. 249.

Protokol'e kaydettirmişlerdi²⁹⁵. Bunun yanında İngiltere Başbakanı Salisbury, konferans kararlarının Bâb-ı 'Âlî tarafından reddi halinde Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne savaş açabileceğini ve bu savaşta Osmanlı Devleti'ne yardım etmeyeceğini bildirmişti²⁹⁶. Londra Protokolü, İstanbul Konferansı'nda Osmanlı Devleti'nin reddettiği hususları aynen teyit etmekle kalmamış, ilave olarak beklentileri karşılanmaması durumunda Osmanlı Devleti'ni açıkça tehdit etmiştir. Osmanlı Devleti daha önce kabul etmedikleri şartların tehditle yeniden önlerine sunulması karşısında kararlıklarını muhafaza ederek protokol kararlarını devletin egemenlik anlayışına aykırı bulduğunu açıklamış, Avrupalı devletlerinin kendilerine dayatmak istediği önerilerini tekrar kabul etmediğini bildirmişti²⁹⁷.

İstanbul Tersane Konferansı ve Londra Protokolü ile bir sonuç alamayan Rusya, Balkanlar'daki Slavlar'ın haklarını koruma bahanesiyle bağımsızlık vaat ettiği Romanya'nın topraklarını işgal ederek 24 Nisan 1877'de Osmanlı Devleti'ne savaş açtı. Savaşın hemen başında Fransa, İtalya, Avusturya ve Almanya tarafsızlıklarını ilan ettiler. İngiltere ise Boğazlar tehlikeye düşerse tarafsız kalamayacağını ilan etti. Buna rağmen İngiltere savaşın ilk aşamasında, Hindistan yolunun tehlikeye girmesi, deniz üstünlüğünün kaybolma ihtimali ve serbest ticaretteki çıkarlarının tehlikesinden endişelendiği için Osmanlı tarafını tutmuş, hatta daha ileri giderek Doğu Akdeniz'e bir donanma göndermişti²⁹⁸. Ancak Rusların galibiyetleri sürünce o zamana kadar izlediği siyasetini değiştirerek Osmanlı Devleti'nden pay alma havasına girmiştir²⁹⁹.

Osmanlı-Rus Savaşı'nda Mayıs 1877'den itibaren Osmanlı Devleti'ne sınırları dışından da yardım gelmeye başlamıştı. Her an başlama ihtimali olan savaşta Buhara ve Kaşgar Emiri ile Doğu Hindistan Müslümanları da Osmanlı safında savaşacaklarını bildirmişti. Bunların yanı sıra İstanbul'da bulunan Seyh Şamil'in torunu Şamil Bey, Çerkezleri Ruslara karşı hazırlamakta, Afganistan Emiri İskender Bey de Osmanlı Devleti'nin yanında savaşa hazır olduklarını bildirmişti³⁰⁰. Hindistan Müslümanları 10.000 liralık bağış yapmıştı. Mısır Hıdivi de Padişahın emrine 20.000 kişilik bir kuvvet göndereceğini Bâb-ı 'Âlî'ye bildirmişti. Gayri Müslimlerin İstanbul'daki temsilcisi olan Patrik, Rusya'nın savaşı Hıristiyanlık için değil aksine kendi menfaatleri için başlattığını belirterek Osmanlı Devleti

²⁹⁵ Türkgeldi, a.g.e., s. 20.

²⁹⁶ Stanford Shaw-Ezel Shaw, a.g.e., c. II, s. 225.

²⁹⁷ Türkgeldi, a.g.e., s. 21-23.

²⁹⁸ Ünal, a.g.e., s. 294.

²⁹⁹ Yücel Özkaya, "1293 (1877-1878) Osmanlı-Rus Savaşı'nda Avrupa Devletlerinin Tutumu ve Bosna Hersek Olayı", **Dokuzuncu Askeri Tarih Semineri Bildirileri**, I-III, Genelkurmay Bas., Ankara, 2006, c. II, s. 313.

³⁰⁰ Kezban Acar, "Kafkasya'da Rus İstilas ve Direniş Hareketleri", **TÜRKLER**, I-XX, ed. Hasan Celal Güzel ve diğerleri, c. XVIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s. 519.

içindeki bütün Ortodoksların Bâb-ı ‘Âlî’ye destek vermelerini istemiş; hahambaşı da sinagoglara gönderdiği genelgede fişek fabrikalarında çalışan Yahudilerin Cumartesi günleri de çalışabileceklerini belirten açıklamalar yapmıştı³⁰¹. Bunun yanında Osmanlı ordusunun yanında savaşmak için Macaristan, Lehistan ve Fransa’dan da gönüllülerin başvurusu olmuştur³⁰².

Ruslar kendi savaş taktiği olarak Osmanlı Devleti topraklarına aynı anda hem Balkanlardan hem de Kafkasya’dan saldırmayı planlıyorlardı. Böylece savaş, Rumeli ve Kafkasya olmak üzere iki bölgede cereyan etmişti. Rus planına göre Osmanlı askeri gücü ikiye bölünecek ve Rus işgalci kuvvetleri Balkanlarda fazla zorlanmadan İstanbul’a kadar gelebilecekti. Rusya Osmanlı Devleti’nin Tuna boyunda ve Karadeniz’de egemen durumda olmasını planları açısından tehlikeli buluyordu. Bu sebeple kendi güzergâhlarını koruyabilmek için Tuna Nehri’nin sol sahilini daimi işgal altında tutmayı planlıyordu. Rus harp planına göre öncelikle Tuna Nehri geçilerek Balkan geçitlerine kadar gelinecek sonra da Balkan geçitlerini aşan Rus ordusu Meriç Vadisi ile Edirne’yi işgal edecekti. Edirne’nin alınması ile isteklerini Bâb-ı ‘Âlî’ye kabul ettiremediği takdirde İstanbul işgal edilecekti. Balkanlı devletlerin de Rusya’yı desteklemeleri üzerine, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sadece Rusya’ya karşı değil aynı zamanda Sırbistan, Karadağ, Romanya ve Yunanistan gibi dört Balkan devletine de karşı yapılmıştı.

1. Rumeli Cephesi

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nın birinci cephesi olan Rumeli Cephesi, Balkan Yarımadasının doğu kesimini kapsamaktadır. Rumeli Cephesi komutanlığına Abdülkerim Nadir Paşa atanmıştı. Osmanlı ordusu Rumeli’de üç cephe halinde hazırlanmıştı. Bunlar Tuna Doğu Ordusu Müşir Mehmet Paşa Komutasında, Tuna Batı Ordusu Müşir Nuri Paşa Komutasında ve Balkan Ordusu Müşir Süleyman Paşa Komutanlığında idi³⁰³. Osmanlı kuvvetlerinin karşısında Rus ordusunun Balkanlarda 120.000’den fazla Asya’da da 60.000 kadar askeri vardı³⁰⁴.

Rumeli’de Ruslara karşı birinci savunma hattı Tuna boyunca kurulmuş, Silistre, Rusçuk, Niğbolu ve Vidin’de yedek kuvvetler hazırlanmış, ulaşımın rahat olması için de

³⁰¹ Mustafa Gencer, “1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi’nde Alman Basınına Göre; Plevne’den Berlin Konferansı’na Osmanlı Devleti”, Haz., Zehra Seyfikli, **Gazi Osman Paşa’nın Ölümünün 100. Yılı Münasebetiyle I. Uluslar arası Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa ve Dönemi (1833-1900) Sempozyumu Biliriler**, Gazi Osmanpaşa Üniversitesi Basımevi, Tokat, 2004, s. 254.

³⁰² Özkaya, a.g.m., s. 321.

³⁰³ İsmail Hami Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, I-VI, Türkiye Yay., İstanbul, 1972, c. IV, s. 302-303.

³⁰⁴ Tuncer, **Doğu Sorunu ve Büyük Güçler 1853-1878**, Ümit Yay., Ankara, 2003, s. 145.

Varna ve Vidin arası yeniden düzenlenmişti. İstanbul Hükümeti'nin ikinci savunma hattı Balkan Dağları idi. Buradaki hattın kuvvetleri Sofya, Varna ve Şumnu'daki üslerden karşılanmış; Rusların Boğazlara saldırısını önleyebilmek için Çanakkale'deki birliklerin yeniden düzenlenmesi gereği ortaya çıkmıştı³⁰⁵.

Ruslar Balkanlar'da Tuna'yı geçerek, Rusçuk ile Niğbolu arasında Osmanlı topraklarına ayak basmıştı. Rus birliklerin amacı, Balkan geçitlerini, sonra Bulgaristan'ı ele geçirmek Edirne-Sofya demiryoluna ulaşmaktı. Ruslar, savaşa başlarken kolaylıkla zaferi kazanacaklarını ve hızla İstanbul'un önlerine varacaklarını ümit etmişti. Ancak Osman Paşa'nın, kendininkinden kat kat üstün olan düşman güçlerine karşı Plevne'yi dört ay süreyle kahramanca savunması onları düş kırıklığına uğratmıştı. Ancak Plevne'nin³⁰⁶ düşmesiyle, Osmanlı-Rus savaşı yeni bir aşamaya girdi. Romanya'nın yanı sıra Sırbistan ve Karadağ da Osmanlı Devleti'ne karşı savaşa girmişti. Ruslar tarafında ele geçirilen yerlerde Bulgarlar da silahlandırılarak, bunların savaşa katılmalarını sağlanmıştı. Hatta Yunanistan'ın bile savaş hazırlıklarına başladığı görülmüştü³⁰⁷.

2. Kafkas Cephesi

Osmanlı kuvvetlerinin Doğu Cephesinde güçlü olduğu tek yer Kars'ta konuşlanan Ahmet Muhtar Paşa'nın emrine verilen askeri birlikti. Ahmet Muhtar Paşa kendi komutasında toplanan birliklerle beraber kısa bir süre sonra Rus işgalci kuvvetlerinin ilerlemesini durdurmuştu. Ahmet Muhtar Paşa emrindeki askerleri dörde ayırarak savaş nizamına sokmuştu. Bunlar Van, Doğubayazıt ve Eleşkirt'teki birlikleri sağ kanat tümeni olarak, Kars ve civarındaki birlikleri üç tümen şeklinde Kars Ordusu olarak, Ardahan'daki birlikleri Ardahan tümeni olarak ve daha içerde kalan birlikleri de ihtiyat birliği olarak konumlandırmıştı³⁰⁸.

³⁰⁵ Stanford Shaw-Ezel Shaw, a.g.e., c. II, s. 230; Ayrıca, 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşında Osmanlı ordusunun teşkilatı, durumu ve hareket alanları ve savaşın cereyanı ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Eşref Köylü, "Osmanlı-Rus Harbi'nin (1877-1878) Stratejik ve Taktik Yönünden Değerlendirilmesi", **Stratejik Araştırma ve Etüt Bülteni**, Genelkurmay Bas., Yıl, 1, S. 1, Eylül, 2001, Ankara 2001; Karal, a.g.e., C. VIII, s. 43-44.

³⁰⁶ Osmanlı-Rus savaşında Rumeli Cephesi ve Plevne'nin savunması ile ilgili daha geniş bilgi için bkz: **Gazi Osman Paşa ve Plevne'nin Savunması**, Genelkurmay Bas., Ankara, 1982; Rifat Uçarol, Gazi Ahmet Muhtar Paşa ve 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı", Haz., Zehra Seyfikli, **Gazi Osman Paşa'nın Ölümünün 100. Yılı Münasebetiyle I. Uluslar arası Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa ve Dönemi (1833-1900) Sempozyumu Biliriler**, Gazi Osmanpaşa Üniversitesi Basımevi, Tokat, 2004, s. 211-221; Ayrıca, Osman Ünal, "Hiçbir Taktik Başarı Stratejik Yanlışı Düzeltmez-1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Rumeli Cephesi", Haz., Zehra Seyfikli, **Gazi Osman Paşa'nın Ölümünün 100. Yılı Münasebetiyle I. Uluslar arası Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa ve Dönemi (1833-1900) Sempozyumu Biliriler**, Gazi Osmanpaşa Üniversitesi Basımevi, Tokat, 2004, s. 198-210; Bunun dışında, Aksun, **II. Abdülhamid Han**, a.g.e., s. 107-128.

³⁰⁷ Tuncer, **Doğu Sorunu ve Büyük Güçler 1853-1878**, a.g.e., s. 146; Karal, a.g.e., C. VIII, s. 57.

³⁰⁸ Aksun, **II. Abdülhamid Han**, a.g.e., s. 93.

Doğu Cephesinde Ahmet Muhtar Paşa Ruslara karşı ilk başlarda zafer kazanmış olsa da Rus askerlerinin sürekli takviye alması ve malzeme bakımından da desteklenmesi neticesinde Osmanlı ordusu Erzurum'a kadar geri çekilmek mecburiyetinde kalmıştı. Doğu'da Erzurum dışında ordusu bulunmayan Osmanlı Devleti, devletin sınırlarını korumada Doğu'yu savunmasız bırakmış gibi görünüyordu. Doğu'da sadece Ahmet Muhtar Paşa ordusuyla bulunmakta ve 50 bin askerle de Abdülkerim Paşa Şumlu'daki karargâhı savunmakta idi³⁰⁹.

3. Edirne Ateşkes Antlaşması

Plevne'nin Rus birlikleri tarafından işgal edilmesiyle Rusya'ya Edirne'nin yolu açılmış oldu. Balkan devletlerinin yardımıyla İstanbul'un önlerine kadar gelen Rusya, Doğu'da da Kars, Ardahan ve Erzurum'u ele geçirmişti. Rusların Çatalca'ya kadar ilerlemesi İngiltere'yi harekete geçirmiş ve Akdeniz filosunu Adalar önüne getirerek Rusya'ya gözdağı vermişti³¹⁰. Rus birliklerinin Çatalca önlerine kadar gelmesi üzerine İstanbul'un Rusların eline düşmekten endişelenen Osmanlı Devleti mütareke yapmaktan başka çözüm kalmadığını gördü. Osmanlı Devleti'nin ateşkes istemesi üzerine İngiltere kraliçesinin aracılığıyla, Rusya ve Osmanlı Devleti arasında 31 Ocak 1878 tarihinde Edirne'de ateşkes imzalandı³¹¹.

Yapılan ateşkes kararlarına göre Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki egemenliği sona ermek üzere idi. Buna göre Bulgaristan ve Bosna Hersek'e özerklik verilecek, Sırbistan, Karadağ ve Romanya'nın bağımsızlığı tanınacak, ayrıca Rusya'nın Boğazlardaki çıkarları güvence altına alınacaktı. Osmanlı-Rus savaşı sonucunda, Osmanlı Devleti, Balkanlar'da 195,000 ve Anadolu'da 35,000 kilometre kare toprak kaybetmişti³¹². Bunun dışında Osmanlı Devleti Rusya'ya 400.000.000 ruble savaş tazminatı ödemek zorunda bırakılmıştı³¹³. Ayrıca, Rus birlikleri Bulgaristan'da yerli Slavlarla birlikte tarihe eşi benzeri görülmemiş bir mezalime giriştiler. Kadın, çocuk, genç, ihtiyar demeden Müslümanları öldürmekten ve köylerini yağmalamaktan geri durmadılar. Bu olayları dönemin savaş muhabirleri gazetelerine geçtikleri telgraflarla aktarmışlar ve Avrupa gazetelerinde de Müslümanların uğradığı katliamlar ve insanlık dışı muameleler yayınlanmıştır³¹⁴. Bunun yanında Osmanlı-Rus savaşının bölge üzerindeki tahribat bilançosu çok korkunçtur. Savaş sürecinin kısalığı sebebiyle can ve mal kaybının az olması beklenirken aksine Müslüman nüfusunun yarı yarıya

³⁰⁹ Kafkas Cephesi ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Karal, a.g.e., C. VIII, s. 52-57; Aksun, II. **Abdülhamid Han, a.g.e.**, s. 92-107.

³¹⁰ Akdes Nimet Kurat, **Türkiye ve Rusya-XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri 1798-1919**, A.Ü.D.T.C.F. Yay., Ankara, 1970, s. 85.

³¹¹ Fahir Armaoğlu, **Siyasi Tarih 1789-1960**, 2. B., A.Ü.S.B.F. Yay., Ankara, 1973, s. 268.

³¹² Tuncer, "Doğu Sorunu ve Büyük Güçler 1853-1878" a.g.m., s. 25

³¹³ Karal, a.g.e., C. VIII, s. 66; Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, s. 739.

³¹⁴ Özcan, a.g.m., s. 331.

düştüğü gözlemlenmiştir. Göç ettirilenlerin tüm mal varlıkları yakılıp yıkılmıştır. Yerlerinde kalanların da büyük çoğunluğu aynı akıbete uğramışlardı. Öldürülen ve göç esnasında açlık, soğuk ve salgın hastalıklardan ölenlerin sayısı 250.000'in üzerindedir. Rus Çar'ının öteden beri Balkanlar'ı Müslüman nüfusundan arındırma konusundaki planları soykırım ve sürgün siyasetinin açık bir tatbikatı olarak değerlendirilebilir³¹⁵.

Büyük Güçlerden İngiltere ve Avusturya, İstanbul Hükümeti'ne Rusya ile herhangi bir anlaşma yapmadan kendilerine danışması için haber vermişlerdi. Aynı zamanda Rusya'ya da haber gönderen İngiltere Hükümeti, Paris Antlaşması'na aykırı olabilecek bir anlaşmanın kendilerinin onayı olmadan geçerli sayılmayacağını da belirtmişti. İngiltere'nin bu tutumuna Andrassy de katılmıştı. Bunun üzerine Gorçakov, İngiltere ve Avusturya-Macaristan'a Rusya'nın Osmanlı Hükümeti ile yapacağı ateşte kendi çıkarlarının zarar görmeyeceğine dair açıklamalar yapmış ve yapılacak olan görüşmelerde Büyük Güçlerin de katılacağını söyleyerek bu devletlerin tepkisini önlemek gayesiyle hareket etmişti³¹⁶.

1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı, Osmanlı Devleti'nin ağır kayıplara uğramasına sebep olduğu gibi, diplomasi alanında da yeni gelişmelere zemin hazırladı. Bu savaşa kadar Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü savunan İngiltere, bu devletin artık yıkılmaya mahkûm olduğunu anlayarak Rusya'nın Akdeniz'e inmesini engellemek üzere yeni bir politika izlemeye başladı. Öncelikle Osmanlı Devleti üzerinde yeni devletçikler kurarak bazı stratejik noktalara yerleşmeyi hedefleyen İngiltere, Doğu Anadolu'da bir Ermeni devletinin kurulmasını desteklemiş, sonrasında da 1878 yılında Kıbrıs'a yerleşmişti. Savaştan sonra Osmanlı Devleti için Rusya'nın yanı sıra İngiltere'nin de tehdit ve tehlike oluşturması Bâb-ı 'Âli'yi yeni bir destek aramaya sevk etmiş ve bu durum Almanya ile ilişkilerin artması neticesini doğurmuştu.

4. Ayastefanos Antlaşması

Ayastefanos Antlaşması 3 Mart 1878 yılında imzalandı. Antlaşma maddelerinden anlaşılacağı üzere Ayastefanos Antlaşması Osmanlı-Rus ilişkilerinde bir dönüm noktasını teşkil eder.³¹⁷ Barış görüşmeleri Osmanlı Devleti adına Hariciye Nazırı Saffet Paşa ile Berlin Büyükelçisi Sadullah Bey, Rusya adına da İstanbul'daki Rus elçisi İgnatıyef ve Nelidov

³¹⁵ Osman Köksal, "1877-1878 Osmanlı-Rus Habi'nin Rumeli'deki Sivil Kitle Üzerindeki Tahribatı", **Dokuzuncu Askeri Tarih Semineri Bildirileri**, I-III, Genelkurmay Bas., Ankara, 2006, c. II, s. 363-364; Ayrıca Rumeli Müslümanların uğradıkları zulüm ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Hüseyin Raci Efendi, **Zağra Müftüsünün Hatıraları-Tarihçe-i Vak'a-i Zağra**, haz. Ertuğrul Düzdağ, Tercüman Yay., Ys., ts.

³¹⁶ Tuncer, **Doğu Sorunu ve Büyük Güçler 1853-1878**, a.g.e., s. 152.

³¹⁷ Antlaşmanın tam metni için bkz. **Berlin, Ayastefanos, Kıbrıs Muâhede-nâmeleri**, Karabet Matbaası, 1324, s. 37-57

arasında yapılmıştı. Antlaşmanın temel ilkeleri Edirne mütarekesiyle kabul edilmişti. Antlaşma İstanbul'un kapısı sayılan Ayastefanos'ta yapılmıştı. Bunu da Rusya istemişti. Rusya barış antlaşmasını bu yerde imza ettirmekle, hem Balkan Slavlarına hem de büyük devletlere gücünü göstermek istiyordu. Bundan başka müzakerelerde, Osmanlı Devleti'nin itiraz ve direnmelerine fırsat tanımamıştı³¹⁸. Ayastefanos Antlaşması'nda Rusya'nın temel amacı "Büyük Bulgaristan"ı yaratmaktı. Rusya'nın bu antlaşmada öngördüğü Bulgaristan, bugün Makedonya'nın tamamını içine alarak Kavala limanının batısında uzanan Yunan kıyılarını da kapsıyordu. Böylece ilerde güçlü bir müttefikle İstanbul'a karşı bir harekâta bulunabilecekti. Büyük Bulgaristan'ı yaratmakla Rusya uzun süredir arzu ettiği gibi, Akdeniz'e açılma imkânına kavuşmuştu. Bu antlaşma, Rusya'yı Akdeniz'den uzak tutmaya çalışan Fransa ve İngiltere'ye büyük bir darbe indirmiş oldu³¹⁹.

Ayastefanos Barış Antlaşması'yla birlikte Osmanlı Devleti'ne bağlı, sınırları kuzeyde Tuna nehri, doğuda Karadeniz, güneyde Ege Denizi ve batıda da Arnavutluk'a kadar Kosova ve Manastır vilayetlerini tümüyle, Batı Trakya ve Selanik vilayetlerinin ise bir bölümünü içine alan özerk bir Bulgar Prensligi kurulmuş oldu. Ayrıca Bulgaristan'da Osmanlı askeri bulunmayacak, kaleler yıkılacaktı. Bulgaristan Prensi halk tarafından seçilecek ve büyük devletlerin onayı üzerine Osmanlı hükümeti tarafından seçimi tasdik edilecekti. Bulgar Prensi, büyük devletler hanedanından hiçbirine mensup olmayacaktı. Bunu yanı sıra Sırbistan, Karadağ ve Romanya bağımsızlıklarını kazanıyorlar ve ayrıca Sırbistan'a Niş, Romanya'ya Dobruca veriliyor, Karadağ'a ise bazı bölgeler terk edilerek Adriyatik Denizi'ne çıkıyordu. Antlaşmaya göre Karadağ'ın toprakları elindeki topraklardan üç kat daha fazla genişliyordu³²⁰. Bosna Hersek, Osmanlı Devleti'ne bağlı olmakla beraber özerklik kazanıyordu. Burada Avusturya ve Rusya'nın kontroülünde İstanbul Konferansı'nda büyük devletlerce kabul edilmiş olan öneriler üzerine ıslahât yapılacaktı. Ayastefanos Antlaşmasıyla ilk defa Ermeni meselesi gündeme geliyor ve Bâb-ı Âlî onlar lehine ıslahât yapmayı kabul ediyordu. Ayrıca Osmanlı Devleti savaş tazminatı olarak 1 milyar 410 milyon ruble* ödemek zorunda bırakılmıştır. Ancak Rus Çarı, Osmanlı Devleti'nin mali sıkıntısını göz önünde bulundurarak, bu tazminatın 1 milyar 110 milyonundan vaz geçerek buna karşılık Batum, Kars, Ardahan, Eleşkirt ve Beyazıt'ın Ruslara bırakılmasını önermiştir. Böylece Osmanlı Devleti Rusya'ya sadece 400 milyon ruble savaş tazminatı ödeyecekti. Ayrıca batıda da

³¹⁸ Karal, a.g.e., C. VIII, s. 64.

³¹⁹ Hacer Tuncer, **XIX. Yüzyılda Osmanlı-Avrupa İlişkileri**, Ümit Yay., Ankara, 2000, s. 74.

* Bu miktar, 24 milyar kuruşa eşitti ve devletin yıllık gelirinden dört kat daha fazla idi. Bkz., Karpat - Zens, a.g.md., s. 677.

³²⁰ Jelavich, a.g.e., s. 388.

Besarabya Ruslara veriliyordu. Bu antlaşma ile Rusya, “Doğu Sorunu”nu yalnızca kendi çıkarları doğrultusunda bir çözüm yoluna bağlamış oluyordu. Bu düzenlemelerden Balkan devletleri memnun değildi. Nitekim Sırbistan kendisine Bosna-Hersek ve Makedonya topraklarından pay verileceğini ümit etmişti. Romanya, savaş için Rusya’ya geçit hakkı vermesine ve Plevne’nin zabtı için bütün ordusunu tahsis etmesine rağmen bu hizmete karşılık beklediğini elde edememişti. Dobriçe’yi almakla beraber Besarabya’yı Ruslara bırakmak zorunda kaldı. Yunanistan da Makedonya’nın ve Teselya’nın kendisine verileceğini ümit etmişken bu yerler Bulgaristan’a bırakılmıştı³²¹.

Ayastefanos’ta Rusya, Peşte Antlaşmasına aykırı olarak hem Balkanlarda büyük bir Slav devleti kurmuş, hem de Bosna-Hersek’te Rusya ve Avusturya denetiminde reform yapılması yolunda karar almıştı.

5. Ayastefanos Antlaşması’na Gösterilen Tepkiler

Rusya, Ayastefanos Antlaşması’nı imzalamakla diğer devletlerin ve özellikle Avusturya-Macaristan ve İngiltere’nin çıkarlarını hiç göz önünde bulundurmadığını açıkça göstermekteydi. Antlaşmanın öngördüğü yeni sınırlar mevcut dengeyi alt üst ediyordu. Bu dengenin bozulmasından en çok etkilenen ise Avusturya ve İngiltere’ydi. Bu nedenle Ayastefanos Antlaşması’na en büyük tepki İngiltere ve Avusturya’dan gelmiştir. Avusturya’nın Balkanlardaki çıkarlarını gözetken Peşte Antlaşmasını dikkate almayan Rusya, Balkanlar’da bu derece genişlettiği Rus nüfuzu ile onların varlığını tehlikeye sokuyordu. Öyle ki Büyük bir Bulgaristan’ın meydana getirilmesi ve Sırbistan ile Karadağ prensliklerinin topraklarının genişletilmesi, kendi sınırları içinde yaşayan Slavları imrendireceği ve onları da imparatorluktan kopmaya özendirerek olmasından dolayı Rus nüfusuna geçecek bölgelerde ekonomik çıkarlarının zarara uğramasından korkuyorlardı. Ayrıca Rusya’nın büyük Bulgaristan Prensiği’ni kurması ve Karadağ Prensiği’ni genişletip bağımsızlık kazandırması, Avusturya’nın Selanik doğrultusunda ve Adriyatik kıyıları üzerinde yayılma yolunu kesmiş bulunuyordu. Rusların nüfuz altına aldıkları Bulgaristan yolu onların Ege Denizi’ne inmelerini ve Akdeniz’e ulaşmalarını sağlıyordu. Doğu Anadolu’da da ele geçirdikleri Kars, Ardahan ve Batum topraklarıyla Akdeniz’i ve Basra Körfezi’ni tehdit eden Rusya karşısında İngiltere bu durumu Hindistan İmparatorluğu ve doğu ticareti için tehlikeli bulduğundan yapılan antlaşmayı kabul etmeyeceğini ilan etti.

³²¹ Türkgeldi, a.g.e., c. II, s. 49-56; Karal, a.g.e., C. VIII, s. 65-67; Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, a.g.e., s. 738-739.

İngiltere ve Avusturya Ayastefanos Antlaşması'nda gizli maddelere yer verildiğinden kuşkulanan antlaşmanın tümüyle uluslararası bir toplantıda incelenmesini ve burada Avrupa'nın bütününe ilgilendiren maddelerin değiştirilmesini, yeni bir antlaşma düzenlenmesini istemekteydiler. Bu sebeple Ayastefanos Barış Antlaşması'nın revizyonu için Rusya'ya baskı yapmaya başlamışlardı. Ayastefanos Antlaşması sonrasında İngiltere 1878 yılından itibaren Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma politikasını terk ederek yıkılacak bir devlet gözüyle bakılan Osmanlı Devleti toprakları üzerinde kendine bağlı devletler kurma ya da kendisinden pay alma yarışına katılarak adı geçen topraklar üzerine yerleşme yolunu tutmuştur³²².

Ayastefanos Antlaşması ile Rusya, Balkanlardaki varlığını kabul ettirmiş ve büyük bir Slav devleti olarak Bulgaristan'ın kurulmasını kolaylaştırmıştı. Rusya, Bulgaristan'ın sınırlarını büyülterek Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki arazisini ikiye bölmüştü. Bâb-ı 'Âli'nin ateşkes isteği üzerine yapılan Ayastefanos Antlaşması ile Rusya, savaşı başlatmaktaki en büyük amaçlarından biri olan Büyük Bulgaristan Prenslüğünü kurmuş oldu³²³.

Balkanlar yüzyıllardır Osmanlı idaresinde yasayan farklı etnik gruplar arasında fark gözetilmeksizin yöneltilmekte idi. Fakat antlaşmadan sonra Balkanlarda farklı etnik gruplar arasında toprağa dayalı milliyetçiliğin temelleri de atılmıştı. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı batıda Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan arasında Makedonya ve doğuda da Ermenistan ile ilgili sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştu. Bu devletler arasındaki sorunlar günümüze kadar devam edecektir³²⁴.

³²² Oral Sander, **Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü- Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme**, 3. B., İmge Yay., Ankara, 2003, s. 251; Oral Sander, **Siyasi Tarih İlk Çağlardan 1918'e Kadar**, 8. B., İmge Yay. Ankara, 2000, s. 281.

³²³ Bekir Sıtkı Baykal, "100. Yıldönümü Münasebetiyle Berlin Kongresi Hakkında Bazı Düşünceler", **Bellekten**, c. LII, S. 202, Nisan 1988, s. 199.

³²⁴ Karpat-Zens, a.g.md., s. 878.

İKİNCİ BÖLÜM

BERLİN KONGRESİ

I. BERLİN KONGRESİ'NİN TOPLANMASI

Ayastefanos Antlaşması'yla Rus politikasının iki temel hedefi gerçekleşmiş oldu. Birinci hedef Panslavist hareketler doğrultusunda Balkanlarda yeni Hıristiyan-Slav devletlerin kurularak Rusya'nın uydusu haline gelmesiyle Rus nüfuzunun Balkan coğrafyasında etkili olmaya başlamasıydı. İkincisi ise Avusturya'nın Balkanlar'daki etkisini kırıp, Boğazlarda kendi egemenliğini sağlamak yolunda önemli adımlar atarak "Şark Sorunu"nu kendi çıkarları doğrultusunda çözmeyi hedeflemesiydi¹. Rusya'nın Ayastefanos Antlaşması'yla "Şark Sorunu"nu kendi lehine çözmesi, Anadolu ve Balkanlar'da büyük bir üstünlük sağlaması, 1856 yılında Paris Antlaşması'yla kurulan sistemin bozulması ve güç dengelerinin Rusya lehine değişmesine Avusturya ve İngiltere başta olmak üzere Avrupa devletleri tepki göstermişlerdi². Rusya'nın Kars, Ardahan ve Batum'u işgal etmesi üzerine tedirgin olan İngiltere'ye göre Rusya, Anadolu ve İran içlerine rahatlıkla inebilecek ve Akdeniz yolunu kapatabilecekti. Bunun yanı sıra Osmanlı Devleti'nin yok olmasına seyirci kalmak, İngiltere için stratejik bir tehdit yaratacağı gibi, Mısır ve Hindistan'daki Müslümanları da rahatsız edecekti. Bu yüzden antlaşmayı kabul etmeye niyetli olmayan İngiltere, Rusya ile yeni bir savaşı göze alıp Akdeniz ve Balkanlar'daki konumunu güçlendirmek için Avusturya ve İtalya'nın katılacağı bir Akdeniz Ligi projesi hazırlamıştır. Ne var ki Avrupa'da aradığı desteği bulamadığından onu hayata geçirememiş, tek alternatif olarak konuyu uluslar arası platforma taşıyıp tüm güçlerin üzerinde uzlaşacakları bir antlaşma zemini kurmayı amaçlamıştır³. Diğer taraftan, Avusturya'nın Ayastefanos Antlaşması'na karşı çıkmanın en büyük nedeni olarak Rusya'nın büyük Bulgaristan'ı kurmasıyla Selanik yolunu kesmesi ve Karadağ'ın sınırlarını genişleterek Avusturya'nın Adriyatik'e çıkışını engellemesi gösterilebilir.

¹ Tuncer, **Doğu Sorunu ve Büyük Güçler 1853-1878-Osmanlı'nın Kader Yılları**, a.g.e., s. 156.

² Yelda Demirağ, "Ayastefanos'tan Berlin Kongresi'ne Giden Süreç: Batı'nın Osmanlı'ya Yönelik Politikası", **Prof. Dr. Fahir Armaoğlu'na Armağan**, Ed. Ersin Embel, T.T.K. Yay., Ankara 2008, s. 134.

³ Şevket Ovalı, "Doğu Sorunu Çerçevesinde İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu Siyaseti", **Prof. Dr. Fahir Armaoğlu'na Armağan**, Ed. Ersin Embel, T.T.K. Yay., Ankara 2008, s. 270.

Ayastefanos Antlaşması'nda gizli maddelere yer verilmiş olduğundan kuşkulananarak antlaşmanın tümüyle uluslararası bir toplantıda incelenmesi ve burada Avrupa'nın bütününe ilgilendiren maddelerin değiştirilmesini isteyen İngiltere ve Avusturya, Ayastefanos Barış Antlaşması'nın revizyonu için Rusya'ya baskı yapmaya başlamıştı⁴. Ancak bu konuda nelerin Avrupa'nın çıkarlarını kapsadığı hususu, İngiltere ile Rusya arasında tartışma konusu olmuştur. Bununla birlikte İngiltere'nin görüşü yalnızca Avrupa'yı ilgilendiren maddelerin değil antlaşmanın tüm maddelerinin toplanacak konferansta yeniden gözden geçirilmesi yönündeydi⁵. Bunun aksine Rus Çarı II. Aleksander ise antlaşmanın bir kelimesinin dahi değiştirilmemesini istiyordu. Buna rağmen İngiltere ve Avusturya'nın Ayastefanos Antlaşması'na karşı sert tutumlarını sürdürmesinden dolayı Rusya boyun eğmek ya da yeni bir savaşı göze almak gibi iki seçenektan birini tercih etmek zorunda bırakılmıştı. Henüz savaştan çıkmış olan Rusya, iki büyük devlet karşısında dayanamayacağını anlayarak ve Kırım Savaşı'nı da göz önünde bulundurarak yeni bir konferansın toplanmasına ve İngiltere'nin istediği değişiklikler konusunda müzakereler yapmaya mecbur kaldı⁶.

Kongrenin yapılacağı yerle ilgili konuya gelince Avusturya'nın Viyana'da yapılmasını istediği görülüyor. Rus başbakanı Gorçakof ise Viyana'yı kabul etmediği gibi Londra fikrini de kabul etmemiştir⁷. Gorçakof Almanya'nın desteğini almak düşüncesiyle kongrenin Berlin'de yapılmasını istemişti. Gorçakof'a göre kongrenin Berlin'de yapılması ile Almanya'nın desteği sağlanmış olacak ve bu sayede de Rusya savaş sonunda kazandığı yerleri Almanya'nın desteğiyle elinde tutabilecekti. Bunun üzerine İngiltere ve Avusturya Rusya'nın isteği doğrultusunda kongrenin Berlin'de yapılmasında karar kılmışlardı. 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı öncesinde tarafsızlığını açıklayan Alman Şansölyesi Bismarck, kongrede başkanlık yapmayı kabul ettiğini de açıkladı⁸.

İngiltere, yürüttüğü gizli diplomasi sayesinde kendisi için en elverişli şartları sağlayarak 30 Mart 1878 tarihinde Rusya ile bir protokol imzaladı. Bu protokol gereğince Rusya; Ayastefanos Antlaşması'nın en önemli maddesi olan Büyük Bulgaristan fikrinden vazgeçerek Bulgaristan'ın ikiye bölünmesini, ıslahat yapılacak bölgelerde yalnızca kendisinin değil bütün büyük devletlerin kontrolünü, Eleşkirt ve Beyazıt'ı Osmanlı Devleti'ne iade etmeyi, Kars ve Batum'u elinde tutarak Ayastefanos Antlaşması'nın çizdiği sınır çizgisinin

⁴ Bekir Sıtkı Baykal, "100. Yıldönümü Münasebetiyle Berlin Kongresi Hakkında Bazı Düşünceler", **Bellekten**, c. LII, S. 202, Nisan 1988, s. 199.

⁵ Nihat Erim, **Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri, c. I (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları)**, Türk Tarih Kurumu Bas., Ankara, 1953, s. 379.

⁶ Karal, a.g.e., C. VIII, s. 69; Demirağ, a.g.m., s. 136.

⁷ Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, a.g.e., s. 741.

⁸ Tokay, a.g.m., s. 191.

batısına geçmemeyi, Boğazlar statüsünde herhangi bir değişiklik yapılmamasını kabul etmişti⁹. İngiltere ve Rusya arasında imzalanan bu protokolü Avusturya'nın da onaylamasıyla Berlin Antlaşması ilk şeklini almıştı¹⁰.

İngiltere, Rusya'nın Doğu Anadolu'daki gücünü tamamen ortadan kaldıramadığı için etkisini kırmak amacıyla bu sefer Osmanlı hükümetiyle bir savunma antlaşması yapmaya karar vermiştir. Bu doğrultuda İngiltere, Osmanlı Devleti'ni Rusya'ya karşı korumak bahanesiyle Kıbrıs'ın kendisine bırakılmasını istemişti. 4 Haziran'da yapılan antlaşma ile Kıbrıs İngiltere'ye bırakılmıştı. Antlaşmaya göre Rusya'nın Osmanlı topraklarına saldırması durumunda İngiltere, Osmanlı Devleti'ne yardıma bulunmayı kabul etmişti. Antlaşma gereğince Kıbrıs'ın gelirlerinden idari masraflar çıkarıldıktan sonra artacak paranın İstanbul'a gönderilmesi de kararlaştırılmıştı. Osmanlı Devleti Kıbrıs'taki mülkiyete sahip olmaya devam etmekle birlikte İngiliz kuvvetleri Rusya'nın askerlerini Kars ve Ardahan'dan çekmesine kadar adada kalacaklardı¹¹. İkili oynayan İngiltere bir taraftan kendi menfaatleri açısından Rusya'nın bölgede kuvvetlenmesini önleyici tedbirler alıyor, diğer taraftan da Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu bu zor andan istifade ederek imzaladığı Kıbrıs Antlaşması'yla Anadolu'da söz sahibi oluyordu. Ayrıca İngiltere hem Ege Denizi'nin Akdeniz'e açılan noktasını, hem Doğu Anadolu'yu hem de Süveyş kanalını buradan kontrol etmek imkânını da kazanmıştı¹².

İkili ilişkiler sürerken Avusturya da Berlin Kongresi'nin toplanmasını beklemeden Osmanlı Devleti'yle bir antlaşma yapmak istemişti. İstanbul'daki Avusturya elçisi, Hariciye Nazırı Saffet Paşa ile yaptığı görüşmelerde, Balkanlar'ın durumunu uzun uzun açıklayıp Osmanlı Devleti'nin karşılaşacağı güçlüklerle dikkat çektikten sonra Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da devamını sağlamak amacıyla sarf edeceği gayretlere karşılık Bosna-Hersek'in kendisine bırakılmasını teklif etmişti. Osmanlı Devleti'nden olumsuz cevap gelmesi halinde ise Berlin Kongresi'nde Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ'ın sınırlarını daraltmak için çaba harcamayacağını belirtmiş, Sırbistan ve Karadağ'ın Bosna-Hersek'te karışık ve kargaşa çıkarmaya teşebbüs etmeleri halinde Bosna-Hersek'e asker sokmakla tehdit etmişti. Osmanlı Devleti bu teklifi reddetmekle¹³ birlikte ayrıntıların ikili bir komisyonla tartışılması kaydıyla kongrede söz konusu bölgenin Avusturya tarafından işgalini kabul edebileceğini belirtmişti.

⁹ Mahmud Celaleddin Paşa, **Mir'at-ı Hakikat-Tarihi Hakikatların Aynası**, I-III, haz., İsmet Miroğlu, C. III, Berekât Yay., İstanbul, 1983, s. 618-620.

¹⁰ Karal, a.g.e., C. VIII, s. 70; Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, a.g.e., s. 743-744;

¹¹ Heyet, **Resimli-Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi**, Güven Yay., C. V, İstanbul, 1972, s. 3334; Kıbrıs Antlaşması ile ilgili daha geniş bilgi için bkz: Türkgeldi, a.g.e., C. II, s. 93-115.

¹² Demirağ, a.g.m., s. 137.

¹³ Karal, a.g.e., C. VIII, s. 70-71.

Böylece Osmanlı Devleti kongrede Avusturya ile aralarında çıkabilecek farklılıkları ortadan kaldırmayı ve Avusturya'nın desteğini almayı ümit ediyordu¹⁴. Avusturya ise Bosna-Hersek'i alarak hem Balkanlar'daki Rus ilerlemesini durdurmak hem de Selanik yolunu kendisi için açık bırakmak istemişti. Ayrıca Balkan yarımadasının batısını kontrolü altında tutarak Ege Deniz bağlantısını korumak istiyordu¹⁵.

Avusturya, Rusya'nın Doğu Anadolu'da bazı bölgeleri ilhak etmek istemesinden rahatsız olan İngiltere'ye destek vermeye yanaşmazken İngiltere de Karadağ ile ilgili sınır meselesi konusunda Avusturya'nın çıkarlarını korumakla ilgilenmiyordu. İngiltere ve Avusturya'nın ortak olduğu nokta Bulgaristan meselesiydi. Çünkü Büyük Bulgaristan'la her iki ülkenin çıkarları tehlikeye girmiş ayrıca Rusya Boğazlara yaklaşmıştı. Bundan dolayı 6 Haziran 1878 tarihinde İngiltere ile Avusturya arasında yapılan antlaşmaya göre her iki devlet kongrede birbirlerinin çıkarlarını korumaya karar vermişlerdi¹⁶.

Bu şartlar altında kongreye giderken Sultan II. Abdülhamit kongreye katılacak Osmanlı temsilcilerinden; Balkan savunma hattının Osmanlı Devleti'nin elinde kalması, Varna'nın Osmanlı Devleti'ne iade edilmesi, Karadağ ve Sırbistan sınırlarının Arnavutluk'un aleyhine genişlemesinin engellenmesi, Eleşkirt, Beyazıt ve Batum'un geri alınması, Ayastefanos Antlaşmasıyla Rusya'ya ödenilmesi kabul edilen savaş tazminatının azaltılması konularında ısrarcı davranmalarını istemişti¹⁷.

İngiltere Berlin Kongresine giderken üç temel hedef belirlemiştir. Birincisi, kendisi için hayati önem taşımayan Balkanlar konusuna Avusturya'yı dâhil ederek, bu bölgede Avusturya-Rusya çekişmesinden faydalanmaktır. İkincisi, Rusya'nın Asya'daki faaliyetlerini kısıtlamak ve bölgede güçlenmesini önlemek için Doğu Akdeniz'de bir üs görevi görecektir olan Kıbrıs'ın Osmanlı Devleti'nden koparılmasını sağlamaktır. İngiltere'nin üçüncü amacı ise, Osmanlı topraklarında yaşayan gayrimüslimlere tanınacak hakları uluslar arası koruma altına almaktır. Bu sayede doğuda Ermenilerin batıda ise Balkanlar'daki azınlıkların gelecekte Rusya'ya başvurmaları engellenecek ve azınlıkların Rus yayılcılığına bir bahane teşkil etmeleri mümkün olmayacaktır¹⁸.

Yapılan açıklamalardan anlaşılacağı üzere Ayastefanos Antlaşması'ndan Berlin Kongresi'ne kadar geçen süreçte diplomasi trafiği oldukça yoğun işlemiş, Büyük Güçler daha

¹⁴ Gül Tokay, "Ayastefanos'tan Berlin Antlaşmasına Doğu Sorunu (Mart-Temmuz 1878)", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç**, 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler, haz., İsmail Soysal, T.T.K. Yay., Ankara, 1999, s. 194.

¹⁵ Tuncer, **Doğu Sorunu ve Büyük Güçler 1853-1878-Osmanlı'nın Kader Yılları**, a.g.e., s. 167.

¹⁶ Tokay, a.g.m., s. 195.

¹⁷ Türkgeldi, a.g.e., C. II, s. 63.

¹⁸ Ovalı, a.g.m., s. 271.

kongre toplanmadan önce kararların çoğunu gizli antlaşmalarla almışlar, Osmanlı Devleti'ni kendi aralarında paylaşmışlardır.

A. KONGREYE KATILANLAR VE AMAÇLARI

13 Haziran 1878'de Berlin Kongresi'ne, Paris (1856) ve Londra (1871) Antlaşmalarını imzalayan devletler katılmıştı. Kongreye katılan devletlerin temsilcileri ise şöyledir:

Osmanlı Devleti Adına: Nafia Nazırı Aleksander Karatodori Paşa, Müşir Mehmet Ali Paşa, Berlin Büyükelçisi Sadullah Bey. **İngiltere:** Başvekil Lord Beaconsfield, Hariciye Nazırı Lord Salisbury, Berlin Büyükelçisi Lord Odo Russel. **Avusturya:** Hariciye Nazırı Kont Andrassy, Berlin Büyükelçisi Kont Karolyi, Roma Büyükelçisi Baron de Heymerle. **Rusya Adına:** Başbakan Garçokof, Londra elçisi Şuvalof, Dubril. **Almanya:** Başvekil Bismarck, Hariciye Nazırı Bülow, Prens Hohenlohe. **Fransa:** Hariciye Nazırı M. Waddington, Berlin Büyükelçisi kont de Saint Vailler, M. Despre. **İtalya:** Hariciye Nazırı Kont Corti, Berlin Büyükelçisi Kont Launay. **Yunanistan:** Rangabe ve Deliyani. **İran:** Malkom Han.

Berlin Kongresi'ne Almanya, İngiltere ve Rusya başbakanlarını; Fransa, Avusturya ve İtalya dışişleri bakanlarını göndermişken Osmanlı Devleti Hıristiyan olan Bayındır Bakanı Aleksander Kara Todori Paşa'yı, Mareşal Mehmet Ali Paşa'yı ve Berlin Büyükelçisi Sadullah Bey'i görevlendirmişti. Büyük Güçler kongreye önde gelen devlet adamlarını gönderirken Osmanlı Devleti'nin bu gibi fazla öneme sahip bir konumda bulunmayan delegeler göndermesi Avrupalı delegelerin padişahın bu kongreyi önemsemediği yolundaki düşüncelerini güçlendirmişti. Oysaki padişahın bu tutumu kongre üzerinde psikolojik baskı oluşturması ve Hıristiyan olması hasebiyle Osmanlı Devleti içinde gayrimüslim tebaanın da önemli mevkilere gelebildiğini anlatmaya çalışması bakımından önemli idi¹⁹. İkinci temsilciliğine seçilen Mehmed Ali Paşa ise aslen Almandı. Abdülhamid bunu seçmekle Bismarck üzerinde etki yaparak Almanya'nın desteğini sağlamayı amaçlamıştı. Ancak onun dönme olması, Bismarck nezninde itibarının düşmesine sebep olmuştu²⁰. Berlin Kongresi'nde II. Abdülhamid'in Osmanlı Devleti'ni temsil eden delegeleri seçme konusundaki kararı her ne kadar eleştirilse de, yayımlanan kongre protokollerinde "Toplantının Osmanlı Devleti'nin istediği yerleri yerinde bırakmak için değil, Avrupa barışının korunması için yapıldığı"²¹, ve kongrede sık sık dile getirilen "Osmanlı Devleti Ayastefanos Antlaşması'nı imzaladığından delegeleri burada itiraz hakkı yoktur" şeklindeki ifadelerinden yola çıkarak Osmanlı heyetinin şu veya bu kimselerden oluşmasının, sonucu değiştirmeyeceği kanaatindeyiz.

¹⁹ Karal, a.g.e., C. VIII, s. 74; Tokay, a.g.m., s. 197.

²⁰ Mahmud Celaleddin Paşa, a.g.e., s. 622.

²¹ Ziya Nur Aksun, **II. Abdülhamid Han**, Haz., Erol Kılınç, Ötüken Neş., İstanbul, 2010, s. 169.

Berlin Kongresi'nin açılış konuşmasında Bismarck, Ayastefanos Antlaşması'nı imzalamaları sebebiyle Osmanlı Devleti temsilcilerinin kongrede görüşülen konularda itiraz hakların olmadığını belirtmişti²². Bismarck, kongrenin açılış konuşmasında yapılacak görüşme ve alınacak kararların Osmanlı Devleti için değil Ayastefanos Antlaşması'nın Avrupalı devletlerin çıkarlarına uyumunu sağlamak amacıyla toplandığını, Osmanlı heyetinin delegelerine “Bugünkü durumu sizden saklamak istemem; kongrenin Osmanlı Devleti için toplandığı zannına kapılarak kendinizi aldatmayınız. Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yapılan Ayastefanos Antlaşması, Avrupa devletlerinin menfaatlerine dokunur bazı maddeleri ihtiva etmeseydi olduğu gibi bırakılırdı. İşte bu menfaatlerin uzlaştırılması için bu kongre toplanmıştır” diyerek Osmanlı Devleti'nin kongreden beklentisi olmaması gerektiğini belirtmişti²³. Yani Bismarck, yapılacak kongrenin Osmanlı Devleti'nin durumunu düzeltmek, toprak bütünlüğünü korumak için değil, Osmanlı-Rus Savaşı ile bozulan Avrupa dengesinin yeniden tesisini sağlamak ve Avrupalı devletleri uzlaştırmak amacıyla olduğunu bildirmişti²⁴. Ayastefanos Antlaşması'nın hükümleri, daha önceden Büyük Devletler arasında imzalanan 1856 Paris ve 1871 Londra Antlaşmaları'nı bir ölçüde değiştirmişti. Bismarck kongreyi açış demecinde, değişikliğe uğratılmış bu hususların Berlin Kongresi'nde de görüşüleceğini ifade etmişti. Buna göre Ayastefanos Antlaşması'nın dışında kalan meselelerin görüşülmemesi gerekirken İngiltere, Yunanistan'ın sınırlarının genişlemesi, Bosna ve Hersek vilayetlerinin Avusturya'ya verilmesi ve Yunan ile Ermenilerin yaşadıkları bölgelerde reform yapılması konularının görüşülmesini istemişti. Böylece İngiltere; Balkanlar'da, Bulgaristan Prensligi'nin kurulmasıyla Rus etkisini, Bosna-Hersek'e yerleşmekle de Avusturya etkisini artırmış olacaktı. bu sebeplerle bozulan güç dengesini yeniden sağlamak için de İngiltere en baştan Yunanistan üzerinde etki sahibi olmak istiyordu. İngiltere'nin Ermeniler lehinde reform yapılması istemine gelince bunun da Rus tehdidiyle bağlantılı olduğu görülmektedir. Nitekim Rusya'nın Anadolu'nun kuzeydoğusunda elde ettiği toprak kazancından yararlanarak, Ermenilerin savunuculuğunu yapmaya kalkışması ve böylece Balkanlar'da Slav devletleri üzerinde kurduğu etkiyi Anadolu'da da kurabilme ihtimali İngiltere'yi tedirgin ederek Ermeni sorununun kongrede gündeme getirmeye sevk etmiştir. İngiltere'nin bu tutumu Osmanlı Devleti

²² Teyfur Erdoğan, “1856 Paris Kongresi-1878 Berlin Kongresi Arasında Osmanlı Dış Politikası”, **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç**, 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler, haz., İsmail Soysal, T.T.K. Yay., Ankara, 1999, s. 170.

²³ Mahmud Celaleddin Paşa, a.g.e., s. 638; Türkgeldi, a.g.e., s. 65; Karal, a.g.e., C. VIII, s. 75.

²⁴ Tokay, a.g.m., s. 198.

delegelerini şaşırtmıştı. Çünkü Osmanlı Devleti, İngiltere'nin Osmanlı çıkarlarını savunacağını ümit ederken aksine bu çıkarları baltalamakta olduğunu gördüler²⁵.

Berlin Kongresi'nin ilk oturumu 13 Haziran'da yapıldı. Ayastefanos Antlaşması ele alınan kongre'de, içerdiği maddelerin sırasıyla değil, sorunların önemine göre incelenip kesin çözümlere bağlanması kararlaştırılmıştı²⁶. Yine kongreyle ilgili belirtilebilecek durumlardan biri Bismarck'ın, kongre'yi istediği yere sevk etmek ve delegelere istediği kararları aldırarak gücünü gösterdiğidir. Öyle ki tutanaklardan istediği kısımların yumuşatılması ya da tamamen kaldırılmasını sağlamakta herhangi bir sakınca görmemekteydi. Kitabet heyetini de kendisi seçmiştir. Belirtmek gerekir ki Türkçeye çevrilmiş Berlin Kongresi Tutanakları aslına pek mutabık olmayıp birçok bakımdan çok yumuşatılmıştır. Bismarck olup bitenleri olduğu gibi değil, kendi istediği şekilde sonradan düzeltirmiştir²⁷.

Berlin Kongresi'nde odak noktası Balkanlar olmuş, yeni bir Balkan haritası çizilmiş ve ufak değişiklikler dışında kurulan status quo 33 yıl devam etmiştir. İngiltere için jeopolitik açıdan daha önemli olan Doğu vilayetleriyle ilgili Rusyayla yaptıkları ikili antlaşmalar ve Kıbrıs Antlaşması sayesinde fazla üstünde durulmamıştır. Berlin Kongresi'nde çizilen harita birçok sorunu da beraberinde getirmiş ve Osmanlı Devleti'nin çöküşünü hızlandırmıştır. Berlin Antlaşmasıyla birlikte Büyük Güçler Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumadan vazgeçmişlerdir. Avrupa devletleri açısından bakıldığında Ayastefanos'ta büyük devletlerin arasında anlaşmazlıklara yol açabilecek sorunlar günün şartlarına uygun ve geçici olarak ortadan kaldırılmış, Avusturya ve Rusya buldukları iç ve dış zayıflıklardan dolayı muhafazakâr bir politika izlemeye ve bölgede birbirleriyle işbirliği yapmaya, Doğu'da ise İngilizler etkinliklerini ıslahat adı altında Rusya'yı ve Osmanlı Devleti'ni kontrol altında tutarak sürdürmeye devam etmişlerdir²⁸. Denebilir ki Ayastefanos Antlaşması, Osmanlı Devleti'nin Rumeli topraklarını Balkan devletleri arasında paylaştığı halde, Berlin Antlaşması bu paylaşmayı Osmanlı topraklarının bütününe teşmil etmiştir. Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ve İngiltere'nin de Kıbrıs'ı alması bunu açıkça göstermektedir²⁹.

Berlin Kongresi Avrupa uyumunda değişikliğin ortaya çıkmasına neden olmuştu. Kongrede İngiltere isteklerini yerine getirmiş, Avusturya-Macaristan da Rusya ve Osmanlı Hükümeti'ne isteğini kabul ettirerek Bosna-Hersek'i işgal etmişti. Kongrede Almanya'nın siyasi üstünlüğü ortaya çıkmış Fransa ve İtalya, Büyük Güçler arasındaki etkilerini

²⁵ Karal, a.g.e., C. VIII, s. 75-76.

²⁶ Baykal, a.g.m., s. 203.

²⁷ Baykal, a.g.m., s. 205.

²⁸ Tokay, a.g.m., s. 201-202

²⁹ Karal, a.g.e., C. VIII, s. 78.

kaybetmişlerdi. Berlin Antlaşması'nın çözümsüz bıraktığı meseleler Balkan Savaşlarının ve devamında Birinci Dünya Savaşı'nın sebeplerini teşkil edecekti. Bölgedeki çekişmeler hiçbir zaman durmayacak ve devletlerin bölgedeki nüfuz mücadeleleri yaranın kapanmamasına neden olacaktır.

B. BERLİN ANTLAŞMASI VE OSMANLI DEVLETİ

Çalışmalarını bir ay sürdüren Berlin Kongresi'nde yapılan yirmi toplantıdan sonra 64 maddeden oluşan Berlin Antlaşması, 13 Temmuz 1878'de imzalanarak Ayastefanos Antlaşması'nın yerine yürürlüğe girmiştir. Altmış dört maddeden oluşan Berlin Antlaşması'nın 58 maddesi Balkanların geleceği ile ilgili meseleleri kapsamaktaydı.

Bulgaristan: Altmış dört maddeden oluşan Berlin Antlaşması'nın 22 Maddesi Bulgaristan ve Bulgarlar ile ilgili konular üzerinedir. Bu durum Bulgaristan meselesinin taraf devletler arasındaki önemini gözler önüne sermektedir. Berlin Antlaşması'nın Bulgarları ve Bulgaristan'ı ilgilendiren başlıca maddelerine göre; Bulgaristan, Ayastefanos Antlaşması'nda olduğu gibi Osmanlı Devleti'ne bağlı kalacak, vergi verecek ve Hıristiyan bir vali tarafından idare edilecekti. Bulgaristan'da Osmanlı askeri yerine milis askeri bulunacak ve Bulgaristan Prensi Bulgar halkının seçimi ile belirlenecekti. Fakat bu seçime Avrupalı hanedan aileleri katılmayacaktı. Yine antlaşma maddelerine göre Bulgaristan Prensiği dokuz ay boyunca Rusya tarafından idare edilecek, siyasi ve askeri bakımdan doğrudan Osmanlı Devleti'ne bağlı Hıristiyan bir vali tarafından yönetilecek, Ayastefanos Antlaşması ile sınırları büyüyen Bulgaristan'ın sınırları küçültülerek Şarki Rumeli Vilayeti kurulacaktır. Şarki Rumeli Valisi Avrupa devletlerinin muvafakati ve Bâb-ı Âlî'nin tasdiki ile beş yıllığına tayin edilecek, siyasi ve askeri bakımından Osmanlı Devleti egemenliği altında kalacaktır. Osmanlı Devleti'nin diğer devletlerle imzaladığı bütün antlaşmalar Doğu Rumeli'de de yürürlükte olacaktır. Şarki Rumeli Vilayeti'nin iç ve dış güvenliği tehdit olduğu takdirde vali Osmanlı askerlerini çağırabilecek, böyle bir gelişme vukuu bulduğunda verilen kararı ve gerekçelerini Osmanlı Devleti İstanbul'daki yabancı sefirlere bildirecektir. Bulgaristan ve Rumeli'deki Rus kuvvetlerinin sayısı 50.000'i geçmemek kaydı ile altı piyade ve iki süvari fırkasından ibaret olacak, bunların masrafları buldukları bölgenin mahalli idareleri tarafından karşılanacaktır. Batı Trakya ve Makedonya ise ıslahat yapılmak koşulu ile Osmanlı Devleti'ne bırakılacaktır. Böylelikle Doğu Rumeli, Batı Trakya ve Makedonya Osmanlı topraklarına geri katılmıştır.

Bu madde özellikle İngiltere ve Avusturya'nın istekleri doğrultusunda hazırlanmıştı. Bu sayede Rusya Ege Denizinden de uzaklaştırılmış ve İngiltere'nin ticaret yolunun güvenliği sağlanmış aynı zaman da Avusturya-Macaristan'ın Ege Denizi yolu açık kalmıştır. Berlin

Kongresi'nde Bulgaristan'ın özerkliği kabul edildiği için Berlin Antlaşması'nda Bulgaristan'ın bağımsızlığının da temelleri atılmıştı. Böylece Ayastefanos Antlaşması'yla 163.000 km olarak kurulan Bulgaristan Devleti, Berlin Antlaşması ile 64.000 km'lik bir prenslik oluyor ve nüfusu dört milyondan bir buçuk milyona indiriliyordu. Aynı zamanda Rusya'nın denize çıkış yolu kesiliyor ve Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki arazisi bölünmekten kurtuluyordu.

Girit: Yunanistan her ne kadar Girit'i almak istese de bu konuda 1868'de kabul edilen adanın özerkliğinin devamına karar verilmiştir. (23. Madde)

Yunanistan: Yunanistan'ın istediği Teselya ve Epir daha sonra Babıâli ile Yunanistan arasında yapılacak bir anlaşmaya bırakılmıştı. Anlaşamadıkları takdirde Büyük Güçlerin aracılığına başvurulacaktır. (24. Madde)

Bosna-Hersek: İstanbul Konferansı'nda Bosna-Hersek'e yapılması istenen ıslahatın uygulanmasına karar verilmişti. Yeni düzenlemelerin de Avusturya'nın kontrolünde olması kararlaştırılmıştı. Avusturya-Macaristan'ın işgaline bırakılan Bosna-Hersek'in dışında Yenipazar Sancağında da asker bulundurma hakkını elde eden Avusturya böylece Balkanlarda Rus etkisini kırmayı başarmıştı. Yenipazar Sancağında asker bulunduran Avusturya; Sırbistan ve Karadağ arasına da girmiş oldu. (25. Madde)

Karadağ: Ayastefanos Antlaşması ile sınırları genişleyerek bağımsız olan Karadağ'ın Berlin Antlaşması ile sınırları daraltılmıştı. Berlin Antlaşması ile bağımsızlığı korunan Karadağ, Antivari Limanı'nı almış bunun karşılığında da Dulcigno'yu Osmanlı Devleti'ne iade etmişti. Yine ilgili maddelere göre Karadağ'ın savaş gemisi olmayacaktı. Ayrıca, Karadağ Osmanlı Devleti borçlarından bir kısmını üzerine alacaktı. (26.-33. maddeler)

Sırbistan: Ayastefanos Antlaşması ile bağımsız olan Sırbistan, Berlin Antlaşması ile de Osmanlı Devleti'nin borçlarının bir kısmını ödemeyi kabul etmişti. Niş ve Pirot'u alan Sırbistan bunun karşılığında Mitroviçe'yi Osmanlı Devleti'ne iade etmiştir. (34.-42. maddeler)

Romanya: Sırbistan ve Karadağ gibi bağımsızlığa kavuşan Romanya, Ayastefanos'ta olduğu gibi Besarabya'yı Rusya'ya vermiş, buna karşılık olarak Tuna'yı almıştı. (43.-57. maddeler) Berlin Antlaşması'nda Eflak ve Boğdan beylikleri Romanya adı altında birleşmişti.

Osmanlı Devleti'nin Doğu Sınırları: Kars, Ardahan ve Batum'u Rusya'ya bırakmak zorunda kalan Osmanlı Devleti, Eleşkirt ve Doğu Beyazid'ı geri almıştı. Antlaşmaya göre Batum serbest liman olacaktı. (58.-60. maddeler). Berlin Kongresi'ne Kotur meselesi için Rusya'nın daveti ile katılan İran'a Kotur, şehir sınırlarının düzeltilmesi şartıyla verilmiştir.

Ermeniler: Osmanlı Devleti, antlaşma gereğince Ermeniler için uygun gördükleri ıslahâtları yapmayı bunun yanında Ermenilerin Çerkez ve Kürtlere karşı güvenliğini sağlamayı kabul etmiştir. (61. madde). Ayastefanos Antlaşması'nda Rusya'nın himayesini kazanan Ermeniler, Berlin Antlaşması'yla da Avrupa himayesini kazanmış oluyordu. Bu hüküm sonradan özellikle İngiltere tarafından istismar edilecek ve 1878 yılından itibaren Osmanlı Devleti'ne karşı izlemeye başladığı parçalama ve Osmanlı toprakları üzerinde kendisine bağlı devletler kurma politikasının bir vasıtası olacaktır³⁰.

Savaş Tazminatı: Ayastefanos'ta olduğu gibi Berlin Antlaşması'nda da Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya savaş tazminatı ödemesi şart koşulmuş ve bu konuda iki devletin aralarında anlaşmaları istenmişti. 8 Şubat 1879 tarihli antlaşma ile³¹ tazminatın miktarı 802 milyon 500 bin Frank olarak tespit edilmiş, 14 Mayıs 1882 tarihli antlaşma ile de³² tazminatın ne şekilde ödeneceği belirlenmiştir.

Boğazlar Meselesi: Boğazlar hakkında yeni bir düzenleme getirilmemiş, sadece Paris ve Londra Antlaşmalarıyla tespit edilmiş olan hükümlerin yürürlükte bulunduğunu belirtmekle yetinilmiştir. (63. Madde)

Berlin Antlaşması ile Ayastefanos'u toprak kaybı ve sınır düzenlemeleri açısından karşılaştırmak gerekirse ortaya şöyle bir tablo çıkar: Ayastefanos Antlaşması'yla Balkanlarda toprakları ikiye bölünmüş olan Osmanlı Devleti Büyük Bulgaristan'ın parçalanmasıyla yeniden birleştirilmiştir. Ayastefanos Antlaşması'yla Tuna Nehrinin güney kıyılarından başlayıp Ege Denizi ve Karadeniz'den Arnavutluk'a oradan Ohri Gölü'ne kadar uzanan Bulgaristan Prensiği sınırları Berlin'de daraltılarak Balkanlar ile Tuna Nehri arasında sıkıştırılmıştır. Balkanlar'ın güneyinde halkın çoğunluğu Bulgar olan topraklarda özerk ve imtiyazlı Doğu Rumeli vilayeti kurulmuştur. Buna karşılık Ayastefanos'ta Bulgaristan'a bırakılan Batı Trakya ve Makedonya bölgeleri Osmanlı Devleti'ne geri verilmiştir.

Ayastefanos Antlaşması'nda Bulgaristan'a verilen Pirot ve Varna bölgeleri Avusturya'nın teklifi ve isteği doğrultusunda Berlin Kongresi'nde Sırbistan'a bırakılmıştır. Bununla birlikte Ayastefanos Antlaşması'nda Karadağ'a verilen topraklar azaltılmıştır. Yine Romanya her ne kadar Rusların Balkanlarda geçişine yardım etmişse de öteden beri Besarabya'yı almak isteyen Rusya, Ayastefanos'ta olduğu gibi Berlin Antlaşması'nda da onların elinden Besarabya'yı almıştır. Buna karşılık Rusya da Silistre-Mangalya hattına kadar

³⁰ İngiltere'nin Ermeniler üzerindeki siyaseti ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Bekir Sıtkı Baykal, Lord Salisbury'nin Osmanlı İmparatorluğu'nu Taksim Planı", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Dün / Bugün / Yarın**, Temmuz 2003, S. 78, s. 55-60.

³¹ Erim, a.g.e., s. 425-427.

³² Erim, a.g.e., s. 429-432.

Dobruca'yı Romanya'ya bırakmıştır. Berlin Antlaşması'nda İngiltere'nin teklifi ve Almanya'nın yardımıyla Avusturya-Macaristan, Bosna-Hersek'i işgal etme hakkını elde etmiş, Spizza Limanı ve Yenipazar Sancağı'nın da Avusturya'ya bırakılması kabul edilmiştir. Kafkaslar cephesindeki durum ise Ayastefanos Antlaşması'yla aynıdır. Bu çerçevede Kars, Ardahan, Artvin ve Batum Rusya'ya bırakılmış, buna karşın Rusya, Beyazıt ve civarlarını Osmanlı Devleti'ne iade etmiştir.

Ayastefanos Antlaşması ile Romanya ve Sırbistan'ın arazisi küçülmüşken Berlin Antlaşması ile Romanya 123,373 km'den 125,123 km'ye, Sırbistan da 1500 km'ye ulaşmıştı. Ayastefanos Antlaşması sonrasında sınırları genişleyip 163,965 km araziye sahip olan Bulgaristan, Berlin Antlaşması ile 64,390 km'ye düşerken Karadağ da 15,355 km'den 8,655 km'ye gerilemişti. Berlin Antlaşması ile Osmanlı Devleti Balkanlar dâhil toplam 287,510 kilometre kare arazisini kaybetmiştir³³.

1878 Berlin Antlaşması, Osmanlı Devleti açısından büyük önem taşımaktaydı. Bu antlaşma XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin parçalanma sürecinde önemli bir aşamayı oluşturmuştur. 1878 yılından sonra Osmanlı-İngiliz münasebetlerinde yeni bir devir açılmış ve İngiltere bundan böyle Osmanlı Devleti'nin parçalanması için çaba harcamaya başlamıştır. Bu bağlamda İngiltere, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma politikasını terk etmiş ve bunun yerine onu ortadan kaldırmayı ve Osmanlı toprakları üzerinde kendisinin yerleşmesini ya da kendisine bağımlı devletler kurmayı öngören politikalar geliştirmiştir. İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne yönelik bu yeni politikasının ilk adımını, Kıbrıs'ı kendi yönetimi altında alması, ikincisini ise Mısır'ı işgal etmesi teşkil eder. İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ni parçalama yönündeki yeni politikası çerçevesinde, bağımsızlıklarını kazanmak isteyen Ermeniler'i harekete geçirip desteklemesi de kaydedilmelidir³⁴.

Berlin Antlaşması, Osmanlı-Avusturya münasebetlerinin de şeklini değiştirdi. Viyana Kongresi'nden itibaren Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma politikasını izleyen Avusturya, Osmanlı Devleti'nin dağılmasını önlemenin kendi varlığı için de gerekli olduğunu düşünerek bundan sonra dağılmanın kaçınılmaz gören Andrassy ile beraber Osmanlı Devleti'ne karşı izleyeceği politikasını değiştirdi. Buna bağlı olarak Balkanlar'da Slav birliğinin kurulmasını engellemek amacıyla Bosna-Hersek'i ilhak ederek yerleşti.

Berlin Antlaşması 1872'de kurulan Üç İmparatorlar Ligi'ni de dağıttı. Berlin Kongresi'ne giderken Rusya bütün ümitlerini Almanya'ya bağlamıştı. Ancak Avusturya'nın

³³ Eylem Tekemen, **Berlin Kongresi ve Osmanlı Devleti 1878**, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bolu, 2006, s. 81.

³⁴ Hüner Tuncer, 19. Yüzyılda Osmanlı-Avrupa İlişkileri, Ümit Yay., Ankara, 2000, s. 78.

yanında olmayı politik çıkarlarına daha uygun bulan Almanya Rusya'nın çıkarlarını ikinci plana itti. Böylece Rusya'nın hem Almanya hem Avusturya ile ilişkileri bozuldu. Berlin Kongresi'nde Büyük Slav devletinin kurulamamış olması Panslavistler için de ümit kırıcı olmuştur. Bunun bir ifadesi de "biz buraya ümmetlerimizin cenaze törenini yapmak için toplamışız" demeleriydi. Aynı zamanda Rusya başbakanı Gorçakov, Berlin kongresini Rusya tarihinin en karanlık sayfası olarak nitelendirmiştir³⁵.

Berlin Kongresi Osmanlı-Rus anlaşmazlığını çözmekten ziyade Osmanlı Devleti ve toprakları üzerinde Büyük Güçlerin nüfuz kazanmak için mücadele alanı olmuştur. Berlin Antlaşması sonuçları hakkında taraf olan devletlerden hiçbiri açısından tam memnuniyet sağlanamamıştır. Öyle ki antlaşmadan Rusya, Romanya ve Fransa da memnun değildi. Rusya, antlaşma ile birçok emelinden vazgeçmek zorunda kalmış, Romanya'nın elinden Besarabya geri alınmış, Fransa da Kıbrıs Adası'nın kendisinden habersiz olarak işgali için İngiltere'ye izin verilmesine kızmıştı. Rusya Balkanları istediği gibi elinde tutamamış ve büyük bir Slav devleti kuramamış, Avusturya Bosna-Hersek'i tam olarak işgal edememişti. Yine Berlin Antlaşması'nda Sırbistan-Karadağ ve Avusturya arasındaki Bosna-Hersek meselesi ilerde I. Dünya Savaşı'nın çıkmasına da neden olacaktı.

Yüzyıllardır Osmanlı idaresinde yaşayan çeşitli etnik gruplar arasında fark gözetilmeksizin yöneltmekte olan Balkanlarda toprağa dayalı milliyetçiliğin temelleri de atılmış oldu. Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki hoşgörü ortamını yok eden Berlin Antlaşması'yla birlikte Balkanlarda birçok devlet arasında nifak tohumları atıldı. Denebilir ki Berlin Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da uzun süreden beri sürdürdüğü çok dinli ve çok etnikli yapıya dayanan toplumsal düzeni bir daha geri dönülemeyecek şekilde parçalandı.

Tüm bu gelişmelerin ardından İngiltere'ye güven duymayan II. Abdülhamid, Osmanlı Devleti'nin devamını sağlamak için Büyük Güçler arasında denge sağlamaya çalışmış ve ortaya çıkan sorunları askeri yönden değil diplomasiyle halletmeye yönelik bir politika izlemeye başlamıştır. Büyük Güçlerin Osmanlı topraklarındaki emperyalist emellerini engellemek için denge politikası izleyen³⁶ II. Abdülhamid, uluslar arası siyasetin çıkar ilişkilerini kullanarak diplomatik planda güçlü bir hükümdarlık sergilemiştir.

Ayastefanos Antlaşması'yla Osmanlı Devleti'ni sadece Rusya parçalarken, Berlin Antlaşması'yla bu parçalamaya diğer büyük devletler de katılmışlardır. Bu paylaşımına göre, İngiltere Kıbrıs'ı alacak, Bosna-Hersek'in yönetimi Avusturya'ya bırakılacak, daha sonraki

³⁵ Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, a.g.e., s. 753.

³⁶ Çağlar Keyder, *Memalik-i Osmaniye'den Avrupa Birliği'ne*, İletişim Yay., İstanbul, 2003, s. 35.

yıllar İngiltere Mısır'a yerleşecek, İtalya Trablusgarp'ı işgal edecektir. Berlin Kongresi'nden eli boş dönen Fransa'ya Bismarck, isterse Tunus'u işgal edebileceğini söylemiştir³⁷. Avrupalı güçlerin Hıristiyan uyruklarına eşitlik sağlanması için Osmanlı Devleti'ne yaptıkları baskılar, toplumdaki çatışmaları yumuşatmak ve eşitliği sağlamak yerine Müslümanlar ile gayrimüslimler arasındaki uçurumu derinleştirmiş ve sonunda var olan çok dinli ve çok etnikli yapıya dayalı toplumsal örgütlenme kavramını yıkmıştır. Bu dönüşümle bağlantılı olarak, 1878'den sonra, II. Abdülhamit halifelik rolüne yeni bir siyasal vurgu yapmaya ve Müslüman çoğunluğun kültürel, ekonomik ve siyasî isteklerine daha fazla önem vermeye başlamıştır. Panslavizme karşı Panislamizmi ön planda tutmaya çalışmıştır³⁸.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Osmanlı sınırları içinde gayrimüslimler arasında ayrılıkçı hareketler başlamış ve devletin güçsüzlüğü ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumun anlaşılmasıyla ilk defa Arnavutlar ve Araplar arasında Osmanlı idaresine karşı ayrılıkçı hareketler oluşmaya başlamıştır. Gayrimüslim halkın ayaklanması sonucu Bâb-ı Âlî'nin devlet sınırları içinde ayırım gözetmeden bütün tebaanın birlik halinde yaşaması için yürütmeye çalıştığı *Osmanlılık* fikrinin artık geçerliliğini yitirdiği anlaşılmış, padişah din bağıyla Müslüman tebaayı bir arada tutmaya çalışmıştır.

Berlin Antlaşması'ndan sonra Padişah, Büyük Güçlerin artık Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü korumaktan yana olmadıklarını hatta Osmanlı Devleti'ni nasıl parçalayıp paylaşacakları konusunda anlaşamadıklarını gözlemlemiştir. Bu nedenle padişah dış siyasette Büyük Güçler arasındaki çıkar mücadelelerini takip eden bir politika izlemeye başlamıştır. Bunun yanında Sultan II. Abdülhamid, dış politikasının ana hedefi olarak Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumak üzere harekete geçmiştir. Bunun için Müslüman halka etkili olabilmek amacıyla Sultan ve Halife unvanlarını amaca ulaşmak için ideolojik araç olarak seçmiştir³⁹.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Osmanlı Devleti'nin Panislamizm politikasında bir dönüm noktası olmuştur. Berlin Antlaşması Müslüman ile Hıristiyanlar arasındaki ayrılıkların daha da büyümesine neden olmuştur. Sultan II. Abdülhamid, Balkanlar ve Anadolu'daki tebaanın farklı etnik gruplardan oluştuğu için milliyetçilik akımını devletin geleceği için tehlikeli buluyordu. Milliyetçiliğin etkisiyle bu unsurların ayrılmasını önlemek gayesiyle Müslümanları İslam ideolojisinde bir arada tutmanın daha uygun olacağını düşünüyordu.

³⁷ Karal, a.g.e., C. VIII, s. 78.

³⁸ Demirağ, a.g.m., s. 142-143.

³⁹ Karpat-Zens, a.g.m., s. 879.

Padişah, Panislamizm politikasına Rusya, İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı Devleti'ne karşı olan politikalarında dengeli olmaları için başlamıştı⁴⁰.

Panislamizm politika olarak, Büyük Güçleri oyalamak hatta devletin yıkılmasına engel olmak için II. Abdülhamid tarafından bir güç unsuru olarak kullanılmıştır. Özellikle Berlin Kongresi'nde kesinleşen toprak kayıplarından sonra elde kalan yerlerde birlik ve egemenliği yeniden sağlamak amacıyla Padişah Panislamizmi devletin resmi politikası haline getirmeye çalışmıştır. Antlaşma sonrasında kaybedilen Osmanlı topraklarında ve Büyük Güçlerin sömürgelerinde Müslüman nüfusun olması İngiltere, Fransa ve Rusya'nın zor durumda kalmasına neden olacaktı⁴¹. Denebilir ki II. Abdülhamid'in Panislamizmi, başlangıçta Rusya'nın Panslavizmine karşı tepki daha sonra da İngiltere ve Fransa'ya karşı duruşun bir ifadesiydi.

Osmanlı Devleti Panislamizm politikasıyla ilgili en azından dört temel fikir formüle etme yoluna gitmiştir: *i*) Bütün Müslümanlar bir topluluğun üyesini temsil eder, tüm bu topluluğun başkanı halifedir. *ii*) bütün dünya Müslümanları Avrupalı güçler tarafından tehdit edilmekte ve toprakları işgal edilmektedir. *iii*) Müslüman toplumunun zayıflığı aynı zamanda imanının zayıf olmasından ve inananların inançlarını düzgün bir şekilde anlayamamalarından kaynaklanmaktadır. *iv*) İslamiyet'in yeniden güçlenmesi için halifenin önderliği altında ümmet birliğinin sağlanması gereklidir⁴².

Padişahın Panislamizm politikasının Müslüman ülkelerde destek bulması üzerine Avrupalı devletler özellikle de Hindistan'da ve Uzakdoğu'da sömürgesi olan ve Irak ve Filistin'i işgal etmek isteyen İngiltere, Padişah ve Osmanlı ailesinin Kureyş soyundan olmadığını dolayısıyla halifelik unvanını kullanamayacağına dair propaganda yoluyla hareket etmeye başlamıştı. İngilizlerin bu politikasına Fransa ve Rusya'da destek vermiştir⁴³.

Berlin Antlaşması Avrupalı devletlerin XIX. yüzyılın bitiminde hangi güçte olduklarını göstermesi bakımından önemlidir. Rusya'nın amacına ulaşmak için başlattığı Panslavizm Osmanlı Rus Savaşı'nı Ortodoks-Müslüman din çatışmasına çevirmiştir. Rusya'nın bunda amacı bütün Ortodoksları Osmanlı Devleti'ne karşı birleştirmektir. Rusya'nın Panslavizm'i Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları'nda da geçerliliğini koruyarak

⁴⁰ Bayram Kodaman, "II. Abdülhamid Hakkında bazı Düşünceler", **OSMANLI**, I-XII, C. II, ed. Güler Eren Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999, s. 282.

⁴¹ Tekemen, a.g.tz., s. 101; Panislamizm ile ilgili daha geniş bilgi için bkz., M. Metin Hülagü, **Pan-İslamist Faaliyetler 1914-1918**, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1994; Cezmi Eraslan, **II. Abdülhamit ve İslam Birliği**, Ötüken Yay., İstanbul, 1992.

⁴² Karpat-Zens, a.g.m., s. 881.

⁴³ Tekemen, a.g.tz., s. 103.

Berlin Kongresi'nde Osmanlı Millet sistemi içinde yaşayan farklı etnik ve dinsel grupların Osmanlı Devleti'ne olan bağlılığını zayıflatmıştı.

II. BERLİN KONGRESİ VE ARNAVUT SORUNU

A. AYASTEFANOS ANTLAŞMASI VE ARNAVUTLAR

Arnavutlar 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'na kadar genel olarak durumlarından hoşnut görünmekteydiler. Osmanlı-Rus Savaşı'nda Rusya'nın kışkırtmasına rağmen dağlı Katolik ve Ortodoks Arnavutlar padişaha silah çekmekten sakınmışlardır. Ayastefanos Antlaşması'yla birlikte Balkan haritasının yeni şeklini Osmanlı Devleti'ne karşı Arnavutları ayaklandırmak isteyen Rusya verdi. Ancak Arnavutlar, Rusya'nın Arnavut topraklarını Sırp, Karadağ ve Bulgar müttefikleri arasında paylaşacağından, dolaylı olarak Rusya'ya yardım edeceklerinden endişelenerek ayaklanmayıp Osmanlı Devleti'nin yanında yer almışlardır⁴⁴. Öyle ki 1877 Mart ayında Avrupa devletleri tarafından imzalanan Londra Protokolü, Arnavutları tamamen yok saydığı gibi, Arnavutlarla meskûn Debre, Kalkandelen, Görice gibi yerlerin Bulgarlara verilmesini öngörmekteydi. Böylelikle Arnavutlar ya kendilerinin milli varlığını reddeden Hıristiyan batılı devletlerin yanında yer almak ya da Osmanlı Devleti'nin himayesinde varlıklarını sürdürmek gibi bir ikileme karşı karşıya kalmışlardır⁴⁵. Ayastefanos Antlaşması'nın Arnavutları bir çok yönde etkilemiştir. Arnavutları ilgilendiren sınır düzenlemeleriyle ilgili olarak Karadağ sınırından bahsedilebilir. Ayastefanos Antlaşması hükümlerine göre Karadağ sınır düzenlemesi şu şekilde yapılmıştır: Sınır Prepol'a kadar Lim suyu boyunca gidecek, bu kasabada nehir boyunca ayrılarak Bohor civarı, Raguva (Rugovë), Plava Gusinye ve Bar havalisi Karadağ'a kalmak üzere dolaşacak, Karadağ'ın Kuzey Arnavutluk kıtası ile mevcut olan güney hududu ise, Kopranik dağlarının sırtlarından ve Kuzey Arnavutluk dağ silsilesinin zirvelerinden geçerek Biskaşik tepesine, buradan doğruca Kastrati ve Hot göllerini ikiye bölmek ve İşkodra gölünden geçmek suretiyle, Boyana nehrine ulaşacak ve bu nehrin vadisini takiben Adriyatik denizinde son bulacaktır⁴⁶. Bu madde hükmüne göre Spizza ve Antivari gibi ticaret açısından son derece önemli limanlar Karadağ'a bırakılacaktı. Bu ise Arnavutların yaşadığı toprakların büyük bir kısmının Karadağ'a verilmesi anlamına gelmekteydi. Diğer taraftan Boyana nehrindeki seyr ü sefâin konusu, Osmanlı ve Karadağ delegelerinin de içinde olacağı Büyük Devletlerden oluşacak bir

⁴⁴ Kristo Frashëri, **Lidhja Shqiptare e Prizrenit 1878-1881**, 8 Nëntori Yay., Tiranë, 1979, s. 66.; K. Süsheim, "Arnavutluk", **İslam Ansiklopedisi**, I-XIII, M.E.B., Yay., C. I, İstanbul, 1978, s. 588.

⁴⁵ George Castellan, **Balkanların Tarihi 14-20. Yüzyıl**, çev. Ayşegül Yaraman-Başbuğu, Milliyet Gazetesi Yay., İstanbul, 1993, s. 375.

⁴⁶ Erim, a.g.e., s. 387-388.

komisyonun takdir ve kararına havale ediliyordu⁴⁷. Bunun yanında Sırbistan'a ise Niş Sancağı, Arnavutlarla meskûn Priştine Sancağı'nın bir bölümü Vranja, Kurşunlu, Leşkovaç ve Prokopülye verilmekteydi⁴⁸. Bulgaristan'a da Arnavutlarla meskûn Komanova, Preşova, Üsküp, Kalkandelen, Debre, Raka, Voskopoja, Ohri, Görice bölgeleri verilmişti⁴⁹. Böylece Ruslar savaş öncesinde Osmanlı Devleti yanında yer alan Arnavutlardan, bu antlaşma vasıtasıyla topraklarını Karadağ, Sırbistan ve Bulgaristan arasında paylaşdırmak suretiyle intikam almış oluyordu.

Arnavut topraklarının Balkan devletleri arasında paylaşılması sınırlarını koruyamayan ve en değerli topraklarını kaybeden Arnavutlar arasında umumi bir heyecan ve galeyana meydana getirmiştir. Alınan bu kararlar Arnavutların Osmanlı Devleti'nin, topraklarını savunamayacağını düşünmelerine ve artık kendi geleceklerini belirlemeleri gerektiği düşüncesine yol açmıştır. Bu açıdan Ayastefanos Antlaşması'nın hükümlerinin Arnavutların birlik olma yolunda önemli bir neden teşkil ettiği gerçeğini gün yüzüne çıkarır. Arnavutların antlaşmaya tepkileri ve bir çıkış yolu arama noktasındaki gayretlerine değinmek gerekirse onların ahali arasında toplantılar yaparak Avrupalı devletlere protesto telgrafları gönderdiği ve kendilerinden bu işin engellenmesi için gerekli teşebbüslerde bulunarak yardım etmelerini istedikleri görülür⁵⁰. İşkodra'da bulunan İngiliz konsolosu W. Kirby Green Dışişleri bakanı Salisbury'ye 3 Mayıs 1878'de gönderdiği raporda Arnavutluk'un kuzeyindeki dağların doğusunda yer alan Gusinye, Plava, Berani, Krasniqi gibi birçok bölgede Müslümanlar arasında bir birlik kurulduğunu ve bunların, herhangi bir devlet tarafından yaşadıkları bölgelere yapılacak her türlü tecavüzü defetmek için askeri hazırlıklar yaptıklarını bildirmektedir⁵¹. Arnavutların toplanmalarıyla ilgili Karadağ Prensi Nikola'nın Avrupa devletlerinin İşkodra'daki konsoloslarına bildirdiğine göre birliğin, Plava, Gusinye ve civarındaki bölge ahali tarafından kurulduğu Arnavutların yaşadıkları bölgeleri muhafaza için organize edildiği anlaşılmaktadır⁵². Arnavutların İngiltere'ye başvurmalarının sebebi ise bu dönemde İngiltere'nin Balkanlar'da Osmanlı Devleti'nin varlığının muhafazası yönündeki politikası ve Arnavut bölgelerinin tehdit etmemesinden kaynaklanmaktaydı. Ayrıca yukarıda da belirtildiği üzere Ayastefanos Antlaşması'na en sert tepkinin İngiltere'den gelmiş olması da Arnavutların İngiltere'den yardım beklemelerine sebebiyet vermiştir. Yine Kuzey

⁴⁷ Türkgeldi, a.g.e., s. 49.

⁴⁸ Türkgeldi, a.g.e., s. 49.

⁴⁹ Ayastefanos Antlaşması'nın 6. Maddesi.

⁵⁰ Skender Rizaj, **Lidhja Shqiptare e Prizrenit në Dokumente Angleze 1878-1881**, Rilindja Yay., Prishtinë, 1978, s. 54.

⁵¹ Rizaj, a.g.e., s. 58-59.

⁵² Isa Bicaj, **Marrëdhëniet Shqiptaro-Malazeze 1881-1914**, Instituti i Historisë Yay., Prishtinë, 2003, s. 21.

Arnavutluk'un Müslüman Arnavutları bu bölgenin Karadağ'a verileceği hakkında endişe ediyorlardı. Osmanlı Devleti ise bunlara mani olamayacak derecede zayıflamıştı. Bu durum karşısında ise Müslüman Arnavutlar İşkodra'daki İtalyan konsolosunu durumdan haberdar ederek kendilerini Slav işgalcilerine karşı koruyup desteklemeleri konusunda yardım istemişlerdir.

Avusturya-Macaristan'ın İşkodra'daki konsolosunun Viyana'ya gönderdiği raporda Arnavutların, Ayastefanos Antlaşması'ndaki Bulgar-Sırp-Karadağ işgaline karşı gizli bir hareket planladığı, hareketin liderinin Müslüman Arnavutlar üzerinde büyük nüfuzu olan bölgenin zenginlerinden Ali Paşa olduğu, bu harekete saray memurları, subaylar ve askerlerin destek verdiği, ortaya çıkmak için de müsait bir zamanı beklemekte oldukları belirtilmiştir⁵³.

Sonuç olarak da şunu söylemek mümkündür; Balkanlar'daki Osmanlı Devleti'ni parçalama aşamalarından son halkasını teşkil eden Arnavutların meskûn oldukları bölgeleri komşu devletler tarafından paylaşarak Osmanlı Devleti'nden alınması karşısında devletin zayıflığı dolayısıyla gelişen olaylara müdahale edememesi Arnavutları harekete geçirmiştir. Arnavutlar, bu parçalanma sürecini engellemek için bizzat harekete geçmişler, Ayastefanos hükümlerini tanımadıklarını ilan ederek kendi aralarında "Birlik" oluşturup yaşadıkları toprakları muhafaza ve müdafaa etme kararını almışlar ve bu amaçla *Prizren Cemiyeti*'ni kurmuşlardır.

B. ARNAVUT PRİZREN BİRLİĞİ - KURULUŞU, AMACI VE FAALİYETLERİ

XIX. yüzyıl Arnavutluk siyasi tarihinin en önemli olaylarından biri de Prizren Birliği'nin kurulmasıdır. Birliğin kurulma sürecine giden olaylar silsilesine kısaca değinmek gerekirse durumların XIX. yüzyılda ekonomik ve sosyal şartların sonucu yaklaşık 60 bin Arnavut'un İstanbul, Yunanistan, Romanya, Mısır, Güney Rusya ve Amerika'ya göç etmeleriyle ivme kazandığı görülecektir. Arnavut diasporası denebilen bu grup, gittikleri yerlerde Arnavut kültürü ve lisanı üzerinde çalışmalar yaparak milli bir bilinç uyandırmaya çalıştılar. Grubun dikkat çekici bir yönü de Katolik ve Ortodoks olmalarıdır. Belirtmek gerekir ki ortak hareket edebilecekleri temel argüman din değil etnisitedir. Osmanlı tebaası Müslüman Arnavutların çoğu ilk başlarda bu oluşumdan uzak durmayı yeğlediler⁵⁴. Bu arada Rusya Panslavist politikası gereğince Arnavutlarla meskûn yerleri Balkan ülkeleri arasında

⁵³ Peter Bartl, **Milli Bağımsızlık Hareketleri Esnasında Arnavutluk Müslümanları 1878-1912**, çev. Ali Taner, Bedir Yay., İstanbul, 1998, s. 196-197.

⁵⁴ Yücel Yiğit, "Milliyetçilik Çağında Prizren İttihad Cemiyeti", **Turkish Studies**, C. IV, S. 8, Erzincan, 2009, s. 2465.

paylaştırmayı planlıyordu. Elbette bu plan Arnavutlar tarafından kabul edilemezdi. 1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı başladığında ise Arnavutlar Hıristiyanların ya da Osmanlıların himayesinde yaşamak gibi bir ikilemin içerisine girdiler. Sonunda tercihlerini tebaası oldukları Osmanlı Devleti lehinde kullandılar ancak Rusya bu savaşta onları yenince Arnavutlar korumasız kalarak gelecekleri Büyük Güçlerin eline bırakıldı. Savaş sonrası imzalanan Ayastefanos Antlaşması'yla, Arnavutların yoğun olarak bulunduğu Kosova, İşkodra, Manastır ve Yanya Vilayetleri Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ arasında pay edildi. Bunun üzerine Prizren, İpek, Yakova, Gusinye, Debre, Ohri ve Manastır'da yaşayan Arnavutlar durumu kabul etmediklerine dair protesto telgraflarını Avrupalı devletlerinin elçilerine göndererek herhangi bir devletin müdahalede bulunması halinde silahla karşılık vereceklerini belirttiler. Yaşanan siyasi olaylar Arnavut dayanışmasını iyice kuvvetlendirdi.

Ayastefanos Antlaşması'nın hükümleri Büyük devletler arasındaki muvazaneyi bozduğu için bu antlaşmayı tadil etmek üzere Berlin'de yeni bir kongre toplanacak olması Arnavutlara yeni bir fırsat doğurdu. Fırsattan istifade Abdyl Fraşëri⁵⁵ ve Mehmet Ali Vironi, kamuoyu desteği almak amacıyla 30 Mart 1878'de İtalya, Fransa ve İngiltere'yi kapsayan diplomatik bir tura çıkmışsa da umduklarını bulamamışlardır. Arnavutlar arasında bu infial ve birlik kurma heyecanı sürerken Abdyl Bey Fraşëri ve kardeşi Şemsettin Sami, (Sami Frashëri) İşkodralı Paşko Vaso ve Jani Vreto, gelişen olaylara müdahil olmak için Arnavut ileri gelenleriyle 30 Mayıs 1878'de İstanbul'da ara bir toplantı yaptılar. Burada gizli bir şekilde *Arnavut Haklarını Müdafaa Cemiyetini* kurmuşlardır⁵⁶. Bu toplantıda Berlin Kongresi öncesinde Kuzey Arnavutluk'un merkezi sayılan Prizren'de 10 Haziran 1878'de Arnavut bölgelerinden daha geniş katılımlı büyük bir kongre yapılmasını uygun gördüler⁵⁷. Aynı zamanda *“Komşularımız olan Karadağ, Yunanistan, Sırbistan ve Bulgaristan ile barış içerisinde yaşamaktan başka bir şey istemiyoruz. Onlardan hiçbir şey talep etmiyoruz ancak*

⁵⁵ Abdullâh Hüsni'nün (Abdyl Fraşëri) adı, Osmanlı belgelerinde “Fraşharlı Halid oğlu Abdullâh Hüsni” olarak da geçmektedir. Yanya ilinin Fraşëri köyünde 1839'da doğmuştur. Bir süre ticaretle uğraştıktan sonra, Yanya'da devlet hizmetine girmiş ve Mal Müdürü iken 1876'da Meşrutiyetin ilanı ile parlamentoya Yanya Milletvekili olarak girmiştir. Abdullâh Hüsni Fraşëri, ünlü yazar Şemseddin Sami'nin ağabeyi ve Ali Sami Yen'in amcasıdır. Arnavutluk'un ulusal kahramanı olan Abdullâh Hüsni Fraşëri 1892'de İstanbul'da ölmüştür. Merdivenköy-İçerenköy'deki mezarlıkta bulunan naşı, 86 yıl sonra 16 Mart 1978'de Türkiye'den alınarak, Fraşëri köyüne nakledilmiştir.

⁵⁶ Cemiyetin kuruluşu ve faaliyetleri ile ilgili daha geniş bilgi için bkz: Iljaz Rexha, “Komiteti i Stambollit dhe Aktiviteti i Tij”, **Konferenca Shkencore e 100 Vjetorit Të Lidhjes Shqiptare Të Prizrenit – Referate dhe Kumtesa Të Mbajtura ne Seksionin e Historisë Prishtinë 6-9 Qershor 1978**, C. I, Rilindja Yay., Prishtinë, 1981, s. 69-82

⁵⁷ Yüksel Çelik, **Prizren İttihâd Cemiyeti ve Faaliyetleri 1878-1881**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1997.

bize ait olan her şeyi koruyacağımıza da kesin kararlıyız. Arnavut toprakları Arnavutlara bırakılmalıdır”⁵⁸ diye bir beyanname neşrettiler.

Arnavutlar, kongre üzerinde baskı oluşturmak amacıyla İstanbul’da aldıkları karar gereğince Prizren’de toplandılar. Yaptığımız araştırmalar neticesinde toplantının tarihi, mekânı ve katılımcıların sayısı üzerinde ihtilaf olduğu görülmüştür. Necip Alpan ve Süleyman Külçe, tarih konusunda hemfikirdirler. Ancak toplantının yapıldığı yer konusunda ayrılığa düşmektedirler. N. Alpan, Sinan Paşa Camiinde çoğunluğu Müslüman olan 300 civarında Katolik ve Ortodoks Arnavut’un katıldığını yazar⁵⁹. Bunun yanında Necip Alpan’ı referans olarak kullanan Nuray Bozbora’da aynı görüşe katılır⁶⁰. Barbara Jelavich ise toplantının 10 Haziranda başladığını kabul etmekle birlikte toplantıya 80 kişinin iştirak ettiğini ifade etmektedir⁶¹. Buna karşılık S. Külçe toplantının Bayraklı (Gazi Mehmet Paşa) Caminde 38 Müslüman ve 5 Hıristiyan olmak üzere 43 kişiyle yapıldığını belirtmektedir⁶². Yücel Yiğit’in “Milliyetçilik Çağında Prizren İttihad Cemiyeti” adlı makalesinde Osmanlı Arşiv belgelerinden yola çıkarak elde ettiği sonuç ise bunlardan farklıdır. Ona göre belgelerde toplantının 2 Ekim 1879 tarihinde Müderris Hacı Ömer Efendi’nin başkanlığında Prizren Maraş tekkesinde yapılmıştır⁶³. Konuyla ilgili Arnavut kaynaklarına bakıldığında ise Prizren Birliği’nin 10 Haziran 1878’de toplandığını fikri daha çok kabul edilmekle birlikte farklılıkların da söz konusu olduğu görülecektir. Öyle ki Skender Rizaj *Lidhja Shqiptare e Prizrenit* 1878-1885 adlı kitabında birliğin 17 Haziran 1878’de kurulduğunu ileri sürmektedir. Ona göre 10 Haziran 1878’de Berlin’de toplanacak olan kongreye sadece telgraflar gönderilmiştir⁶⁴. Bütün bu izahlardan sonra tarihi vakalara da uygun olarak toplantının 10 Haziran 1878 yılında yapıldığını kabul etmek gerekir. Çünkü söz konusu arşiv belgeleri her ne kadar birinci elden kaynak olsa katılımcıların imzaları bulunsa da 3 Ekim 1879’da Prizren Birliği’nin meclis toplantısını işaret etmektedir. Prizren Birliği’nin toplanış tarihinin yanında katılımcıların sayısı hakkında da farklı görüşler mevcuttur. Ancak en çok kabul edilen görüş 43 delegenin katıldığı onlardan da 38’nin Müslüman 5’nin de Hıristiyan olduğudur⁶⁵.

⁵⁸ Bartl, a.g.e., s. 198.

⁵⁹ Necip Alpan, **Prizren Birliği ve Arnavutlar**, Çağdaş Basımevi, Ankara, 1978, s. 15.

⁶⁰ Nuray Bozbora, **Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk ve Arnavut Ulusçuluğu’nun Gelişimi**, Boyut Yay., İstanbul, 1997. s. 191.

⁶¹ Barbara Jelavich, **Balkan Tarihi -18. Ve 19. Yüzyıllar**, I-II, çev., İhsan Durdu-Haşim Koç-Gülçin Koç, Küre Yay., İstanbul, 2006, C. I, s. 394.

⁶² Süleyman Külçe, **Osmanlı Tarihinde Arnavutluk**, y.y., İzmir, 1944, s. 249.

⁶³ Yiğit, a.g.m., s. 2466.

⁶⁴ Skender Rizaj, *Lidhja Shqiptare e Prizrenit 1877-1885*, Drita Yay. Prizren, 1998, s. 137.

⁶⁵ Muhamet Pirraku, **Myderriz Ymer Prizreni - Ora, Zemra dhe Shpirti i Lidhjes Shqiptare 1877-1887**, Sharr Yay. Prishtinë, 2003, s. 78-86.

Toplantı neden başka bir şehirde değil de Prizren’de düzenlendi? İşkodra Avrupalılar tarafından daha fazla bilinmesine rağmen niçin orası tercih edilmedi? Bu sorulara elbette çeşitli cevaplar verilebilir. Öncelikle Prizren Kuzey Arnavutluğun merkeziydi. Ayastefanos Antlaşması gereğince daha çok Kuzey Arnavutluk toprakları pay ediliyordu. Bunun farkında olan Arnavut ileri gelenleri, sorunun olduğu yerde çözüm arama girişimini benimsemişlerdir. Vakit ve ulaşım sıkıntısı yüzünden kongreye Güney Arnavutluk temsilcileri katılamamıştır. Cemiyeti oluşturanların büyük bir kısmı Müslüman’dı. Farklı iki dine mensup Arnavutlar için Prizren şehri toplantı için biçilmiş bir kaftandı. Böylece Müslüman ve Hıristiyanlar arasındaki ilişkiler daha sağlam bir temele dayanmış oldu. Yine Prizren kültürel açıdan ve nüfus bakımından daha avantajlıydı. Dolayısıyla iyi fikirlerin çıkabileceği uygun bir zemin vardı. Ayrıca İşkodra’daki Katolik Arnavutların Osmanlı Devleti’yle o sıralar arasının iyi olmaması Prizren’i toplantı için en uygun yer haline getirdi⁶⁶.

10 Haziran 1878’de Prizren İttihadı kongresi açıldı. Kongrede bir konuşma yapan Abdyl Frashëri birliğin amaçlarını şöyle dile getirmiştir: *“Kongremizin amacı merhametsiz düşmanlarımızın topraklarımıza karşı beslediği iştahı kesmek ve Arnavud Besa’sı üzerine yemin ederek atalarımızın ve dedelerimizin bize emanet olarak bıraktığı bu toprakları kanımızla müdafaa etmektir”*⁶⁷. Ardından kongrede Müslüman, Katolik ve Ortodoks Arnavutlar aralarında hiçbir ihtilaf bulunmadığını tespit etmek için beyannamelerinde *“vatan bizi hizmete çağırdığı zaman kendi menfaatine düşüne lanet olsun! Bizi ittihadımızda dinin söz konusu olmadığını her şeyden evvel Arnavut olduğumuzu tespitte karar verdik”* ifadesini koymuşlardır⁶⁸. O gün Arnavut delegeler, Sırp, Karadağlılar, Ruslar ve Bulgarlar’ın Arnavutluk’a saldırımları halinde Prizren İttihadı’nın bunlara karşı savaşacağını Osmanlı Devleti’ne bildirerek Arnavut toprakları bütünlüğü konusunda yardım istediler⁶⁹.

İki hafta devam eden Prizren Birliği’nin kongresinde kongrede altmış kişilik bir merkezi idare kurulu oluşturulmuş ve Arnavutluk’un her yerine birlik şubelerinin açılması kararlaştırılmıştır. Birliğin liderliğini kimin yaptığı konusunda kaynaklarda farklı bilgiler mevcuttur. Birliğin ilk etapta lider olarak Kalkandeli Şeyh Mustafa, üye olarak Gusinyeli Ali Paşa, Debreli İlyas Paşa, Prizrenli Müderris Ömer Efendi ve Yakovalı Süleyman Vokşi seçilmişti. Bununla birlikte birliğin ileride yapılacak toplantılarında bu ilk idare kurulu değişikliğe uğrayacaktır. Başka kaynaklarda ise, Prizren Birliği’nin idari konusunda şu bilgiler verilmektedir: Prizren Birliği’nin Merkez Kurulu başkanlığına Debreli İlyas Paşa

⁶⁶ Çelik, a.g.tz., s. 36

⁶⁷ Alpan, a.g.e., s. 50.

⁶⁸ Pirraku, a.g.e., s. 74.

⁶⁹ K. Süşheim, a.g.md., s. 588.

seçilmiş, üye olarak da, Abdyl Frashëri, Gusinyeli Ali Paşa, Yakovalı Hacı Zeko, İşkodralı Hodo Paşa, Mirditalı Prenk Bib Doda, Kalkandelenli Şeyh Mustafa, Prizrenli Müderris Ömer Efendi, Yakovalı Süleyman Vokşi, Yakup Ferri, Mustafa Vlora, Mehmet Doşlaku ve Şalalı Şehdeda seçilmişlerdir⁷⁰.

Prizren İttihad Cemiyeti veya diğer adıyla *Arnavud İttihadı*, siyasi ya da ideolojik bir cemiyet olarak değil, Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları hükümlerinin, Arnavutlarla meskûn bölgelerin Balkan devletleri arasında paylaşılması üzerine teşkil edilmiştir. Cemiyetin kuruluş nedeni bu olunca Osmanlı Devleti tarafından da hoş karşılanmış ve desteklenmiştir.

Bu cemiyetin kuruluş amacı şöyle anlatılmaktadır: “... *Rumeli'de Devlet-i Aliyye'den ayrılmak istemeyen ve şecâ'at ve besâletle şöhretgîr-i âfak olan bir kavm-i sâdıkın ekseriyetle mâlik oldukları şu Arnavudluk kıt'asının kabza-i Devlet-i Aliyye'den çıkarılmasıyla düşmanân-ı mütecâvireye taksim edilmesi hususuna mütevakkıf idüğünü yakinen bildiklerinden efkâr ve a'mâllerini bu noktaya hasr edip gece gündüz çalışmakta buldukları ve öteden beri tutdukları meslekler ve ale'l-husus şu senelerde âsâr-ı muzırrası zuhura gelen muharebeler ve beynlerinde tertib olunan kavmiyete ve vuku bulan ittifaklarla icra kılınan kongre ve konferansların verdiği netâyic-i vahîme beşikde olan etfâle varınca malum ve hüveydâ bir keyfiyet olduğundan bu bâbda tatvîl-i makâla hacet yokdur. İmdi gerek umum ehl-i İslâmın ve gerek devlet-i metbû'amızın bekası mücerred Arnavudluk'un bekasına mütevakkıf olduğu derkâr olduğundandır ki dört seneden beri umum Arnavudluk ahd-ü misâk ve yekdiğeriyle ittihad ve ittifak edip bekâsının mevkufun aleyhi olan dört vilâyetin bir vilâyete tevhîdi keyfiyetinin bâb-ı devlete kirâren ve mirâren arz ve istirham etmiş ise de ne çare ki bâb-ı devleti ihata etmiş ve umum Memâlik-i Osmaniyye'nin mahvına çalışmaktan geri durmadıkları derkâr bulunmuş olan bir takım edânî ve hain-i din ve devlet olan zevât-ı muzırra işbu emr-i hayrın icrasına mâni olduklarından başka Arnavudluk'un mahv ve berbadına bâdî olmak maksadıyla on vilâyete taksimi ve Avrupa'nın tertib eylediği Girid ve Rumeli-i Şarkînin nizâmâtını hemen icra etmek üzere Yunan'ın metâlib-i vâhiyesini kabul ederek Yunan meselesinin bir saat evvel halliyle Arnavudluk'da ittihad ve ittifaka sebep olanların tard-u teb'îdine kati'yen karar verdikleri kulağımızla işidilmiş gibi mevsûken olunan istihbar üzerine kanaat hâsıl olmuştur. İmdi şecâ'at ve besâlet ve salâbetle şöhretgîr olan Arnavud kavminin din ve vatan ve namuslarını düşmanân-ı din ve vatan ayağı altına bırakıp dünya ve âhiretçe mahrumiyetlerini müstelzim olan bir sükûtu kabul edemeyecekleri derkâr ve tabîi olduğundan ibtidâ vatanımızın saniyen devletimizin ve sâlisen umum ehl-i İslâmın*

⁷⁰ Alpan, a.g.e. s. 50.

mahvından vikâyeten öteden beri karargâr olan tevhîd-i vilâyetin icrasına tevekkeltü alellâh Prizren ve Üsküb ve Priştine ve Yenipazar Sancakları mübaşeret etmiştir. Şöyle ki tevhîd-i vilâyet icra kılınmayınca Devlet-i Aliyye'nin islâhata dair hiçbir emrini kabul etmemek ve daire-i ittihadı nokta-i şer'-i şerif havlinde idare eylemek ve tevhîd-i vilâyetin icrası aleyhinde vuku bulacak her bir mevâni'e karşı durmak üzere şu dört sancak ahâlisinin silah altına alınması ve on bin asker mikdarı Üsküb ve Köprülü'ye i'zâm kılınması ve mahallî hükümetlerinin umur ve memuriyetinin dahi ittihad merkez ve şubeleriyle birleştirilmesi hususlarına karar verilmiş ve mevâd-ı mezkûrenin icrasına dahi besmele-keş ibtidâ olunmuştur. Arz ve beyândan müstağnî olduğu üzere din ve vatan ve namusumuzu yed-i a'dâdan kurtarmak için tevhîd-i vilâyetden başka çare bulunmadığından şecâ'at ve besâlet ve hamiyetle umum Amavudluk'a faik olan Debre Sancağı'nın dahi akd ve tevsik olunan besa ve muâhedâtımız iktizâsınca bu harekât-ı meşrû'a ve ma'kûlemize iştirak için şitâb edeceği derkâr ise de her bir umur ve hususâtı ve teşebbüsât ve harekâtımızı şifâhen dahi arz etmek ... bu bâbda dinen ve aklen ve milliyeten herbir Arnavud'un muvazzaf olduğu işbu vazife-i mukaddesenin ifasına zerre kadar rehavet göstermeyeceği⁷¹ ...”

Kongreye Müslüman din adamları, toprak sahibi Arnavut beyleri ve bazı Arnavut aydınlar katılmıştı. Din adamlarından Priştine müftüsü Zeynel Abidin, Yenipazar müftüsü Eyüp Bey, Kalkandelen'den Şeyh Mustafa Efendi, beylerden, Prizrenli Şuayb Ağa, Ziya Bey, Abdullah Paşa Dreni, Ahmet Ağa gibi şahıslar örnek gösterilebilir⁷². Görüldüğü gibi kongreye katılanların çoğu kuzey Arnavutluk'tandır. Bunun nedeni de, vakit darlığı yüzünden Güney Arnavutluk bölgesinin temsilcilerinin kongreye iştirak edememesi ve güney Arnavutluk'ta toprak kaybı olmamasıdır. Zira Ayastefanos Antlaşması'yla Arnavut topraklarından Yunanistan'a herhangi bir bölge verilmemişti.

Prizren toplantısında birlik, Arnavutluk'un her yerinde şubeler açılması, birlik adına vergi toplaması, asker kaydedilmesi ve bunlar için mühimmat ve silah tedarik edilmesini kararlaştırmıştı. Alınan kararlara göre; her aileden biri hariç eli silah tutan her erkek asker olarak birlik kuvvetlerine katılacak buna karşı çıkanlar olursa cezalandırılacaktı. Birlik aynı zamanda yüzyıllardır Arnavutlar arasında süren kan davalarını yasakladığını, zira Arnavutların şu anda askere ihtiyaçlarının olduğunu ve bu sebeple ahâlinin birbirlerini katletmemelerini ilan etmiştir⁷³.

⁷¹ BOA, Y.PRK.MYD., 2/1_2.

⁷² Külçe, a.g.e., s. 250.

⁷³ Pirraku, a.g.e., s. 78.

Prizren Birliği bu toplantının hemen ardından öncelikli olarak birliğin merkezi yönetim kurulunu oluşturmuş ve 18 maddelik hazırlanan bir kararname⁷⁴ ile birliğin hedef ve faaliyetleri belirlemiştir. Bu program çerçevesinde birliğin örgütlenmesine ilişkin öncelikli maddeler şunlardı:

1- Prizren, tüm Arnavutluk'ta il ve ilçe merkez idare kurullarının bağlanacağı makam olacaktır.

2- İdare Kurulu üyeleri ancak delegelerden oluşacaktır.

3- Merkez İdare Kurulunun Arnavutluk'un her yanında şubeleri bulunacak, şube üyeleri bu bölgenin ahalisi tarafından seçilecektir,

4- Prizren'de kalacak olan Merkez İdare Kurulu üyeleri dışındaki diğer üyeler derhal kendi bölgelerine dönecekler ve bir an evvel bölgelerinde İttihat şubelerinin teşkili için gayret göstereceklerdir. Bu şubelerde on-on beş gün içinde, askeri birlikler tesis edilecek ve merkezden haber bekleyeceklerdir.

5- Kurulacak askeri birliklerin komutan ve subayları halk tarafından seçilecektir. Eli silah tutan bütün Arnavutlar, derhal vatan hizmetine koşacaklar davaya ihanet edenler ise cezalandırılacaktır.

6- Bölgelerin ileri gelenleri ve din görevlileri, asker olabilecek Arnavutları derhal merkeze bildirecektir⁷⁵.

Bu çalışmalar esnasında kurultay üyeleri arasında bazı görüş farklılıkları da ortaya çıkmıştır. Çoğunluğu muhafazakâr paşalar, beyler, din adamlarından oluşan ve arkasında Sultan'ın güçlü desteği bulunan muhafazakârlar, birliğe, Arnavut olmayan Müslüman Balkan unsurlarını (Bosnalı, Bulgar, Türk v.s) da kapsayan İslami bir karakter kazandırılmasını talep etmişlerdir. Kongredeki muhafazakâr kesimin varlığı ve birliğe İslami bir karakter kazandırılması girişimi II. Abdülhamid'in de oldukça işine gelmekte idi. Böylece bir yandan Arnavut ulusçuluğu gölgelenecek öte yandan da, Bosna-Hersek'in Avusturya'ya karşı savunulmasında bu birlik üyesi Arnavutlar kullanılacaktı⁷⁶.

Muhafazakâr temsilcilerin karşısında yer alan Abdül Fraşheri'nin temsil ettiği Arnavut ulusçu kesime gelince bunlar da, Prizren Birliğini hiç bir dinsel ayırım gözetmeksizin bütün Arnavutların yer aldığı, bir Arnavut hareketi olarak görmek istemişlerdir. Bu kesimin görüşlerine göre Prizren Birliği yalnızca ülkeyi parçalanmaktan korumakla kalmayarak aynı zamanda Arnavutluk'un özerkliği için mücadele de edecekti. Fraşheri'nin temsil ettiği ulusçu

⁷⁴ Kararnamenin tam metni için bkz: Ilijaz Rexha, **Lidhja e Prizrenit ne Dokumente Osmane 1878-1881**, Rilindja Yay. Prishtinë, 1978, s. 26-29.

⁷⁵ Alpan, a.g.e., s. 50.

⁷⁶ Bozbora, a.g.e., s. 193.

kesim, başlangıçta, muhafazakâr nitelikli olan cemiyete kendilerini kabul ettirmişler, 27 Kasım 1878'de Arnavutluk için özerklik istemişlerdir. Ancak Arnavutluğun özerklik taleplerine Bâb-ı Âlî pek de sıcak bakmamıştır. Bunda üç neden belirleyici rol oynamıştır: Arnavutluk'a verilecek özerklik, diğer Müslüman unsurlara kötü örnek olabilirdi (Suriye ve Irak için). Diğer yandan Slavlar talep ettikleri bölgede bir Arnavut devleti kurulmasını protesto ediyorlardı. Nihayet, Rum Ortodoks Patrikliğinin olumsuz tavrı dikkat çekmekteydi. Patriklik, Arnavutluk'un özerkliğinin Yunanlaştırma davasına zarar vereceği endişesini taşımaktaydı. Çünkü Arnavut ulusçuluğu sadece Slav milliyetçiliğine veya Osmanlı'nın İslamcılığına değil, Patrikhane'nin ve Yunanistan'ın Ortodoks-Hellen anlayışına da bir tepki olarak ortaya çıkmıştı⁷⁷.

Ayastefanos Antlaşması'nın Arnavutların yaşadığı bölgelerle ilgili hükümleri sonuç bakımından, Osmanlı Devleti ile Arnavutları aynı noktada birleştirmiştir. Bu nedenle Osmanlı Devleti Prizren Birliği'nin kurulmasına destek vermiştir. Osmanlı Devleti'nin Birliğe destek vermesindeki amaç, Balkanlar'da halen elinde bulunan topraklardaki Slav yayılmacılığı tehlikesi, bu Arnavut Birliği vasıtasıyla bertaraf etmektir. Bu hususta Barbara Jelavich ise Osmanlı Devleti'nin Prizren Cemiyetine şartlı destek verdiğini ve bu desteğe karşılık, onlardan kendilerini Arnavut olarak değil, Osmanlılar olarak nitelendirmelerini istemiştir demektir⁷⁸.

Sultan Abdülhamid, birliğin kurulmasının hemen ardından, Yakova, Prizren ve Debre askeri ümerâsına, kurulan Arnavut Birliği'ne mani olmamalarını bildirmiştir⁷⁹. Böylece Osmanlı Devleti de bu birliği desteklemek suretiyle bölgedeki halkın infialinden istifade ederek Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları'nın hükümlerinin uygulanmasının mümkün olmayacağını Büyük Güçlere göstermek istemiştir.

Prizren Birliği, Berlin Kongresi'nin kararlarının tamamen Arnavutlar aleyhine çıkacağını kesin bir şekilde anlayınca, askeri teşkilatlanmaya daha çok hız vermiştir. Osmanlı Devleti de Birliğe silah temin etmiş ve mahallî vergilerin cemiyet tarafından toplanmasına müsaade etmiştir⁸⁰.

Prizren Birliği'nin idari kadrosuna bakıldığında, birliği teşkil eden Arnavutların nerdeyse tamamı Müslüman ve din adamlarından oluştuğunu görülür. Yönetim kadrosunda meşhur din adamların Kalkandelenli Şeyh Mustafa, Priştine Müftüsü Zeynel Abidin Efendi,

⁷⁷ Bilgin Çelik, **II. Meşrutiyet Döneminde Arnavut Ulusçuluğu ve Arnavut Sorunu İttihatçılar ve Arnavutlar**, Buke Yay., İstanbul, 2004, s. 71.

⁷⁸ Jelavich, a.g.e., s. 394.

⁷⁹ K. Süsseim, a.g.md., s. 588.

⁸⁰ Jelavich, a.g.e., s. 395.

Prizrenli Şeyh Ömer Efendi yer almaları halk üzerindeki manevi nüfuzunu artırarak birliğe büyük destek vermişlerdir. Prizren Birliği'ne din adamların yer alması Birliğin İslami ve muhafazakâr bir çizgide ilerlemesine sağlamış, Padişah da birliğe İslamî bir misyon yüklemek için çaba göstermiştir. Sultan II. Abdülhamid'e göre şayet birlik İslami bir misyon yüklenirse ve istenen doğrultuda kanalize edilirse Bosna-Hersek'in de Avusturya'nın ilhakından kurtarılabilceği kanısındaydı. Bu düşünce çerçevesinde, Boşnaklarla Arnavutlar arasında yakınlaşmayı temin etmesi için Padişah Taşlıca Müftüsünü Mehmet Efendi'yi bölgeye göndermiş, müftü efendinin gayret ve çabaları sonucunda Boşnaklar ile Arnavutlar arasında istenen yakınlık tesis edilmiş ve bazı Arnavutların, Avusturya'ya karşı direnmeleri konusunda Boşnaklara yardımcı oldukları görülmüştür. Avusturya ise bu durumdan rahatsız olmuş ve bunu protesto etmiştir⁸¹.

C. BERLİN KONGRESİ'NDE ARNAVUT TOPRAKLARI İLE İLGİLİ HÜKÜMLER

Prizren Birliği kuruluş çalışmalarını yürütürken, Berlin Kongresi toplanmış ve Arnavutların yaşadığı topraklar ile ilgili müzakereler başlamıştır. Kongre çalışmaları başlar başlamaz Arnavutluk kıtasının her yerinden protesto notları gönderilerek, toprakların kimseye verilmesine müsaade etmeyeceklerini ve bu uğurda her şeyleriyle mücadele ve mukavemet edecekleri kongreye katılan devletlere bildirilmiştir. Bu çerçevede İşkodra Birliğin şubesi, 13 Haziran 1878'de beş yüz imzalı bir muhtırayı, kongrede İngiltere'yi temsil eden Başbakan Lord Beaconsfield'e göndermiş ve Arnavutların yaşadıkları toprakların bir bütün olduğu ve asla bölünemeyeceği tekrarlanmıştır⁸².

Berlin Kongresi'nin asıl toplama amacı, Büyük Güçlerin çatışan siyasî çıkarları ve aralarındaki anlaşmazlıkları çözmek olunca, Arnavutları yaşadığı topraklar ve bu bölgelerle ilgili yapılacak olan düzenlemeler de, önemsiz bir mesele olarak algılanmış ve güç dengesinin oluşturmak için bir vasıta olarak değerlendirilmiştir. Öyle ki Berlin Kongresi'nde Arnavutlar dışındaki bütün Balkan halklarının menfaatleri dikkate alınmıştı. Kongre'de Arnavutlar sadece himayesiz kalmamış aynı zamanda Arnavut milletinin varlığı da inkâr edilmişti. Bunun asıl sebebi Arnavutların büyük kısmının Müslüman olması, bu yüzden Osmanlı devlet unsuru kabul edilmesi ve savaş halinde devamlı olarak merkezi hükümetin reayaya karşı mücadele etmeleridir.

⁸¹ BOA, Y.A. HUS, 161/94

⁸² Alpan, a.g.e., s. 51.

Kongre’de Arnavutların isteklerini göz ardı edilmesinin bir neticesi olarak, gerek Karadağ gerekse Yunanistan sınır düzenlemelerinde de dini ve etnik yapılar hiç dikkate alınmamıştır. Kalama’nın Arnavutlarla meskûn olduğu halde Yunanistan’a, Plava ile Gusinye’nin de Karadağ’a verilmesi en bunun açık bir göstergesidir. Bununla hem Arnavutların direnişinin zirveye çıkmasına, hem de Balkan devletleri arasında nifak tohumları atılmasına sebebiyet verilmiş bu durum aynı zamanda sürekli devam edecek olan bir kargaşa ve bunalımın hatta Balkan ve I. Dünya Savaşlarının zeminini teşkil edecek gelişmelerin alt yapısını oluşturmuştur.

1. Sırbistan Sınır Düzenlenmesi

Berlin Kongresi’nde Sırbistan’a yeni bir toprak verilmemiş sadece Ayastefanos Antlaşması’yla elde ettiği bölgeleri kendisine kalması kararlaştırılmıştı. Buna göre, Arnavutlarla meskûn, Vranja, Kurşunlu, Leskovaç’ın Sırbistan’ın elinde kalmıştır. Yine 10 Haziran 1878’de kurulmuş olan Prizren Birliği ve cemiyete bağlı şubeler, Arnavutlar namına kongreye yüzlerce telgraf ve protesto notaları göndererek, kongre kararlarını tanımayacaklarını ve can pahasına bile olsa vatanını savunacaklarını ilan etmişlerdir.

2. Karadağ Sınır Düzenlenmesi

Kongre’de Karadağ’ın tahdîd-i hudûd meselesi görüşülmeye başladığında Osmanlı temsilcisi Aleksandır Karatodori Paşa sınırın Arnavutluk kıtası aleyhine genişletilmesi durumunda büyük sıkıntılar doğuracağını, Antivari limanının Karadağ’a terk edilmemesi gerektiğini ısrarla istemiştir⁸³. Karatodori Paşa, bu bölgelerin Karadağ verilmesi durumunda, Arnavutların direnişi artacak ve Karadağ bu bölgeleri ancak silah yoluyla cebren ele geçirebileceğini, bunun da kanlı bir savaşın çıkmasına neden olacağını belirtmişti⁸⁴. Ancak daha önce de zikrettiğimiz gibi Kongre’nin asıl toplanış amacı bu olmayınca dikkate alınmamıştır. Kongre kararlarına göre Karadağ’a Arnavutlarla meskûn, Hersek’ten 2591 Km, Yenipazar’dan 432 Km, Podgoriçe ve İşpozi’den 379 Km ve Ülgün’den 376 Km olmak üzere toplam 3778 Km lik arazinin Karadağ’a verilmesi kararlaştırılmış bununla 52,400 kişi de Karadağ’ın yönetiminde kalmıştır⁸⁵. Bunun yanında belirtmek gerekir ki Karadağ’ın, sahilleri Arnavutlarla meskûn olan Boyana nehrinde de serbest dolaşım ve ticaret hakkını elde etmesi, Arnavutların ticari ve iktisadi bakımından da esir edilmelerini anlamını taşımaktaydı⁸⁶.

⁸³ Türkgeldi, a.g.e., s. 76.

⁸⁴ Çelik, a.g.tz., s. 31.

⁸⁵ Külçe, a.g.e., s. 245.

⁸⁶ Çelik, a.g.tz., s. 32.

3. Yunanistan'a Sınır Düzenlemesi

Berlin Kongresi'nde Yunanistan sınırı Kalama nehrini olarak göstermiştir. Ancak nehrin her iki tarafı da Arnavutlarla meskûndü⁸⁷. Böyle bir sınır çizilmesi kargaşalara yol açmıştır. Diğer taraftan Yunanlılar kendilerine Girit, Teselya ve Epir'in verilmesini istiyorlardı. Ancak kongre esnasında Prizren Birliği'nin gönderdiği sayısızca protesto telgrafları ve şiddete başvuracaklarını bildirmeleri üzerine Yunanlıların bu istekleri kabul edilmemiş, sınır düzeltmesi ileriki tarihlerde alınarak 13. protokolde⁸⁸ “Kongre Bâb-ı Âlî'yi Teselya ve Epir kıtalarında tahdîd-i hudûd için hükûmet-i Yunâniye ile uzlaşmaya davet eder, bu tahdîd-i hudûd adalar denizi sath-ı mâilinde Salamir vadisi ve Yunan denizi tarafından da tekîp etmesini muvafık addeder” şeklinde belirtildiği üzere 24. madde ile her iki devlete bu işin çözümü için kongreye katılan devletlerin aracılık yapabileceği yönünde bir karar alınmıştı⁸⁹.

29 Ocak-19 Mart 1879 tarihleri arasında devam eden Preveze konferansında Osmanlı ile Yunanistan devletleri aralarındaki sınır sorununu çözememişlerdi. Bu sebeple Yunanistan, büyük devletlerin aracılığını istemişti. Bunun üzerine Avrupa devletleri, yeni bir konferansın İstanbul'da toplanmasını kararlaştırmışlardı. Bu konferans da toplanarak Ağustos-Kasım 1879 ayları arasında sürmüş fakat yine hiçbir sonuca varılamamıştı. İngiltere, bu meseleyi çözmek için Osmanlı Devleti'ne baskı yapmış, fakat Osmanlı-Yunan anlaşmazlığını daha da şiddetlendirmiş ve Osmanlı Hükümeti, Epir ve Tesalya'yı baskılara rağmen Yunanistan'a terk etmemiştir. Bunun üzerine İkinci Berlin kongresi 16 Haziran 1880 tarihinde Osmanlı ile Yunanistan delegasyonunun katılmasıyla toplandıktan sonra 1881 Martın ayında İkinci İstanbul Konferansı da toplanınca, Narde, Vuyoça dağları boyunca ve Olumpya'nın güneyine kadar yeni bir hududun çizilmesine karar verilmiştir. Bu kararı Osmanlı Devleti kabul etmeye mecbur kalmış ve böylece yeniden bir kısım topraklarını kaybetmişti. Fakat bu mesele sona ermeyecek ve yakında yeni bunalımlar meydana gelecekti. Bunun üzerine Yunanistan, Balkan muvazenesi bozulmasından dolayı şikâyet ederek Tesalya sınırlarına bir kuvvet göndermişti.

Bu sırada Devletler, Yunanistan'a askeri harekattan vazgeçmesi için bir ultiimatom vermişlerdi. Bu ultiimatom üzerine Yunan sahillerine Alman, İngiliz, Avusturya, İtalya ve Rusya bir savaş donanması sevk ederek Yunanistan sahillerini ablukaya alacaklardı. Berlin kongresinden sonra ilk defa bu dört devlet bir konuda anlaşmış görünüyorlardı. Fakat Fransa'nın devletlerin bu ultiimatomuna karşı çıkması ve Yunanistan'a destek vermesi için

⁸⁷ Külçe, a.g.e., s. 245.

⁸⁸ Protokolün metni tamamı için bkz., Jusuf Buxhovi, Kongresi i Berlinit 1878, Faik Konica Yay., Prishtinë, 2008, s. 217-224.

⁸⁹ Türkgeldi, a.g.e., s. 74.

devletler bu karardan vazgeçmişlerdi. Böylece devletlerin aracılığı sayesinde 2 Temmuz 1881 tarihinde Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında ikili bir antlaşma imzalandı⁹⁰.

D. ARNAVUT TOPRAKLARININ KORUMASINDA PRİZREN BİRLİĞİ'NİN FAALİYETLERİ

1. Plava ve Gusinye'nin Karadağ'a Terki

Karatodori Paşa, Ayastefanos Antlaşması'nda Bar'ın Karadağlılara verilmesi kararının alındığını ancak bu antlaşmada delegelerin ciddi yanlışlıklar yaptıklarını ifade etmişti. Bar'ın yerine İspic'in Karadağlılara verilmesine Osmanlı Devleti'nin ses çıkarmayacağını söylemişti. Ancak Karatodori Paşa'nın bu ifadeleri Kongre tarafından hiç dikkate alınmamıştı⁹¹. Bu kararın alınmasında Avusturya önemli bir faktör olmuştur. Çünkü Avusturya sıcak denizlere açılmanın en kestirme yolu olarak Karadağ'ı görüyordu.

Berlin Kongresi'nde Rugov, Gusinye, Peklin, Nikşik, İşpoz, Gaçka, Zablyak, Plav, Berane, Depnoşe ve Podgoriça'nın Karadağ'a teslimi kararlaştırılmıştı. Büyük Güçlerin hesap etmedikleri bir durum vardı ki o da Karadağlıların savaş ile alamadıkları bu yerler halkının kendi rızalarıyla topraklarını vermeyecekleri ve mücadele edecekleriydi. Bu mücadeleler, Karadağ ile Osmanlı Devleti'nin Berlin Antlaşması gereğince terk edecekleri yerlerle ilgili bir takım sıkıntılar yaşamalarına neden olmuştur. Sınır değişiklikleri ile ilgili olarak görevlendirilen Karadağlı memurların davranışları ve işi sürüncemede bırakmaları da söz konusu sıkıntıların yaşanmasında etkilidir. Sorunlu yerlerin teslimi konusunda ihtilafa düşüldüğünde, konunun Avrupa Komisyonu tarafından çözülmesi Osmanlı memurları tarafından Bâb-ı Âlî'ye tavsiye edilmiştir. Öyle ki Berlin Kongresi'nin 17. Maddesinde sınırların tahdit ve tayininde sınır üzerinde bulunan mahalleler halkının ırkî durumuna bakılacağı ve bu işin Avrupa Komisyonu tarafından yapılacağı belirtilmişti⁹².

Berlin Kongresi kararlarının tamamen Arnavutlar aleyhine geliştiğini gören Prizren Birliği, aldığı bir kararla Abdyl Frashëri ve Mehmet Ali Vironi'nin Arnavutluk meselesini Büyük Güçlere anlatmak üzere Avrupa'ya gönderilmesine karar vermiş ve Abdyl Bey ile Mehmet Ali Vironi 30 Mart 1879'da Avrupa'ya hareket etmişlerdir⁹³.

⁹⁰ Daha geniş bilgi için bkz.; Rifat Uçarol, "1878 Berlin Antlaşması'na Göre Yunanistan Sınırının Düzenlenmesi Sorunu Ve Yunanistan'a Toprak Verilmesi 1878-1881", **Üçüncü Askeri Tarih Semineri Bildirileri - Tarih Boyunca Türk Yunan İlişkileri - 20 Temmuz 1974'e Kadar**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1986, s. 210-240.

⁹¹ Buxhovi, a.g.e., s. 197. Muahedat, a.g.e., c. V, s. 330. (Protokol No: 10)

⁹² Abidin Temizer, **Osmanlı-Karadğ Sınır Anlaşmazlıkları ve Çözümü 1878-1912**, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun, 2007, s. 41.

⁹³ Rizaj, a.g.e., s. 115.

Abdyl Frashëri ve Mehmet Ali Vironi Roma'da İtalya başbakanı ile görüştiklerini, İtalya'nın bu meselede kendilerine hak verdiğini ve Arnavut topraklarının korunması konusunda yardımcı olacaklarına dair söze verdiğini, Fransa'daki temaslardan da ümitli olduklarını Waddigton'un Arnavut topraklarını Karadağ ve Yunanistan'a verilmesine taraftar olmadığını, İngiltere'nin kendilerine bölgede asayiş istediğini ve kimsenin haksızlığa uğramaması için gayret göstereceğini bildirdiğini, Almanya'nın ise Doğu Sorunu'yla doğrudan ilgilenmediğini, şimdiye kadar gelen temsilcilerle görüşmediğinden kendileriyle de görüşülmediğini ancak, Osmanlı Devleti'nin Berlin Elçisi Sadullah Bey vasıtasıyla Almanya'nın da bölgede asayiş istediği ve kimseye haksızlık yapılmasına taraftar olmadığını belirtmişti. Abdyl Frashëri ve Mehmet Ali Vironi Avrupa'daki temasların ardından İstanbul'a gelerek gerek Avrupa'daki temaslarından gerekse Arnavutluk'un ahvali ve hissiyatını Padişah'a arz etmiştir. Bundan da anlaşılacağı üzere Prizren Birliği ve Osmanlı Devleti koordineli çalışmaktaydı⁹⁴.

Berlin Kongresi'ne katılan ülkeler bu Kongrede alınan kararlarına göre Arnavutluk'un kuzeyinde Arnavut topraklarının Karadağ'a verilmesi için Osmanlı Devleti'ne baskı yapmaya başladılar. Osmanlı Devleti, Berlin Kongresi' kararlarını uygulamaktan başka çaresinin olmadığı düşüncesindeydi. Antlaşma gereği Karadağ'a terk edilmesi gereken yerlerden Podgoriça ve İşpoz sorunsuz bir şekilde Karadağ'a bırakıldı. Osmanlı Devleti bu bölgelerden kendi güçlerini geri çekerken, Karadağ askeri birlikleri işgale başladılar. Ancak Plave ve Gucia'ya girdiklerinde, Prizren İttifakı'nın güçlü direnişiyle karşı karşıya kaldılar. Bu problemin çözülmesi için Karadağ batılı güçlerden yardım istedi. Ancak, Gusinye ve Plava halkı Karadağ'a katılmak istemediklerinden, Berlin Antlaşması'nın ilgili maddesine karşı geldiler⁹⁵. Güç durumunda bulunan Sultan Abdülhamid halktan gelen tepkilerin ortadan kaldırılması ve buralardan çekilecek askerin halka silah bırakmaması için, Mehmet Ali Paşa görevlendirerek bölgeye gönderdi. Onun amacı, bu bölgelerin kansasız teslim edilmesi için Arnavutları ikna etmektir. Bunun için bölge halkına Osmanlı devleti hem maddi hem de manevi destekte bulunacağına dair garanti verdi. Prizren'e giderek Arnavut beyleriyle bir toplantı yapan Mehmet Ali Paşa, Arnavut beylerinin Berlin Antlaşması'nın Plav ve Gusinye ile ilgili kısmını kabul etmeyeceklerini bildirmeleri üzerine Prizren'i bırakıp Yakova'ya

⁹⁴ Çelik, a.g.tz., s. 44.; Konuyla ilgili daha geniş bilgi için bkz.; Drita Mehmeti, "Veprimtaria Diplomatiqe e Delegacionit Të Lidhjes Shqiptare Në Pranverën e Vitit 1879", **Konferenca Shkencore e 100 Vjetorit Të Lidhjes Shqiptare Të Prizrenit – Referate dhe Kumtesa Të Mbajtura ne Seksionin e Historisë Prishtinë 6-9 Qershor 1978**, C. I, Rilindja Yay., Prishtinë, 1981, s. 271-279.

⁹⁵ Türkgeldi, a.g.e., C. II, s. 137.

gitmek zorunda kaldı⁹⁶. Burada Yakova'nın önde gelenlerinden Abdullah Dreni Paşa onu misafir etmişti. Konakta bulunduğu bir sırada birkaç bin Arnavut'un düzenlediği saldırıda Abdullah Dreni Paşa ile birlikte öldürüldü⁹⁷. Kendisine refakat eden ve çoğu Arnavutlardan oluşan nizamiye askerleri, vatandaşlarına karşı savaşmayı reddederek söz konusu saldırıya karşı koymamışlardır⁹⁸. Abdullah Dreni Paşa'nın Mehmet Ali Paşa'nın fikirlerini kabul ettiği, onun milli haysiyet ve şerefe zarar verdiği ve milli duyguları rencide ettiği gerekçesiyle öldürüldüğü ileri sürülmüştür.

Yakova hadisesi Batılı devletlerin bütün dikkatini bu bölgeye çekmiştir. Bu hadise Batılı devletlerin zihinlerinde, Arnavut hareketinin toprak kaybetmemek için Osmanlı Devleti tarafından organize edildiği fikrini değiştirmiştir. Öyle ki bu olay Osmanlı Devleti'nin bölgedeki Arnavutlar üzerinde herhangi bir otoritesinin kalmadığını gösterdiği gibi, Karadağ'a toprak terki meselesini de çıkmaza sokmuştur. Aynı zamanda Yakova hadisesi, Prizren Birliği'nde mevcut muhafazakâr grup ile milliyetçi grup arasındaki fikir ayrılığını çok daha belirgin hale getirmiştir⁹⁹. Buna birlikte Osmanlı Devleti'nin Yakova hadisesinin faillerini bulmak için herhangi bir gayret göstermemesi Arnavutları daha çok cesaretlendirmiştir.

Berlin kongresi kararları doğrultusunda bazı Arnavut yerleşimlerinin Karadağ'a sorunsuz bir biçimde teslim edilmesi amacıyla Arnavutları ikna etmek için Prizren'e II. Abdülhamid tarafından gönderilen Osmanlı delegeşi Mareşal Mehmet Ali Paşa'nın bazı Arnavut isyancılar tarafından öldürülmesi birlik ile Bâb-ı Âlî'nin arasının açılmasına neden olmuştur. Yaşanan bu olayın ardından muhafazakâr kanat karşısında milliyetçi kanadın ağırlığının artması birlik tarafından yeni bir programın kaleme alınmasına neden olmuştur. Bâb-ı Âlî'ye sunulmak üzere alınan programda, Arnavutların yaşadığı bu bölgenin Avrupa'da Osmanlı Devleti'nin en sağlam kalesi olduğu ve Arnavutların ırk ve din olarak ortadan kaldırılmasının planlandığı ve bu durumun devlete büyük bir zarar vereceği ifade edilerek, Arnavutların geleceğinin güvence altına alınması için kararlar çıkarılması gerektiği savunulmuştur¹⁰⁰.

Bu olaydan rahatsız olan Karadağ hükümeti Osmanlı Devleti'nden söz konusu yerlerin on gün içinde teslim etmesini aksi halde askeri bir harekât düzenleyeceklerini bildirdi. Bunu üzerine Osmanlı Devleti Gusinye ve Plava halkına gerekli nasihatlerin yapılması ve bu

⁹⁶ Bartl, a.g.e., s. 203-204.

⁹⁷ Türkgeldi, a.g.e., C. II, s. 137.

⁹⁸ Bartl, a.g.e., s. 203.

⁹⁹ Çelik, a.g.tz., s. 65.

¹⁰⁰ Bozbora, a.g.e., s. 196.

yerlerin on gün içinde Karadağ'a teslim edilmesi için girişimlerde bulundu. Bu amaçla Manastır Valisi Ahmet Muhtar Paşa'ya 15 tabur askerle Prizren'e gitmesi bildirildi. Paşa'dan güç kullanmadan önce nasihat etmesi ve o şekilde ikna etmesi istendi. Ahmet Muhtar Paşa'nın Gusinye ve Plava halkına nasihatleri fayda etmedi. Halk Karadağlılarla sonuna kadar savaşmakta kararlıydı. Karadağ hükümeti, Gusinye ve Plavalıların kararlığı üzerine Osmanlı Devleti'ni tekrar sıkıştırmaya başladı ve devletlere bir muhtıra göndererek, Gusinye ve Plava'nın teslim edilmemesini Osmanlı Devleti'nin suiistimaline bağladılar. Muhtırada ayrıca Karadağ'ın sınırdaki meydana gelen olaylardan dolayı şimdiye kadar uğradığı zarara bedel olarak Osmanlı Devleti'nden iki milyon Frank tazminat talebinde bulunduğu yazılıydı. Ayrıca Berlin Antlaşması'na göre, kendisine bırakılmış topraklardan hicret etmiş olan Müslüman Arnavut ahalinin malları üzerine de haciz koyduğunu da ilan etmiştir¹⁰¹.

Büyük Güçler de Osmanlı Devleti'ne bu bölgelerin terki konusunda baskılarını sürdürmüş özellikle Avusturya bu mesele yüzünden Bosna-Hersek'te hâkimiyetini tam olarak sağlayamadığından meselenin bir an önce hal edilmesini ve Karadağ nezdinde bulunacağı hiçbir teşebbüsün kalmadığını Bâb-ı Âlî'ye sert bir şekilde bildirmiştir. Bunda aynı zamanda Arnavutların Bosna-Hersek'le olan ilişkileri ve onlara yardım etme gayretleri rol oynamıştır. Avusturya'ya göre şayet bu terk meselesi hal edilirse Arnavutların direnişleri kırılacak ve güçlerini kaybedeceklerinden Boşnaklara da yardım etme düşünceleri ortadan kalkacaktı¹⁰².

Bundan sonra Mustafa Asım Paşa, sınırın tahdidi için gönderildi. Ancak Arnavut aşiret reislerinden aynı zamanda Gusinye kaymakamı Ali Paşa'nın Mustafa Asım Paşaya karşı koyması Arnavutların mücadele etmeden yerlerini terk etmeyeceklerini açıkça belli etti. Olayların büyümemesi için Mustafa Asım Paşa görevden alınarak yerine Ali Paşa tayin edildi¹⁰³. Ancak Osmanlı Devleti'nin bu girişimi de Arnavutların karşı koymalarına engel olamadı. Arnavutlar özellikle Osmanlı yetkililerinin büyük güçlerin baskısına boyun eğmiş olmalarından rahatsızlık duyuyorlardı. Ali Paşa II. Abdulhamid'e gönderdiği mektupta Arnavutları Osmanlı'nın politikasına olan tepkilerini ve mücadelede ne derecede kararlı olduklarını gösteriyordu:

“Bu ana kadar seni babam olarak görüyordum; ama beni senden ayırdığından ve Karadağ'a bıraktığından beri artık senin değilim... Artık beni terk ettiğine göre beni bir daha yanında bulamayacaksın ve beni Karadağ'a boyun eğmek zorunda bırakırsan, ben kendimi

¹⁰¹ Türkgeldi, a.g.e., C. II, s. 138-139.

¹⁰² Çelik, a.g.tz., s. 69.

¹⁰³ Külçe, a.g.e., s. 310.

*her ne pahasına olursa olsun benimle savaşmak isteyen iki düşman arasında kalmış kabul edeceğim*¹⁰⁴,

Aynı zamanda Hoti, Gruda, Kelmendi ve Kastrati temsilcileri, 4 Nisanda toplanarak toprakların Karadağa verilmesine dair alınan kararı kınadıklarını büyük güçlerinin temsilcilerine iletiler. İşkodra'daki Fransız konsolosuna gönderilen mektupta: “*Sahip olduğumuz din, soy ile adetlerimizdeki farklılıklar ve özgürlük isteği, Karadağ'a karşı birleşmemize vesile oluyor. Bize verilen, dil ve adet özgürlüklerimiz gibi imtiyazlara sahip olmamız ve bunları yüzyıllardır sadık kaldığımız Sultan'a borçlu olduğumuzun bir göstergesidir. Biz bunun için gurur duyuyoruz ve bizim statümüzü değiştirmeye çalışacak herkese karşı savaşacağız*” yazmaktaydı¹⁰⁵

Bu gelişmeler üzerine Osmanlı Devleti Büyük Güçlerden gelebilecek tepki ve baskılarını önlemek amacıyla harekete geçti. Ali Paşa üzerine Mitroviçe kumandanı Ahmet Paşa'yı gönderdi. Bu hareketten haberdar olan Arnavutlar hazırlanarak Ragoza ve Kaytaç boğazlarını tutmuş, Ahmet Paşa'nın birlikleri pusuya düşürülerek ellerindeki top ve tüfekler alınmıştı. Bundan sonra Ali Paşa on bine yakın bir kuvvete ulaşmıştır¹⁰⁶.

Bu olaylar sonrasında Karadağ birlikleri Mark Milan kumandasındaki 10-15 bin kişilik bir kuvvetle Ali Paşa üzerine yürüdü. Arnavutlar da bu durumdan önceden haberdar oldu ve diğer bölgelerden yardımcı kuvvetler gönderildi. Yapılan savaşta Karadağ kuvvetleri yenilgiye uğratıldı. Karadağ ordusundan 3 bin kişi öldürüldü birçoğu da Lim nehrinde boğuldu¹⁰⁷.

2. Plava ve Gusinye Yerine Hot, Gruda ve Kelmendi'nin Karadağ'a Verilmesi

Teklifi

Karadağlıların bu yenilgisi ve Arnavutların kararlılığı sebebiyle yeni bir savaşın çıkmasından çekinen Avrupa devletleri, Osmanlı Devleti'ne Berlin Kongresi kararlarını uygulaması için tekrar baskı yapmaya başladılar¹⁰⁸. Hatta Avrupa devletleri halkın direnişini Osmanlı Devleti'nin gizli tahrıklarına bağlıyorlardı¹⁰⁹. Ancak Mehmet Ali Paşa'nın Yakova'da Arnavutlar tarafından öldürülmesi, durumun ciddiyetini ve halkın kararlılığını bir kere daha göstermiştir. Amacı Arnavutluk'a yerleşmek olan İtalya konuyla özellikle

¹⁰⁴ Temizer, a.g.tz., s. 43. Misha Gleny, s. 143.

¹⁰⁵ Hasan Bello, **Osmanlı ve Arnavut Kaynaklarına Göre Arnavutluk'ta 1911 Malisörler İsyanı**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2009, s. 14-15.

¹⁰⁶ Külçe, a.g.e., s. 247.

¹⁰⁷ Külçe, a.g.e., s. 248.

¹⁰⁸ Türkgeldi, a.g.e., C. II, s. 139.

¹⁰⁹ Külçe, a.g.e., s. 261.

ilgileniyordu. İtalya, kendisi ile aynı amacı güden Avusturya'nın Arnavutlarla Karadağlılar arasındaki çatışmaları bahane ederek duruma müdahale edip Arnavutluk'a yerleşmesinden endişe ediyordu¹¹⁰. Yeni bir savaşın önüne geçmek için antlaşma maddelerinin değiştirilmesinden başka çözüm olmadığını gören Büyük Güçler, 2 Nisan 1880 tarihinde bir araya gelerek durumu gözden geçirdiler. İtalya temsilcisi Kont Corti, Plava ve Gusinye yerine Gruda, Hot ve Kelmendi bölgelerini Karadağ'a verilmesini önerdi. Söz konusu bölgeler Katolik Arnavutlarla meskûn olduğundan bu karara karşı gelemeyecekleri düşünülmüştü¹¹¹. Yapılan müzakereler sonucunda bu bölgelerin Karadağ'a verilmesini kararlaştırıldı. Bu değişikliği Karadağ Prensi Nikola kabul etmiş ve kararın Osmanlı Devleti tarafından da kabulünden dolayı Sultan'a elçi vasıtasıyla teşekkür etmiştir. Her iki tarafın kabulü ile 12 Nisan 1880'de imzalanan bir memorandumla ile yeni sınır belirlendi¹¹².

Büyük Güçlerin aralarında yaptıkları bu pazarlık yeni bir tepkinin doğmasına yol açmış, bütün Katolik, Ortodoks ve Müslüman Arnavutlar birleşerek ortak bir savunmaya geçmişlerdir. Hot, Gruda ve Kastrati halkı Osmanlı Devleti'nden ayrılmak istemediklerini belirterek, topraklarına göz diken Karadağlılarla çatışma kararını aldılar¹¹³. Arnavutların bu meseleye şiddetle muhalefet etmelerinin sebebi, Hot, Gruda ve Kelmendi bölgelerin Karadağ'a verilmesi durumunda, İşkodra'nın da elden gideceği endişesiydi. Diğer taraftan, yine Berlin Antlaşması'yla Karadağ'a Boyana nehrinde serbest dolaşım hakkı verilmesi, İşkodra'nın savunmasız kalacağı ve Karadağ işgaline açık hale geleceğini düşündürüyordu. Buna bağlı olarak Hot, Gruda ve Kelmendi kabilelerinin liderleri, Karadağ'a karşı yapılacak mücadele için Katolik ve Müslüman hemşerilerine yardım çağrısında bulundular. Aralarında "Besa Andı" içerek ortak bir savunmaya geçme kararı aldılar. Bu savunma yalnız Karadağ'a karşı değil aynı zamanda Osmanlı birliklerine karşı da olacaktı. Bu amaçla 17 Nisan 1880'de İşkodra'da olağanüstü bir kongre toplandı. Kongrede Arnavutluk'un özerk bir vilayet haline getirilmesi isteğinin II. Abdülhamid'e bildirilmesi kararı alınmıştır. İşkodra'da bir gösteri yapılarak, Sultan'la olan ilişkilerini kestiklerinin duyurulmasına karar verilmiştir¹¹⁴. Plava ve Gusinye yerine Katolik Arnavutlarla meskûn olan Hot, Gruda ve kelmendi bölgelerinin Karadağ'a verilmesinin kararlaştırılması aynı zamanda Prizren Birliği'nin daha net milliyetçi söylemlerle ortaya çıkmasına neden olmuştur.

¹¹⁰ Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, a.g.e., s. 764.

¹¹¹ Türkgeldi, a.g.e., C. II, s. 140.

¹¹² Türkgeldi, a.g.e., C. II, s. 140.

¹¹³ Bartl, a.g.e.s, s. 205.

¹¹⁴ Bozbora, a.g.e., s. 200.

Hot, Gruda, Kastrati, ve Kelmendi kabilelerinin Müslüman ve Katolik liderleri imzaladıkları 10 Nisan 1880 tarihli beyannamede II. Abdülhamid'e şu tekliflere bulunmuşlardır:

i) İç işlerinde otonomi gerçekleşmeli, *ii)* Osmanlı Devleti, Arnavutların seçmiş olduğu kontu kabul etmeli, *iii)* Yıllık vergiyi Sultan belirlemeli, *iv)* Dış düşmanlarla yapılacak bir çarpışma için lüzumlu Arnavut yardımcı birliklerinin gücünü Sultan belirlemeli, *v)* Osmanlı birlikleri Arnavutluk'u terk etmeli, *vi)* Bâb-ı Âlî ile ilişkileri düzenleyecek bir Arnavut temsilci İstanbul'da seçilmeli, *vii)* Arnavutluk'ta Arnavut olmayan memurlar, yerlilerle değiştirmeli¹¹⁵

12 Nisan 1880'de İstanbul'daki İtalyan konsolosluğunda, Osmanlı Devleti ile Karadağ arasında, yeni sınırlarla ilgili ön barış görüşmeleri yapıldı. Bu görüşmeler neticesinde imzalanan antlaşma ile Osmanlı Devleti, halkın büyük çoğunluğu Katolik olan Vermiş Vadisi'ni Karadağ'a verdi. 18 Nisan da Büyük Güçler protokolleri imzaladılar. Böylece 22 Nisan'da bölge Karadağ tarafından işgal edilecekti. Ancak Arnavutlar, Karadağlılardan önce davranarak Osmanlı askerleri çekilir çekilmez Vermiş Vadisi'ne girerek Karadağlıların girmelerine müsaade etmediler¹¹⁶.

Bu sırada Hot nahiyesinin Karadağ'a teslimini gerçekleştirmek ve Prenslik adına bir yerel idare kurmak üzere Hot'a Karadağlı asker ve memurlar gelmeye başladı. Ancak Hot ve civardaki Arnavutlar hepsini öldürdüler¹¹⁷. Bu gelişmeler üzerine Osmanlı Devleti Karadağ'a terk edilecek yerler hakkında Arnavutlara nasihatte bulunmak üzere bir nasihat heyetini İşkodra'ya gönderdiyse de durumu değiştirmede¹¹⁸.

3. Hot, Gruda ve Kelmendi Yerine Ülgün'ün Karadağ'a Verilmesi Kararı

Hot ve Gruda'daki halk direnişi Osmanlı, Karadağ ve Büyük Güçlere bu bölgelerin de Karadağ'a verilmeyeceğini ve direnişin önüne geçilemeyeceğini gösterdi. Bu nedenle ilgili devletler İngiltere'nin teşebbüsü üzerine 16 Haziran 1880'de Berlin'de bir araya gelerek Hot, Gruda ve Kelmendi'nin Karadağ'a verilmesinden vazgeçerek bunun yerine Ülgün Kazası'nın Karadağ'a teslimini, herhangi bir güçlük çıkması durumunda devletlerin Antivari önüne bir donanma göndererek Arnavutların tehdit edileceğini kararlaştırdılar¹¹⁹.

Ülgün, tamamen Arnavutların oturduğu bir şehirdi. 1879 yılında halkın büyük bir bölümü (yaklaşık 8.000) Müslüman'dı. 1881'de ise şehirde, 8.400'ü Müslüman, 1.500'ü

¹¹⁵ Bartl, a.g.e., s. 213.

¹¹⁶ Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914), a.g.e., s. 765.

¹¹⁷ Külçe, a.g.e., s. 261.

¹¹⁸ Y.A. HUS. 164/160.

¹¹⁹ Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914), a.g.e., s. 766.

Katolik ve 200'ü Yunan-Ortodoks olmak üzere toplam 10.110 Arnavut yaşamaktaydı¹²⁰. Bunun için Hot, Gruda ve Kelmendi'ye nazaran Ülgün'ün Karadağ'a terk edilmesi çok daha zordu. Bu bölgenin Müslüman Arnavut bölgesi olması yanında Arnavutluk'un en önemli limanı ve çıkış noktası olması da buranın Osmanlı Devleti açısından terkini zorlaştıran sebeplerdendi.

Büyük Güçler'inin kararını öğrenen Arnavutlar hemen Ülgün tarafına asker sevk ettiler ve birlikte mücadeleye başladılar. Arnavutların bu mücadeleleri Büyük Güçler'in kararlarını uygulamaya koymasına neden oldu. Böylece 3 Ağustos'ta Ülgün'ün önlerine bir donanma göndereceklerini bildirerek şayet Ülgün üç hafta içinde teslim edilmezse bunu sağlamak için Karadağ ve Osmanlı Devleti'nin ortaklaşa bir harekât düzenlemesini istediler¹²¹. Büyük Güçler'in bahri nümayiş icrasındaki maksatları, karaya asker çıkartmadan sadece denizden Ülgün'ün kuşatılarak direnen Arnavutlara gözdağı vermektir. Büyük Güçleri bu şekilde askeri kuvvet kullanmadan bir donanma nümayişi icrasına sevk eden husus, Osmanlı Devleti'nin söz konusu devletlere Ülgün'ü teslim etmek istediğini, ancak bunun tek engelinin, Arnavut direnişçileri olduğunu her fırsatta öne sürmesi olmuştur¹²².

Osmanlı Devleti'nin Ülgün'ü Karadağ'a bırakmamak için hiçbir gayrette bulunmaması nedeniyle Büyük Güçler, bir donanma gösterisi yapmaya karar verdiler. 3 Eylül 1880'de, üç Fransız, iki İngiliz, iki Avusturya, iki İtalyan, bir Rus ve bir Alman gemisinden oluşan donanma Antivari limanında bir araya geldi ve burada iki ay kaldı¹²³. Ancak bu donanma da Arnavutlar üzerinde istediği etkiyi yapamadı. Çünkü donanmaya herhangi bir saldırı emri verilmemişti. Arnavutlar bunu sadece gösteri amaçlı anlamışlardı. Osmanlı Devleti de Büyük Güçler'in Ülgün'ü ver kurtul teklifine yanaşmıyordu. Çünkü aynı nümayişin, Berlin Antlaşması'nın halen uygulanmayan diğer maddelerin de tatbik edilmesi için bir baskı unsuru olarak kullanılmasından ve her krizde donanma nümayişine başvurmasından endişe etmekteydi¹²⁴.

4. İzmir'in İşgali Tehdidi

İngiltere bu başarısızlıklarının ve Ülgün'ün teslimi işini uzamasının sebebi Osmanlı Devleti'ne bağlıyordu. Bu nedenle Osmanlı Devleti'ne baskı yapmak için ortak bir donanma ile İzmir'in işgalini önerdi. Teklife Rusya ve İtalya sıcak barken Avusturya, Almanya ve Fransa karşı çıktı. Avusturya ve Fransa'nın teklife karşı çıkmaları bu iki ülkenin İzmir ve

¹²⁰ Bartl, a.g.e., s. 206-207.

¹²¹ Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914), a.g.e., s. 766.

¹²² Çelik, a.g.tz., s. 83.

¹²³ Bartl, a.g.e., s. 207-208.

¹²⁴ Türkgeldi, a.g.e., s. 155.

Selanik'teki çıkarlarından ileri geliyordu. Fransa bu tarihlerde ticari ilişkilerinden dolayı İzmir'in İngilizlerin denetimine girmesini, kendisinin buradaki ticarî üssünün kaybı olarak değerlendiriyordu. Avusturya ise Selanik için endişeleniyordu. Nitekim burası Avusturya için sıcak denizlere çıkış kapısıydı. Diğer taraftan Rusya'nın İngiltere ile müttefik olması onun Selanik'e yerleşmesini kolaylaştırabilirdi. Bu nedenle İngiltere'nin İzmir'e donanma harekâtına sıcak bakmadılar¹²⁵.

Gelişmeler karşısında İşkodra Valisi Rıza Paşa'nın Ülgün'e gönderilmesi kararlaştırıldı. Rıza Paşa da aldığı talimatlar doğrultusunda Ülgün'e hareket etti. Ancak Şenkerek Köprüsü'nü tutan milisler, Vali Rıza Paşa ve kuvvetlerine, kendilerini öldürmedikçe Ülgün'e giremeyeceklerini ve vatandaş kanı dökmek için geriye dönmeleri gerektiğini bildirdiler¹²⁶. 16 Ekim 1880'de İşkodra valisi Rıza Paşa'nın temsilcisi Bedri Bey, Karadağ makamlarıyla bir görüşme gerçekleştirerek Rıza Paşa'nın Ülgün'ü teslimi için ileri sürdüğü şartları bildirdi. Buna göre Ülgün'ü teslim edebilmesi için İşkodra'nın doğu bölgelerinin statüsünün muhafazası, vakıf malları ile ilgili antlaşma yapılması, Ülgün Müslümanlarının ticaret gemilerinde Osmanlı flaması taşıma hakkı, serbestçe göç edebilme hakkı ve teslim edilecek bölgede bulunan Osmanlı levazimatının geri verilmesi şartını ileri sürdü. Ancak Karadağlılar bu şartları kabul etmeyerek barış antlaşmasını reddettiler¹²⁷.

Büyük Güçlerin baskısı karşısında Osmanlı Devleti, askeri birliklerle beraber Müşir Derviş İbrahim Paşa'yı Ülgün'ü işgal edip Karadağ'a teslim etmek üzere bölgeye göndermişti. Derviş Paşa, 4 Kasım 1880'de İstanbul ve Mecidiye gemileriyle ve 1.300 askerlik bir kuvvetle Ülgün'e geldi. Arnavut İttifakı Derviş Paşa'nın karaya çıkmasına mani oldu. O da gemileriyle Medua'ya gelerek buradan karaya çıktı. Buradan İşkodra'ya ulaşarak bölgenin ileri gelenleriyle görüşme yaparak, onlardan Ülgün'ün Karadağ'a terkine direniş etmemelerini istemiş ancak bu hususta Arnavutlar söz dinlememiştir. Bunun üzerine Derviş Paşa Ülgün'e doğru hareket etmiştir. Prizren Birliği kuvvetleriyle arasında birkaç saat süren çatışmalar sonucunda Derviş Paşa Ülgün'e 23 Kasım 1880'de Ülgün'e girmiş ve genel af çıkarmıştır¹²⁸. Halka şehrin Karadağ'a tesliminin kararlaştırılmış bir mesele olduğunu, Büyük Güçlerin artık antlaşma maddelerinde değişiklik yapmaya müsaade etmeyeceklerini "*Tek kelimeyle size şunu bildirmek isterim: Daha önce Plava-Gusinye, ondan sonra Hot, Gruda ve Kelmendi için yaptığınız gibi Ülgün'ü teslim etmemek için zaman kazanmak isterseniz, size*

¹²⁵ Temizer, a.g.tz., s. 66.

¹²⁶ Külçe, a.g.e., s. 262.

¹²⁷ Temizer, a.g.tz., s. 52-53.

¹²⁸ Süşheim, a.g.md., 589.

ihbar ederim ki, meselenin şimdi geldiği noktada, bugün ile geçmiş mukayese edilemez¹²⁹.” diyerek ilan etmiştir.

Artık Osmanlı Devleti Ülgün’ün kayıtsız şartsız Karadağ’a teslim edilmesine razı oldu. Derviş Paşa’nın Ülgün’ü tesliminden sonra askeri birlikler İşkodra’ya döndü. Mesele bu suretle çözülmüş, Büyük Güçlerin ve Osmanlı Devleti’nin istediği olmuş, aynı zamanda Karadağ da tatmin edilmiştir. Derviş Paşa da Arnavutların yeniden birleşip bir araya gelmelerini engellemek amacıyla bir önlem olarak Arnavut ileri gelenleri rütbe derecelerini yükselterek onları Anadolu’nun çeşitli yerlerine sürdü¹³⁰. 26 Kasım 1880’de de Karadağ kuvvetleri Ülgün’e girdiler.

Ülgün meselesiyle birlikte Prizren Birliği ve Osmanlı Devleti arasındaki bağlar kopmuş, Osmanlı Devleti askerleri ile Prizren Birliği birlikleri arasında birçok çatışma çıkmıştır. Bu dönemden sonra özerklik fikirleri eskiye nazaran daha çok dile getirmeye başlamıştır. Ne var ki Balkanlar’daki siyasî durum ve Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu zaaf sebebiyle Arnavutlar Osmanlı Devleti’nden ayrılıp bağımsız oldukları anda komşu devletler tarafından derhal yutulacaklarının farkında olarak bağımsızlık fikrini öne sürmemişlerdir.

E. PRİZREN BİRLİĞİ’NİN TEVHİD-İ VİLÂYET TALEBİ

1880 Ekiminde bu gelişmeler olurken, Abdullah Hüsnü de 14 Ekim 1880’de ayrıntılarını aşağıda vereceğimiz layihayı kaleme almıştır. Abdullah Hüsnü Bey de bu gelişmeler doğrultusunda II. Abdülhamit’e hitaben yazdığı ve Osmanlı Arşiv kayıtlarına “*Arnavutluğa Dair Abdullah Hüsnü’nün Layihası*¹³¹” adıyla geçen altı sayfalık bir layiha göndermiştir. “*Bende Kulları Abdullah Hüsnü*” imza ve mühürlü olan layihanın tarihi 1 Teşrin-i evvel 1296 ve 9 Zilkade 1297 (13 Ekim 1880) dir. Abdullah Hüsnü Bey’in layihadaki görüşlerinin üç ana konu üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bunlardan ilki, Avrupa devletleri hakkındaki görüş ve düşünceleridir. İkincisi, özellikle Arnavutluk’taki eğitim-öğretim ve dil meselesidir. Bir diğer konu ise, Arnavutluk’un idari taksimatı ile ilgili fikirleridir¹³².

Prizren Birliği içinde bağımsız bir Arnavutluk düşüncesi var olmakla beraber, birliğin ilk etaptaki siyasî düşüncesi, Osmanlı Devleti’ne bağlı kalarak Arnavutluk’un muhafazasını

¹²⁹ Bartl, a.g.e., s. 209.

¹³⁰ Külçe, a.g.e., s. 263.

¹³¹ BOA, YEE, 14/212.

¹³² Layiha ile ilgili daha geniş bilgi için bkz: Selda Kılıç, “Bir Osmanlı Aydını’nın Arnavutluk’a Dair Görüş ve Düşünceleri” *A.Ü. Osmanlı Tarihi Araştırma Merkezi Dergisi (OTAM)*, sayı:19, s.257-271, Ankara 2006. s. 257-270.

sağlamaktı. Birliği böyle bir politikaya sevk eden husus ise bağımsız bir Arnavutluk'un derhal parçalanacağıının bilinmesiydi. Nitekim Abdyl Frashëri de bunu “*mâzallah Arnavudluk ahâlisi her ne sûretle ayrılacak olursa olsun, hemen mahvolurlar. Bunu bütün Arnavudlar bilir*”¹³³ ifadesiyle dile getirmiştir. Bu nedenle birlik, Arnavut Vilayetlerinin birleştirmesini (Tevhîd-i Vilâyet) sağlayarak, Osmanlı himayesinde varlığını devam ettirmeyi kendileri için yegâne çıkış yolu olarak görmekteydi. Osmanlı Hükümeti 30 Mayıs 1880'de yaptığı bir toplantıda ilke olarak Arnavut taleplerini kabul etmiş fakat aradan üç hafta gibi bir süre geçtikten sonra Prizren Valisi'nden gelen telgraf üzerine kararından vazgeçmiştir. Çünkü Vali, Arnavut Vilayetleri'nin birleştirilmesinin, Arnavutları tam özerklik konusunda cesaretlendirebileceği uyarısında bulunmuştur.

Arnavutluk kıtasının toprak paylaşımına bakıldığında Yanya, Manastır, Kosova, İşkodra vilayetlerinden oluştuğu müşahede edilir. Nüfusu iki milyondan fazla olan Arnavutluk'un, bir buçuk milyonu Müslüman, geri kalanı ise Hıristiyan'dır. Bütün Arnavutluk tek bir idare altına alınır ise, genel gelirleri (*varidat-ı umumiyesi*) şimdikinün üç katı fazlaya çıkacaktır. Bunun dışında da son derece sadık ve cesur mükemmel bir ordu oluşturmak da kolay olacaktır. Güçlü bir orduya sahip olunduğu takdirde de düşmanların amaçlarının önü kesilerek özellikle Slav ve Yunanlıların entrikalarına meydan verilmeyerek Rumeli'nin her tarafı ile Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki topraklarının tamamıyeti ve istiklali sağlanmış olacaktır. Eğer Arnavutluk kıtasının, Osmanlı Devleti'ne bağlı kalması isteniyor ise, bunu sağlamanın tek tedbir ve çaresi budur. Çünkü vilayetin şimdiki taksimatı daha önceleri de belirtildiği gibi Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ'ın düşmanca düşüncelerini gerçekleştirebilecekleri bir surette bulunmaktadır. Eğer bugün Arnavutlar dinlerini muhafaza ettilerse Osmanlı Devleti sayesinde olmuştur. Arnavut halkı her ne surette olursa olsun Osmanlı'dan ayrıldıkları takdirde vatan ve namuslarıyla beraber mahvolacaklarını bilmektedirler. Arnavutluk halkı arasında bunu bilmeyen tek bir fert dahi yoktur. Böylece akıl ve idrakin kabul etmediği lafların doğru olmadığını ifade etmektedir¹³⁴.

Prizren Birliği'nin ısrarla Tevhid-i Vilâyet talebinde bulunması, Bâb-ı Âli'de konu ile ilgili olarak bir takım farklı fikirler ve değerlendirmelere yol açmıştır. Bazılarına göre; Arnavut topraklarının tek bir vilayet altında birleştirilmesi ilerde otonomiye yol açabileceğinden, devletin başına büyük sıkıntılar doğurmaması için bu talep asla kabul edilmemelidir. Diğer yandan yakın zamana kadar bütün Arnavutluk Rumeli eyaletine dâhil ve

¹³³ BOA, YEE, 14/212.

¹³⁴ BOA, YEE, 14/212

Rumeli valisi idaresi altındaydı. O yüzden önceden tek vilayet iken devlet için tehlikeli olmadığından yeniden tek bir vilayet yapılmasında beis görmemekteydiler¹³⁵.

Prizren Birliği, Arnavut milliyetçi hareketinin en önemli aşamalarından birisi olarak değerlendirilmektedir. Prizren Birliği Arnavutlar açısından ilk ciddi özerklik girişimi olduğu gibi aynı zamanda Arnavut varlığını Avrupa ve Osmanlı yönetimine göstermesi nedeniyle de Arnavut milliyetçiliğinde bir dönem noktası olmuştur. Arnavutlar, Prizren Birliği ile ilk kez siyasi bir bütünlük oluşturmuş ve Arnavut milli kimliği ile varlıklarını kabul ettirmek amacıyla yoğun bir politik uğraş vermişlerdir¹³⁶.

F. DERVİŞ PAŞA VE PRİZREN BİRLİĞİ'NİN LAĞVEDİLMESİ

1880 Ekiminde ise bütün Arnavutluk temsilcileri Debre'de toplanarak Bâb-ı Âli'den otonom bir Arnavut eyaleti talebinde bulunmuşlardır. Bu tarihten, Prizren Birliği'nin 1881 yılında kaldırılmasına kadar merkezi hükümetten talepleri: Arnavutların yaşadığı bütün bölgelerin bir vilayet altında birleştirilmesi, Arnavut memurların atanması, Arnavutça eğitim veren okulların açılması, vilayetten toplanan vergilerin bu bölge için harcanması, Arnavutlar tarafından oluşturulacak bir Meclisin seçilmesi ve tüm dinlere özgürlük tanınması şeklinde özetlenebilir.

Osmanlı Devleti'nin sınır konusunda Avrupa devletleriyle ortak hareket edip Arnavutluk'un bir parçasını Karadağ'a teslim etmesi Arnavutları yeniden harekete geçirdi. Prizren Birliği'nin Maliye sorumlusu Süleyman Vokshi, yanına aldığı Arnavut gönüllüleri ile 4 Ocak 1881'de Üsküb, 18 Ocak 1881'de Priştine ve 21 Ocak 1881'de Mitroviçe'ye girerek söz konusu şehirleri kendi yönetimi altına almış ardından Kumanova, Kalkandelen, Gostivar ve Debre'nin Prizren'e bağlandığını ilan etmiştir¹³⁷. Aynı zamanda Süleyman Vokshi, Arnavutluk'un siyasi istiklalini sağlamak amacıyla Arnavutluk'un her yerinden delegeler davet ederek Debre'de bir toplantı yapmak istiyordu. Gelişmelerden haberdar olan Osmanlı Devleti Arnavutluk'un ıslahı için tekrar Derviş Paşa'yı görevlendirdi¹³⁸. 25 Mart 1881'de Üsküb'e varan Derviş Paşa, Arnavut İttihat liderleri ile görüşerek bu girişimlerden vaz geçmeleri için ikna etmeye çalışmıştı. Prizren Birliği 29 Mart'ta 50-60 bin kişi toplayarak Tevhid-i Vilâyet'in icrası için büyük bir nümayiş yapmış, ardından Kosova'ya doğru harekete geçmiştir. Derviş Paşa da 6 Nisan'da İslimiye ve İslova civarında Arnavutların yeniden toplaması üzerine, üzerlerine asker sevk ederek bunları dağıtmış, aynı zamanda birliğin

¹³⁵ Çelik, a.g.tz., s. 56.

¹³⁶ Çelik, a.g.e., 66-75.

¹³⁷ Alpan, a.g.e., s. 72.

¹³⁸ Külçe, a.g.e., s. 263-264.

liderlerinden olan Debreli İlyas Paşa ile görüşerek birliğin bu hareketlerinden vazgeçmesini istemiştir. Ancak Arnavut birlik lideri anlaşmaya yanaşmayınca aralarında yeniden çarpışma çıkmıştır. Birlik kuvvetleri kısa sürede bozguna uğratılmış, Derviş Paşa da Prizren'e doğru hareket ederek bir gün sonra şehri ele geçirmiş ve asayişini sağlamıştır¹³⁹. Derviş Paşa'nın Prizren'e girmesi üzerine buradaki birlik mensupları Yakova ve İpek gibi civar kasabalara kaçmışlardır. Derviş Paşa da söz konusu kazalara asker sevk ederek birliğe destek vermiş olan Kalkandeli Esat Paşa, Priştine Müftüsü Zeynel Abidin Efendi'yi yakalayarak Prizren'e getirmiştir¹⁴⁰. Derviş Paşa asileri yakalamak için bölgedeki noktalara askeri birlikler göndermiş, bu takiblerin sonucunda Derviş Paşa'nın başına 50 kuruş ödül koyan Abdyl Frashëri Bey, Elbasan'da yakalanarak Prizren'e getirilmişti. Buradan da İstanbul'a gönderilerek ömür boyu hapis cezasına çarptırılmıştır¹⁴¹. Böylelikle birliğin liderlerinin birçoğu ele geçirilmiş, 1881 yılının sonlarında tamamen ortadan kaldırılmıştır.

G. ARNAVUT SORUNUNA YÖNELİK POLİTİKALAR

George Castellan; Büyük devletlerin Balkanlar'da bir satranç oynadıklarını, bu oyunun piyonlarının da Sırlar, Bulgarlar, Yunanlılar ve Arnavutlar olduğunu söylemektedir.

Arnavutların yaşadığı topraklar, Avrupalı devletler nazarında, özellikle Avusturya, İtalya ve Rusya arasında Balkanlar'daki nüfuz mücadeleleri bakımından her zaman ilgi odağı olmuştur.

Rusların Arnavutlara ilişkin hedefleri ise biraz kızgınlık içeriyordu. 1877-78 Rus-Osmanlı savaşında Katolik ve Ortodoks Arnavutların Osmanlı'ya karşı isyan etmeleri için teşvik etmiş, Arnavutlar ise Rusları dinlememişti. Bu nedenle Ruslar, Arnavutluğun Balkan Slavları arasında paylaşılması fikrini savunmaya başlamıştı. Mart 1877'de Avusturya ve Rusya arasında sağlanan antlaşma ile Rusya Avusturya'yı Bosna ve Hersek'te, Avusturya'da Rusya'yı tek ve büyük bir Slav devleti kurmaması şartıyla Balkanlar'ın diğer bölgelerinde serbest bırakmıştı¹⁴².

İngiltere ise Balkanlar siyasetini Avusturya ve Rusya gibi güçlü aktörlerden birinin Balkanlar'da kesin bir hâkimiyet kurmasına ve yayılmasına sıcak bakmıyordu. İngiltere, Balkanlar'da Rusya ve Avusturya'nın yayılmacı emelleri ve Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması ihtimaline karşı önce özerk ve sonrasında bağımsız bir Arnavutluk'un kurulması halinde bölgenin yabancı devletlerce işgalinin önlenmiş olacağını düşünüyordu. İngiltere bu

¹³⁹ Külçe, a.g.e.e., s.

¹⁴⁰ Çelik, a.g.tz., s. 93.

¹⁴¹ Bart, a.g.e., s. 217.; Daha geniş bilgi için bkz: Pirraku, a.g.e., s. 389-396.

¹⁴² Banu İşlet Sönmez, **II. Meşrutiyette Arnavut Muhalefeti**, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2007, s. 26.

politikasını İtalya aracılığıyla gerçekleştirmeye çalışmış, İtalya'nın Arnavutluk politikasını desteklemiş ve Arnavut aydınlarının İtalya'da örgütlenmesi aşamasında finansman desteği sağlamıştır¹⁴³.

Avusturya için ise Arnavutluk konusu ayrı bir önem taşıyordu. Avusturya Osmanlı Devleti'nin dağılması veya Balkanlar'da bir toprak paylaşımı durumu söz konusu olduğunda, bağımsız bir Arnavutluk'un kurulmasını istemiş, bu suretle Rusya'nın bu bölgedeki Panslavist yayılcılığına karşı, Arnavutluk'u kendisi için bir üs olarak kullanmayı amaçlamıştır¹⁴⁴. Ayrıca Avusturya'nın hedefleri içerisinde Ege denizine açılmak ve Arnavutluk sahillerinin başka devletlerin eline geçmesini önlemek de yer alıyordu. Avusturya, Akdeniz'e açılabilmesinin tek yolu olan Adriyatik sahilinde bir başka devletin etkinlik kazanmasını istemiyordu¹⁴⁵.

Arnavutların yaşadığı bölgeler özellikle İtalya ve Avusturya arasında paylaşılmış bölgeler konumundaydı. Kuzeyde Avusturya nüfuzunu artırırken güneyde Avlonya ve Yanya gibi bölgelerde İtalya etkili konumdaydı. Bu paylaşım ve nüfuz yarışı içerisinde İşkodra en önemli rekabet merkezi konumundaydı. Avusturya, Bosna Hersek'i işgal etmesinin ardından doğuya doğru etkin bir yayılma sürecinde Selanik'in ele geçirilmesini ve Arnavutluk ile Adriyatik sahillerindeki etkilerini yitirmemeyi hedefliyordu. Bu nedenle Arnavut nüfus içerisinde Katolik Arnavutların hamisi rolünü üstlenmeye çalışmış ve din adamları yolu ile Katolik Arnavutlar üzerinde, bölgeye gönderdiği bilim adamları ile de Müslüman Arnavutlar üzerinde propaganda faaliyetleri yürütüyordu. Katolik Arnavutlara sağlanan maddi destek sonucunda yerli zenginler yaratılmış ve bu yeni unsurlar üzerinden Avusturya Kralı'nın olumlu bir siyasi figür olarak tanınması ve Osmanlı hükümdarına karşı Avusturya'nın hamiliğinin kabul edilmesi hedeflenmişti¹⁴⁶.

İtalya ise kendi birliğini sağlamasının ardından Doğu Adriyatik'te Karadağ ve Arnavutluğa dair emeller taşıyordu. İtalya bu hedefine ulaşmak için Avusturya ile yoğun bir rekabete girmişti. Bu süreçte İtalya'da yaşayan Arnavutların varlığından ve Katolik dünyanın lideri Papa'nın siyasi otoritesinden faydalanmak istemiştir. Avusturya'nın Arnavutluk üzerindeki emellerinin dizginlenmesi İtalya'nın birinci önceliğini oluşturuyordu. İtalya bu süreçte nihai olarak Adriyatik denizini bir İtalyan gölü haline getirmek istiyordu. Almanya gibi ulusal birliğini geç sağlamış olan İtalya da vakit kaybetmeden başta Balkanlar olmak üzere Osmanlı İmparatorluğu'ndan arta kalacak olandan mümkün olduğunca daha fazla pay

¹⁴³ B. Çelik, a.g.e., s. 40.

¹⁴⁴ Çelik, a.g.tz., s. 34.

¹⁴⁵ Çelik, a.g.e., s. 38.

¹⁴⁶ B. Çelik, a.g.e., s. 42-43.

almak düşüncesindeydi. Bu nedenle tarihsel ve coğrafi olarak kendi etki alanında olan Adriyatik ve Akdeniz kıyısındaki bölgelere yönelik Osmanlı nüfuzunu zayıflatan politikalar uyguluyordu.

XIX. asrın sonlarında Avusturya, Sırbistan, İtalya ve Rusya arasında ciddi bir rekabet konusu olan Adriyatik ve Balkanlar'daki üstünlük mücadelesinde Arnavut toprakları kıymetli olmuştur. Özellikle İngiltere ile Almanya arasındaki rekabetin kızıştığı bir dönemde İngiltere, İtalya aracılığıyla, Almanya da Avusturya aracılığı ile Arnavutlar üzerinde nüfuz mücadelesine girmişlerdir. Böylesine önemli bir coğrafyada etkili olmak isteyen Büyük Devletler, doğrudan ve dolaylı yollarla Arnavutların isyancı hareketlerini¹⁴⁷ destekleyerek onları yanlarına çekmeye çalışmışlardır. Başlangıçta Arnavutların büyük bir kısmı Osmanlı'ya bağlı kalma konusunda ısrarlı olmuş, ancak Balkanlardaki statükonun değişmeye başlaması, bazı Arnavutları gelecekleri konusunda endişelendirmeye başlayınca Batı'dan destek sağlama arayışları başlamıştır.

Nihai olarak başta Rusya ve Avusturya olmak üzere İngiltere, Almanya, İtalya ve Fransa kendi siyasi çıkarları doğrultusunda bölgeye yönelmiş ve politikalarını mümkün olduğunca da fazla kazanç elde etmek üzerine inşa etmiştir. Bu süreçte Balkan halkları içerisinde yer alan Arnavutlarla olan ilişki bu pragmatist hedeflere ulaşılması amacıyla ekonomik, dini-etnik unsurlar ve Balkan halkları arasındaki rekabet bir argüman olarak kullanılmıştır. Arnavut milliyetçiliği, bu rekabet içerisinde Osmanlı idaresini zayıflatacak bir argüman olarak büyük güçler tarafından desteklenmiştir. Avusturya ve İtalya gibi coğrafi yakınlığı olan ülkeler Arnavutluk'un geleceğine daha yoğun bir etkide bulunmuştur.

¹⁴⁷ (bu hareketler ile ilgili bkz: ... *Bâ-husus geçenlerde hayr ve şerri fark etmez kimselerin teşkil etmek istedikleri hâlde saye-i hazret-i Padişahilerinde def ve te'dib olunan erbâb-ı fesad misillü bir takım cemiyât-ı siyasiye teşkiline gayret eyleyip ahaliyi vesâit-i müte'addide ile kıtale davet etmekte ve bir taraftan da Avrupa matbuatı ile sû-i te'sirâta çalışmaktadırlar. Nitekim Avusturya Prizren konsolosu mahzâ ilkâ-yı fesad etmek üzere bilhassa Yakova'ya azîmetle Rıza Bey'in hilâfgirânıyla görüşerek ve ahaliyi teşvik ederek silah patlamasına sebeb-i müstakil olduğu ednâ tahkikat ile meydana çıkar. ...*, Y..PRK.SD.. 2/ 65)

SONUÇ

1774-1856 yıllar arasındaki Türk Rus ilişkilerine bakıldığında Osmanlı Devletinde yaşayan Ortodoksların himaye politikası ve Boğazlar meselesi genellikle iki devlet arasındaki temel konu olmuştur. Rusya Akdeniz'e inmek için Balkanlar'da kendisine bağlı bir Rus karakolunu kurabileceği en uygun yerin Bulgaristan olduğunu düşünüyordu. Bunun yanında Kars, Ardahan ve Batum'u alarak Kafkasya'da da etkin olmak istiyordu. Böylelikle hem Balkanlar'da hem de Kafkaslarda İngiltere'nin karşısında etkin bir pozisyonda durabilecekti.

Kırım Savaşı'ndan sonra Rusya, Osmanlı Devleti'nden intikam almak için harekete geçmiş ve amaçlarına ulaşmak için Balkanlar'da Panslavizm'i yaymaya başlamıştı. 1877-1878 yılında gerçekleşen Osmanlı-Rus Savaşı ve ardından imzalanan Ayastefanos Barış Antlaşması (3 Mart 1878) ve Berlin Antlaşması (13 Temmuz 1878) Osmanlı-Rus ilişkilerinde bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Bu savaş diğerlerinden farklı olarak çok derin etkiler yapmış, Osmanlı Devleti'ni büyük ölçüde parçalamıştır. Öyle ki, bu savaş sonunda Balkanlar'da Sırbistan, Romanya, ve Karadağ bağımsızlıklarına kavuşarak Osmanlı Devleti'nden tamamen kopmuşlardır. Bu bağlamda Bulgaristan özerk bir prenslik haline gelmiş, Doğu Anadolu'da Rusya Kars, Ardahan ve Batum'u Osmanlı Devleti'nden kopararak kendi topraklarına katmıştır.

Rusya, Ayastefanos Antlaşması ile Avrupa devletleri arasındaki dengeyi dikkate almadan *Şark Meselesini* sadece kendi menfaatleri açısından halletmek isteyince, bu durum başta İngiltere ve Avusturya olmak üzere diğer Avrupa devletleriyle birlikte Balkanlar'da yeni kurulan devletlerin de muhalefetiyle karşılaşmıştı. Çünkü Ayastefanos Antlaşması ile Rusya'nın Osmanlı toprakları üzerinde aşırı derecede nüfuz sahibi olması İngiltere'nin menfaatlerine ters düşüyordu. Avusturya ise kendisi için hayati önem taşıyan Balkan toprakları üzerinde büyük bir Bulgaristan'ın kurulmasından son derece rahatsız olmuştu. Balkanlar'da kurulan devletlerin memnuniyetsizliği de kendilerine ümit ettikleri kadar toprak verilmemesinden kaynaklanıyordu. Hâlbuki Sırbistan, Bosna-Hersek ile Makedonya'nın bir kısmına sahip olmayı arzu ediyor, Romanya ise Dobruca'yı almakla beraber Romenler'in meskûn bulunduğu Besarabya'yı Rusya'ya vermek istemiyordu. Ayrıca büyük bir Bulgaristan'ın mevcudiyeti diğer Balkan devletlerini de tedirgin ediyordu. Bütün bu sebepler

yüzünden Ayastefanos Antlaşması'nı yeniden gözden geçirmek ve bazı değişiklikler yapmak maksadıyla Berlin'de bir kongrenin toplanması kararlaştırıldı.

1856 yılında imzalanan Paris Barış Antlaşması'nda Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü garanti ediliyordu. Böylece toprakların ve mülkün dokunmazlığı korunmuştu. Ancak Ayastefanos ve Berlin antlaşmalarında Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğüne saygı duyulmaması onu parçalamak düşüncesinin bir tezahürü şeklinde nitelenebilir.

Rusya, Balkanlar'da Osmanlı hâkimiyeti altında yaşayan Slav kökenli devletleri isyan ettirerek Osmanlı Devleti'nden ayırıp kendi güdümünde büyük bir Slav Devleti kurmak üzerine kurulu olan Panslavizm politikasını Ayastefanos Antlaşması'yla uygulamaya koymuştur. Ancak bölgede Avrupa devletlerinin de menfaatleri olduğundan Ayastefanos Antlaşmasını tadil ederek yerine Berlin Antlaşması imzalamak zorunda bırakılmıştır. Böylece Balkanlarda Osmanlı hâkimiyetinde yaşayan kavimler Rus hâkimiyeti altında değil de bağımsız birer devlet şeklinde baş göstermişlerdir.

Rusya'nın Balkan politikası, 1862'de Rus Başbakanı Gorçakof tarafından bir muhtıradan açıklanmıştı. Bu muhtıraya göre Hıristiyanların çoğunlukta olduğu vilayetler özerk hale getirilecek, aksi takdirde Osmanlı Devleti'nden ayrılacaktı. Rus Başbakanı Gorçakof'a göre özerklik verilebilecek eyaletler; Bosna-Hersek, Arnavutluk, Bulgaristan, Epir ve Teselya idi. İstanbul'daki Rus elçisi, Panslavizm hareketinin en faal unsuru olup Balkan Hıristiyanlarının ayaklanmasını İstanbul'dan idare etmekteydi. Rusya bütün bu faaliyetleri, insanlık ve Hıristiyanlık maskesi altında Osmanlı Hıristiyanlarını kurtarmak amacıyla yürüttüğünü vurgulamıştır. Rusya'nın özerklik söylemleri devam ederken "Hasta Adam" diye nitelendirilen Osmanlı Devleti, 1875'te Hersek, 1876'da Bulgar isyanlarını bastırması ve 1876'da yine Sırp-Karadağ savaşını kazanmıştır. Bu durum dışarıdan müdahale olunmadığı sürece Osmanlı Devleti'nin kendi gücüyle bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü koruyabileceğinin bir göstergesiydi.

Lord Derby'den sonra 1878 senesinde İngiliz Dışişleri Bakanı olan Lord Salisbury, İngiltere'nin Osmanlı toprak bütünlüğünü koruma politikasının artık geçerliliğini yitirdiğini belirterek İngiliz dış politikasının değişmesinin gerektiğini açıklamıştır. 1875 senesinden itibaren Avrupa'da yalnızlığa itilen Almanya ise hem bu yalnızlıktan kurtulmak, hem de diğer devletlerin Fransa ile işbirliği yapmasına engel olmak gayesiyle Avrupa emperyalist güçlerinin birbiriyle uğraşmasını istiyordu. Bismarck, güçlü bir Rusya istemese de her an Fransa ile işbirliği yapabilir düşüncesiyle Osmanlı Devleti'ne karşı olan politikasında Rusya'yı desteklemeye karar vermişti. Almanya'dan destek alan Rusya da, Panslavist

politikasının etkisiyle Balkanları karıştırmaya ve Ortodoks halkı Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtmaya başlamıştı.

Berlin Kongresi'nin başarılı olmasının altında yatan başlıca neden, imzacı devletlerin antlaşmanın temel maddeleri üzerinde önceden görüş birliğine varmış olmalarıydı. Bu nedenle Berlin Antlaşması'na, Ayastefanos Antlaşmasını fesheden bir antlaşma gözüyle bakmamak gerekir. Aksine Ayastefanos Antlaşması'nın en önemli maddeleri, değişikliğe uğramış olsa bile korunmuştur. Böylelikle Berlin Antlaşması'nın temelini Ayastefanos Antlaşması'nın teşkil ettiği bir gerçektir.

Berlin Kongresi'yle Balkanlara getirilen çözümlerin kalıcı olmamasının temel nedenlerine gelince, bulunan çözümlerin Büyük Güçlerin ve özellikle de Avusturya ve İngiltere'nin çıkarlarına göre belirlenmesi meseleyi aydınlatır. Hiç kuşkusuz kongrede Balkan devletlerinin çıkarlarına gözetmekten çok, Büyük Güçler arasında dengeyi sağlama kaygısı egemendi.

Büyük Güçlerin Berlin Kongresi'ndeki amacı, yalnızca Ayastefanos Antlaşması'nın hükümlerini değiştirmek olmayıp, Paris Antlaşması ile sağlanan ve Osmanlı-Rus Savaşıyla bozulmuş olan güç dengesinin yerine yeni bir denge kurmaktı. Böylelikle, Osmanlı Devleti topraklarının bir bölümü Büyük Güçler arasında paylaştırılmış geri kalan topraklarının bölüştürmesi için de kapı aralanmıştır. Paris Antlaşması'nda kabul edilen *Osmanlı topraklarının bütünlüğüne saygı ve Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışılmaması* ilkelerine Berlin Antlaşması'nda yer verilmemişti. Hatta Berlin Kongresi'nde, Osmanlı Devleti'ne yapılacak müdahale, devletler hukuku kuralı olarak kabul edilmiştir.

Berlin Antlaşması'ndan Balkan Slavları hoşnut kalmamış, Rusya istediği gibi güçlü bir Slav devleti kuramamış, Avusturya ise Bosna-Hersek'i tam anlamıyla sınırları içine katamamıştı. Öte yandan, Bosna-Hersek'in Avusturya yönetimine girmesi, Sırbistan'daki milliyetçilik duygularını körüklemişti. Böylece Berlin Antlaşması bundan sonra ortaya çıkacak olan Balkan bunalımlarının ve belki de Birinci Dünya Savaşı'nın temelini oluşturmuştu.

Ayastefanos Antlaşmasıyla Rusya'nın Balkanlar'da sağlanan üstünlüğü, Berlin Antlaşması'yla Avusturya'nın üstünlüğüne bırakılmıştı. Avusturya'nın Bosna Hersek ve Yeni Pazar Sancağı'nın işgal etmesine izin verilmiş ve böylelikle büyük bir Slav devletin kurulması düşüncesinin önüne geçilerek, Avusturya'nın Selanik'e doğru uzanmasına imkân tanınmıştı. Avusturya'nın Balkanlar'da elde ettiği üstün konumu onun tüm Balkan halklarını etkisi altına almasına yol açmış, Avusturya da kendi çıkarları doğrultusunda bu halklar arasında rekabeti körüklemiştir.

Kongre sonrasında imzalanan Berlin Antlaşması ile Bulgaristan'ın sınırları daraltılmış, Bosna-Hersek Avusturya'ya bırakılmış, Rusya'nın Doğu Anadolu'da işgal ettiği Eleşkirt ve Beyazıt Osmanlı Devleti'ne geri verilmiş, Romanya-Karadağ ve Sırbistan'ın bağımsızlıkları onaylanmış, Girit'in özerkliği kabul edilmiştir. Bu antlaşmayla Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki toprakları ikiye ayrılmış; Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ, Romanya, Yunanistan, Avusturya, Rusya, İngiltere'ye toprak vermek zorunda kalmıştır.

Berlin Antlaşması özelde Osmanlı Devleti ve genelde Avrupa tarihi açısından önemli sonuçlar doğurmuştur. Antlaşma öncelikle Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyıldaki parçalanma sürecinde önemli bir aşamayı oluşturmaktadır. Bu bağlamda iki büyük devlet İngiltere ve Avusturya, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma politikasını bırakmıştır. Belirtmek gerekir ki İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ni parçalama politikasının ilk göstergesi, Kıbrıs'ın işgal ve yönetimini ele geçirmesidir. İngiliz hükümeti bu davranışıyla Osmanlı Devleti'yle uzun zamandır sürdürdüğü yakın ilişkiyi de sona erdirmiş oldu. İngiltere'nin Kıbrıs'ı işgal etmesindeki gerekçe ise Rusya'nın Kuzeydoğu Anadolu bölgesindeki stratejik kentleri ele geçirmesiydi. Çünkü Rusya sahip olduğu stratejik bölgeler vasıtasıyla İskenderun Körfezi'ne kadar ilerleyebilir ve İngiltere'nin Yakındoğu'daki İmparatorluk ulaşımını tehlikeye düşürebilirdi.

Berlin Antlaşması sonuçları itibariyle taraflardan hiç birini tatmin etmiş değildir. Balkan Slavları (Devletleri) aradıklarını bulamamışlar, Rusya istediği kadar büyük bir Slav devleti kuramamış, Avusturya ise Bosna-Hersek'i tam anlamıyla sınırları içine katamamıştı. Bölgenin Avusturya yönetimine girmesi, Sırbistan'daki milliyetçi duyguları körüklemişti. Kısacası, Berlin Antlaşması bundan sonra çıkan Balkan bunalımlarının ve belki I. Dünya Savaşı'nın ilk tohumlarını atmıştır.

Berlin Kongresi'nin Büyük Güçlerce de esas odak nokta Balkanlar olduğu için Balkan haritasında bazı değişiklikler yapılmış, sınırlar yeniden çizilerek Rusya ve Bâb-ı 'Âlî'ye kabul ettirilmiştir. Yine Berlin Kongresi ile Avrupa'da Almanya merkezli yeni bir güç dengesi oluşmuş ve İtalya da ilk defa Büyük Güçlerle eşit sayılarak uluslararası bir kongreye davet edilmiştir.

XIX. yüzyılda gitgide Avrupalı güçlerin etkisine giren ve milliyetçi duygularla çalkalanan bir dünyada, Osmanlı Devleti çok çeşitli etnik yapısıyla hayatta kalmaya çabalamaktaydı. Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan yarımadasında terk etmek zorunda kaldığı topraklarda yeni türeyen küçük Balkan devletleri daha bağımsızlıklarına kavuştukları anda sorunlarla doğuyor, hiçbiri aldığı kadarı ile yetinmiyordu. Yeni sınırlar çiziliyor, sözde milliyet esası üzerine devletler kuruluyordu ama halkların çoğu olduğu yerden ayrılmıyordu.

Arnavutların yaşadığı topraklar, Avrupalı devletler nazarında, özellikle Avusturya, İtalya ve Rusya arasında Balkanlar'daki nüfuz mücadeleleri bakımından her zaman ilgi odağı olmuştur. Ancak Berlin Kongresi'nde alınan kararlar neticesinde, Arnavutların yaşadıkları toprakların büyük bir kısmı, Balkan devletleri arasında paylaştırılmış, yapılan sınır düzenlemelerinde Arnavutlar hiç dikkate alınmadığı gibi yaşadıkları bölgelerin dinî ve sosyal yapısı hiç göz önünde bulundurulmamıştır.

Arnavutlara karşı yürütülen haksız tutumların da iyice şekillendirdiği Prizren Birliği, Berlin Konferansı'na katılacak taraflara Arnavutların gelişmelerden duyduğu rahatsızlıkları ve taleplerini içeren muhtıralar göndererek uluslararası kamuoyu tarafından bir millet olarak tanınmalarını talep etmişlerdir. Ne var ki Berlin Konferansı'nın kendileri hakkındaki olumsuz kararlarını öğrenen Arnavutlar, hemen asker sevk etmişlerdir. Böylece kabaran milliyetçilik duygusuyla Müslüman-Hıristiyan bütün Arnavutlar hep birlikte mücadeleye girişmişlerdir. Berlin Antlaşması ile Karadağ'a verilen topraklarını kurtarmak için Arnavutlar, canları ve kanları pahasına silaha sarılmışlar, memleketin bir karış toprağını düşmana çığnetmektense ölmeyi tercih etmiş, ancak başarılı olamamışlardır.

Arnavutların yaşadığı topraklara bağımsızlıklarını kazanmış komşuları göz dikmeye başlamıştı. Dolayısıyla bu ülkenin kurtuluş mücadelesi ve ayrılıkçı akımları öteki Balkan milletlerine, özellikle de Sırlara ve Yunanlılara karşı gelişti. XIX. yüzyılın sonlarında Osmanlı yönetimindeki Arnavutlar arasında gelişen muhalif hareketi milliyetçi bir hareket olarak tanımlamak sorunlu bir girişimdir. Burada şuna işaret edilmelidir ki Osmanlı yönetimi Arnavutluk'ta gelişen olayları *vak'a-i âdiye* olarak değerlendirmiş, buna karşın Avrupalı kaynaklar ve Arnavut tarihçiler, bunu milliyetçi bir hareket olarak görme eğiliminde olmuşlardır.

Arnavutlar aslında, XIX. yüzyılın sonuna kadar kültürel ve siyasi amaçlı örgütlenme çabası içine girmemişlerdir. XIX. yüzyılın sonuna doğru Arnavut aydınları artık sadece kültürel faaliyetlerle yetinmek niyetinde olmadıklarını göstermeye başlamışlardır. Ancak XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin gittikçe zayıflaması, diğer Balkan topraklarında bağımsız devletlerin kurulması ve Arnavut topraklarının parçalanma tehlikesiyle karşı karşıya kalması Prizren Birliği ile doruğa ulaşan bir ulusçu hareketin başlamasına da sebep olmuştur.

Prizren Birliği Ayastefanos ve Berlin kongrelerindeki, Arnavutların yaşadığı toprakların Balkan ülkelerine verilmesine yönelik alınan kararların bir sonucu olarak teşkil edilmiştir. Organizatörleri ise, bu bölgelerde siyasi ve ekonomik nüfuza sahip olan Beyler ve ulemadan oluşmaktaydı. Bunda İstanbul'daki üst düzey Arnavut yetkililerinin de büyük

katkısı olmuştu. Ayrıca Sultan da, bu toprakları kendi imkânları ile savunamadığı için ilk başta bu birliği desteklemişti.

Doğu Sorunu'nun başlaması, Arnavutlar için yeni, tehlikeli ve çok karmaşık bir durum meydana getirmişti. Balkan devletleri, Arnavut topraklarını bölmek için siyasî ve askerî harekâtlar düzenliyordu. Rusya Osmanlı Devleti'nin karşı savaşa girmeden önce, Balkanlardaki en büyük rakibi olan Avusturya-Macaristan'ın bu savaşta tarafsız kalması için bazı imtiyazlar vermek zorunda olduğunun farkındaydı. Bu esnada Berlin Kongresi, Arnavutların isteklerini göz önüne almadan çalışmalarına son verdi. Hatta Almanya şansölyesi Bismark, Arnavut bir ulusun varlığını reddetmekle kalmayıp Arnavutluk'u sadece bir "coğrafi terim" olarak tanımladı.

Berlin Kongresi Arnavutluk'un geleceği için seçenekleri ileriye bıraktı. Arnavutluk ya Osmanlı Devleti'nin bir parçası olarak kalacak ya da Balkan devletleri arasında paylaşılacaktı. Arnavutların siyasi bir birliğinin olmamasının yanında, Arnavut topraklarında değişik dinlerin mevcut olması da bu toprakların parçalanmasını kolaylaştırıyordu. Böyle bir durumda, Arnavutların takip edebileceği en emin yol Osmanlı'nın bir parçası olarak kalıp, zamanla bir özerklik kazanmasıydı. Birlik, Arnavutların yaşadığı bütün bölgelerde bulunan en büyük aşiretlerin reisleri (başkanları) yerel yöneticiler ve ulemeden oluşan teşkilatlar vasıtasıyla yürütülüyordu. Birliğin ilk etkisi Karadağ'a verilen Plava ve Gucia'nın savunmasında görüldü.

Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları sonucunda Balkanlar'da sadece Arnavutların yaşadığı topraklar Osmanlı Devleti'nin elinde kalmıştı. Osmanlı Devleti bu dönemde Balkanlar'da fiilen var olduğunu iddia edebilmek için en azından Arnavutlarla meskûn toprakların muhafazası şarttı. İşte bu siyasî düşünce sebebiyle Bâb-ı Âlî bu birlik vasıtasıyla yardım ve teşviklerle Arnavutlar arasında büyük bir mukavemet ve müdafaa hareketi meydana getirmek suretiyle, Berlin Antlaşması'nın hükümlerinin pratikte uygulanamaz olduğunu Büyük Güçler'e göstermeyi amaçlamıştır. Yine aynı siyasî düşünce çerçevesinde Bâb-ı Âlî, Boşnaklar arasında da Prizren Birliği'ne benzer bir birlik teşkil ederek Müslüman olan her iki toplumun birleştirmek suretiyle Bosna-Hersek ve Arnavut bölgelerinin kurtarılmasını amaçlamış, ancak sonraki gelişmeler bu projenin uygulanmasını engellenmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Y.PRK.MYD., 2/1_2.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Y.A. HUS, 161/94

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Y.A. HUS. 164/160.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, YEE, 14/212.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Y..PRK.SD.. 2/ 65

Kitaplar:

AKÇURA, Yusuf, **Osmanlı Devletinin Dağılma Devri - XVIII. ve XIX. Asırlarda**, 3. B., T.T.K., Yay., Ankara, 1988.

AKSUN, Ziya Nur, **II. Abdülhamid Han**, Yay., Haz., Erol Kılınç, Ötüken Neş., İstanbul, 2010.

AKSUN, Ziya Nur, **Osmanlı Tarihi**, I-VI, c. II, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1994.

ALPAN, Necip, **Prizren Birliği ve Arnavutlar**, Çağdaş Basımevi, Ankara, 1978.

ALTUNDAĞ, Şinasi, **Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı-Mısır Meselesi 1831-1841**, Türk Tarih Kurumu Yay., 2. b. Ankara, 1988.

ARMAOĞLU, Fahir, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1997.

ARMAOĞLU, Fahir, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, 6. B., AlkımYay., İstanbul, 2010.

ARMAOĞLU, Fahir, **Siyasi Tarih 1789-1960**, 2. B., A.Ü.S.B.F., Yay., Ankara, 1973.

BARTL, Peter, **Milli Bağımsızlık Hareketleri Esnasında Arnavutluk Müslümanları 1878-1912**, çev. Ali Taner, Bedir Yay., İstanbul, 1998.

Berlin, Ayastefanos, Kıbrıs Muâhede-nâmeleri, Karabet Matbaası, 1324.

- BİCAJ, Isa, **Marrëdhënie Shqiptaro-Malazeze 1881-1914**, Instituti i Historisë Yay., Prishtinë, 2003.
- BOZBORA, Nuray, **Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk ve Arnavut Ulusçuluğu'nun Gelişimi**, Boyut Yay., İstanbul, 1997.
- BOZKURT, Gülnihal, **Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerinin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu 1839-1914**, 2. B., Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1996.
- BUXHOVİ, Jusuf, **Kongresi i Berlin 1878**, Faik Konica Yay., Prishtinë, 2008.
- CASTELLAN, George, **Balkanların Tarihi 14-20. Yüzyıl**, çev. Ayşegül Yaraman-Başbuğu, Milliyet Gazetesi Yay., İstanbul, 1993.
- CELALEDDİN PAŞA, Mahmud, **Mir'at-ı Hakikat**, I-II, C. I, Tercüman Gazetesi Yay., İstanbul, 1979.
- CELALEDDİN PAŞA, Mahmud, **Mir'at-ı Hakikat-Tarihi Hakikatların Aynası**, I-III, haz. İsmet Miroğlu, I-III, C. III, Berekât Yay., İstanbul, 1983,
- CEZAR, Yavuz, **Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi**, Alan Yay., y.y., 1986.
- ÇAKIR, Çoşkun, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi**, Küre Yay., İstanbul, 2001
- ÇELİK, Bilgin, **II. Meşrutiyet Döneminde Arnavut Ulusçuluğu ve Arnavut Sorunu İttihatçılar ve Arnavutlar**, Büke Yay., İstanbul, 2004
- ÇETİN, Atilla, **Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Mısır Valiliği - Osmanlı Belgelerine Göre**, y.e.y., İstanbul, 1998
- DANIŞMEND, İsmail Hami, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, I-VI, C. IV, Türkiye Yay., İstanbul, 1972.
- DAVİSON, Roderic H. **Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform 1856-1876**, 2. B., çev. Osman Akınhay, Agora Kitaplığı Yay., İstanbul, 2005.
- EMANET, Hakan, **Deniz Hâkimiyetinden Dünya Hakimiyetine Giden Yolda Türk Boğazları**, IQ Kültür Sanat Yay. İstanbul, 2003.
- ERASLAN, Cezmi & Kenan OLGUN, **Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet ve Parlamento**, 3F Yay., İstanbul, 2006.

- ERASLAN, Cezmi, **II. Abdülhamit ve İslam Birliği**, Ötüken Yay., İstanbul, 1992.
- ERİM, Nihat, **Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri, c. I (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları)**, Türk Tarih Kurumu Bas., Ankara, 1953.
- ERYILMAZ, Bilal, **Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Teb‘anın Yönetimi**, Risale Yay., İstanbul, 1990.
- FRASHËRË, Kristo, **Lidhja Shqiptare e Prizrenit 1878-1881**, 8 Nëntori Yay., Tiranë, 1979.
- Gazi Osman Paşa ve Plevne'nin Savunması**, Genelkurmay Bas., Ankara, 1982.
- GÖLEN, Zafer, **Tanzimat Dönemi Bosna İsyancıları 1839-1878**, Alter Yay., Ankara, 2009.
- HAMMER, Baron Joseph Van Purgstall, **Büyük Osmanlı Tarihi, I-X**, çev. Bekir Sıtkı Baykal, haz., Mümin Çevik, C. IX, Üçdal Neşriyat, İstanbul, ts.
- HEYET, **Mufassal Osmanlı Tarihi, I-VI, C. V**, Güven Yay., İstanbul, 1971
- HÜLAGÜ, M. Metin, **Pan-İslamist Faaliyetler 1914-1918**, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1994.
- İNAN, Yüksel, **Türk Boğazlarının Siyasal ve Hukuksal Rejimi, 2. B.**, Turhan Kit. Ankara, 1995.
- JELAVİCH, Barbara, **Balkan Tarihi 18. Ve 19. Yüzyıl, I-II**, cev., İhsan Durdu-Haşim Koç-Gülçin Koç, C. I, Küre Yay., İstanbul, 2006.
- KARACA, Filiz, **Osmanlı Anayasası- Kanun-ı Esasî**, Doğu Kütüphanesi Yay., İstanbul, 2009.
- KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi-İslahat Fermanı Devri 1861-1876, 2. B., C. VII**, T.T.K. Yay., Ankara, 1977.
- KAYA, Önder, **Tanzimat'tan Lozan'a Azınlıklar**, Yeditepe Yay., İstanbul, 2004.
- KENANOĞLU, M. Macit, **Osmanlı Millet Sistemi Mit ve Gerçek**, Klasik Yay., İstanbul, 2004.
- KEYDER, Çağlar, **Memalik-i Osmaniye'den Avrupa Birliği'ne**, İletişim Yay., İstanbul, 2003.

- KOCABAŞ, Süleyman, **Kuzeyden Gelen Tehdit-Tarihte Türk-Rus Mücadelesi**, İstanbul, 1989.
- KOCABAŞ, Süleyman, **Türkiye'nin Canı Boğazlar**, Vatan Yay., İstanbul, 1994.
- KOHN, Hans, **Panslavizm ve Rus Milliyetçiliği**, çev., Agâh Oktay Güner, İlgi Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2007,
- KÖSE, Osman, **1774 Küçük Kaynarca Antlaşması (Oluşumu-Tahlili-Tatbiki)**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 2006.
- KURAT, Akdes Nimet, **Türkiye ve Rusya**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1990,
- KURAT, Akdes Nimet, **Türkiye ve Rusya-XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri 1798-1919**, A.Ü.D.T.C.F., Yay., Ankara, 1970.
- KÜLÇE, Süleyman, **Osmanlı Tarihinde Arnavutluk**, y.y., İzmir, 1944.
- LUTFÎ EFENDÎ, Ahmed, **Vak'anüvîs Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi**, I-VIII, haz., Ahmet Hezerfen, C. I, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1999.
- Muâhedât Mecmûası**, I-V, C. III, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 2008.
- NAZIR, Bayram, **Macar ve Polonyalı Mülteciler Osmanlı'ya Sığınanlar**, Yeditepe Yay., İstanbul, 2006.
- PALMER, Alan, **Son Üç Yüz Yıl Osmanlı İmparatorluğu –Bir Çöküşün Tarihi**, 2. b., çev., Belkıs Çorakçı Dişbudak, Türkiye İş Bankası Kültür Yay. İstanbul, 2003.
- PËRRAKU, Muhamet **Myderriz Ymer Prizreni - Ora, Zemra dhe Shpirti i Lidhjes Shqiptare 1877-1887**, Sharr Yay. Prishtin, 2003,
- RACÎ EFENDÎ, Hüseyin, **Zağra Müftüsünün Hatıraları-Tarihçe-i Vak'a-i Zağra**, haz. Ertuğrul Düzdağ, Tercüman Yay., y.y., ts.
- RASİM, Ahmed, **Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi**, I-IV, C. III, Şems Mat., İstanbul, 1329.
- REXHA, Ilijaz, **Lidhja e Prizrenit ne Dokumente Osmane 1878-1881**, Rilindja Yay. Prishtinë, 1978
- RËZAJ, Skender, **Lidhja Shqiptare e Prizrenit 1877-1885**, Drita Yay. Prizren, 1998.
- RËZAJ, Skender, **Lidhja Shqiptare e Prizrenit në Dokumente Angleze 1878-1881**, Rilindja Yay., Prishtinë, 1978.

- SANDER, Oral, **Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü - Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme**, 3. B., İmge Yay., Ankara, 2003.
- SANDER, Oral, **Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü – Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara, 1987.
- SANDER, Oral, **Siyasi Tarih – İlkçağlardan 1918'e Kadar**, İmge Kit., Ankara, 1989
- SANDER, Oral, **Siyasi Tarih İlk Çağlardan 1918'e Kadar**, 8. B., İmge Yay. Ankara, 2000.
- SHAW, Stanford J. - Ezel Kural SHAW, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, I-II, çev., Mehmet Harmancı, c. I-II, e Yay., İstanbul, 1982.
- SÖNMEZ, Banu İşlet, **II. Meşrutiyette Arnavut Muhalefeti**, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2007.
- TANÖR, Bülent, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri 1789-1980**, 10. B., Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2004.
- TUKİN, Cemal, **Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi**, İstanbul Üniversitesi Mat., İstanbul, 1947.
- TUNCER, Hüner, **19. Yüzyılda Osmanlı-Avrupa İlişkileri**, Ümit Yay., Ankara, 2000.
- TUNCER, Hüner, **Doğu Sorunu ve Büyük Güçler 1853-1878**, Ümit Yay., Ankara, 2003
- TÜRKGELDİ, Ali Fuat, **Mesâil-i Mühime-i Siyasiye**, I-III, haz., Bekir Sıtkı Baykal, C. II, Ankara, 1987
- ÜNAL, Tahsin, **Türk Siyasi Tarihi 1700-1958**, 5. B., Emel Yay., Ankara, 1978.
- YÜCE, Yaşar - Ali SEVİM, **Türkiye Tarihi**, I-IV, c. IV, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1992.

Makaleler:

- ACAR, Kezban, “Kafkasya’da Rus İstilas ve Direniş Hareketleri”, **TÜRKLER**, I-XX, ed. Hasan Celal Güzel ve diğeri, c. XVIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, ss. 516-521.

- AYDIN, Mithat, “İstanbul Konferansı (1876)’na Giden Yolda İngiltere’nin Doğu Politikası”, **P.Ü.E.F.D.**, S. 15, (2004), ss. 59-66.
- AYDIN, Mithat, 19. Yüzyıl Ortalarında Panslavizm ve Rusya, **P.Ü.E.F.D.**, S. 15, (2004), ss. 73-82.
- BAYKAL, Bekir Sıtkı, “100. Yıldönümü Münasebetiyle Berlin Kongresi Hakkında Bazı Düşünceler”, **Bellekten**, c. LII, S. 202, (Nisan 1988), ss. 195-208.
- BAYKAL, Bekir Sıtkı, “93 Harbi Öncesinde Osmanlı Devleti ile Büyük Devletler Arasındaki İlişkiler”, **Belgelerle Türk Tarih Dergisi Dün/Bugün/Yarın**, S. 72-77, (Ocak-Haziran 2003), ss. 60-64.
- BAYKAL, Bekir Sıtkı, “Lord Salisbury’nin Osmanlı İmparatorluğu’nu Taksim Planı”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Dün / Bugün / Yarın**, S. 78, (Temmuz 2003), ss. 55-60.
- BAYKAL, Bekir Sıtkı, “Makamat-ı Mübareke Meselesi ve Babıali”, **Bellekten**, S. 90, c. XXIII, (Nisan 1959), ss. 241-259.
- BEYDİLLİ, Kemal “Boğazlar Meselesi”, **T.D.V. İslam Ansiklopedisi**, I-XXXVIII (devam ediyor), c. VI, İstanbul, 1992, ss. 266-269.
- BEYDİLLİ, Kemal, “Küçük Kaynarca Antlaşması”, **T.D.V. İslam Ansiklopedisi**, I-XXXVIII, c. XXVI, Ankara, 2002, ss. 524-527.
- BEYDİLLİ, Kemal, “Paris Antlaşması”, **T.D.V. İslam Ansiklopedisi**, I-XXXVIII (devam ediyor), c. XXXIV, İstanbul, 2007, ss. 169-172.
- BUZPINAR, Ş. Tufan, “Makamat-ı Mübareke Meselesi ve Kırım Harbi”, **Savaşın Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması 1853-1856**, 22-23 Mayıs 2006 Bildiriler, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul, 2007, s. 181-192.
- ÇAKIR, Cuşkun, “Bir Reform Hareketi olarak Tanzimat: Hazırlanması, İlanı, Tepkileri ve Uygulanması”, **TÜRKLER**, I-XX, ed. Hasan Celal Güzel ve diğerleri, c. XIV, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, ss. 699-715.
- ÇAKMAK, Zafer, “1875 Hersek İsyanı”, **F.Ü.İ.F.D.**, S. 8, (2003), ss. 241-254.

- DEMİRBAĞ, Yelda, “Ayastefanos’tan Berlin Kongresi’ne Giden Süreç: Batı’nın Osmanlı’ya Yönelik Politikası”, **Prof. Dr. Fahir Armaoğlu’na Armağan**, ed. Ersin Embel, T.T.K. Yay., Ankara, 2008, ss. 123-151.
- ERDOĞDU, Teyfur, “1856 Paris Kongresi-1878 Berlin Kongresi Arasında Osmanlı Dış Politikası”, **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç**, 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler, haz., İsmail Soysal, T.T.K. Yay., Ankara, 1999,
- EREN, A. Cevdet “Tanzimat” **İslam Ansiklopedisi**, I-XIII, c. XI, İstanbul, 1979, ss. 709-765.
- GENCER, Mustafa, “1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi’nde Alman Basınına Göre; Plevne’den Berlin Konferansı’na Osmanlı Devleti”, **Gazi Osman Paşa’nın Ölümünün 100. Yılı Münasebetiyle I. Uluslar arası Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa ve Dönemi (1833-1900) Sempozyumu Bildiriler**, Haz., Zehra Seyfikli, Gazi Osmanpaşa Üniversitesi Basımevi, Tokat, 2004, ss. 245-262.
- GÖLEN, Zafer, “Osmanlı Devleti’nde Islahat Hareketleri ve Tanzimat”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, S. 118, (Şubat 1999), ss. 97-114
- GÜLSOY, Ufuk, “Islahat Fermanı”, **T.D.V. İslam Ansiklopedisi**, I-XXXVIII (devam ediyor) c. XIX, İstanbul, 1999, s. 185;
- GÜNDÜZ, Ahmet, “Balkanlarda Panславизм Faaliyetleri ve Osmanlı Devletine Etkileri”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, S. 137, (Nisan 2002), ss.105-116.
- GÜNDÜZ, Ahmet, “XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nda Gayrimüslimlerin Hukuki Statüleri”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, S., 175, (Agustos 2008), ss. 109-136.
- İNALCIK, Halil, “Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu”, **Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi**, 2. B. İstanbul, 1996, ss. 343-359.
- K. SÜSHEİM, “Arnavutluk”, **İslam Ansiklopedisi**, I-XIII, M.E.B., Yay.,I-XIII, C. I, İstanbul, 1978, s. 573-592.
- KARAL, Enver Ziya, “Gülhane Hatt-ı Hümayunu’nda Batının Etkisi”, **TÜRKLER**, I-XX, ed. Hasan Celal Güzel ve diğerleri, c. XIV, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, ss. 688-687.

- KARPAT, Kemal H. -Robert W. ZENS “I. Meşrutiyet Dönemi Ve II. Abdülhamid’in Saltanatı 1876-1909”, çev. Nasuh Uslu, **TÜRKLER**, I-XX, , ed. Hasan Celal Güzel ve diğerleri, c. XII, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, ss. 873-888.
- KELEŞ, Erdoğan, “Rusya’nın Panslavizm Politikasının Balkanlarda Uygulamasına Dair Bir Layiha”, **M.Ü.S.B.D. (İLKE)**, S. 21, (Aralık 2009), ss. 123-140.
- KILIC, Selda, “Bir Osmanlı Aydını’nın Arnavutluk’a Dair Gorus ve Dusunceleri” *A.Ü.Osmanlı Tarihi Araştırma Merkezi Dergisi (OTAM)*, sayı:19, s.257-271, Ankara 2006.
- KOCABAŞ, Süleyman, “Rusya’nın Osmanlı Sefiri General İgnatiyev’in Entrikaları”, **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, S. 29, (Mayıs 1989), ss.
- KODAMAN, Bayram “II. Abdülhamid Hakkında bazı Düşünceler”, **OSMANLI**, I-XII, C. II, ed. Güler Eren Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999, s. 282.
- KÖKSAL, Osman, “1877-1878 Osmanlı-Rus Habi’nin Rumeli’deki Sivil Kitle Üzerindeki Tahribatı”, **Dokuzuncu Askeri Tarih Semineri Bildirileri**, I-III, Genelkurmay Bas., Ankara, 2006, c. II, ss. 351-369.
- KÖSE, Osman, “Balkanlarda Rus Konsolosluklarının Kuruluşu ve Faaliyetleri”, **Turkish Studies**, c. I, S. 2, (Ekim-Kasım-Aralık 2006), ss. 153-171.
- KÖSE, Osman, “XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Rus Münasebetleri”, **OSMANLI**, I-XII, ed. Güler Eren, c. I, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999, ss. 536-549.
- KÖYLÜ, Eşref, “Osmanlı-Rus Harbi’nin (1877-1878) Stratejik ve Taktik Yönden Değerlendirilmesi”, **Stratejik Araştırma ve Etüt Bülteni**, Genelkurmay Bas., Yıl, 1, S. 1, (Eylül 2001), ss.
- KURAT, Akdes, Nimet, “Panslavizm”, **A.Ü.D.T.C.F.D.**, C. XI, S. 2,3,4, (Haziran-Eylül 1953), ss. 241-277.
- KURAT, Yuluğ Tekin, “1877-78 Osmanlı-Rus Harbinin Sebepleri”, **Bellekten**, C. XXVI, S.101-104, (Temmuz 1962), ss. 567-592.
- KÜRÜKÇÜOĞLU, Erol, “Rus Emperyalizmi ve Panslavizm”, **A.Ü.T.A.E.D.**, S. 15, 349-354.
- MEHMETİ, Drita, “Veprimtaria Diplomatieke e Delegacionit Të Lidhjes Shqiptare Në Pranverën e Vitit 1879”, **Konferenca Shkencore e 100 Vjetorit Të Lidhjes**

Shqiptare Të Prizrenit – Referate dhe Kumtesa Të Mbajtura ne Seksionin e Historisë Prishtinë 6-9 Qershor 1978, C. I, Rilindja Yay., Prishtinë, 1981, s. 271-279.

NOVIÇEV, A. D. “Gülhane Hatt-ı Hümayunu ve Dış Politikadaki Boyutları”, **İlmi Araştırmalar**, S. 5, İstanbul, 1997, ss. 279-289.

OVALI, Şevket, “Doğu Sorunu Çerçevesinde İngiltere’nin Osmanlı İmparatorluğu Siyaseti”, **Prof. Dr. Fahir Armaoğlu’na Armağan**, Ed. Ersin Embel, T.T.K. Yay., Ankara 2008, ss. 249-284.

ÖRENÇ, Ali Fuat, “Kırım Harbi Deniz Savaşları”, **Savaştan Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması 1853-1856**, 22-23 Mayıs 2006 Bildiriler, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul, 2007, ss. 19-44.

ÖZCAN, Besim, “Osmanlı Devleti’nin Rusya’ya Yönelik Dış Politikası (19. yy ve 20. yy Başı)”, **Türk Dış Politikası - Osmanlı Dönemi**, I-II, c. II, ed. Mustafa Bıyıklı, Gökkuşe Yay., İstanbul, 2008, ss. 309-346.

ÖZKAYA, Yücel, “1293 (1877-1878) Osmanlı-Rus Savaşı’nda Avrupa Devletlerinin Tutumu ve Bosna Hersek Olayı”, **Dokuzuncu Askeri Tarih Semineri Bildirileri**, I-III, Genelkurmay Bas., Ankara, 2006, c. II, ss. 313-327.

PETROSYAN, Yuri A., “1876 Anayasası ve Türk Tarihindeki Rolü”, **TÜRKLER**, I-XX, ed., Hasan Celal Güzel ve diğerleri, c. XII, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, ss. 899-908.

REXHA, Iljaz, “Komiteti i Stambollit dhe Aktiviteti i Tij”, **Konferenca Shkencore e 100 Vjetorit Të Lidhjes Shqiptare Të Prizrenit – Referate dhe Kumtesa Të Mbajtura ne Seksionin e Historisë Prishtinë 6-9 Qershor 1978**, C. I, Rilindja Yay., Prishtinë, 1981, s. 69-82

ŞAHİN, Hasan, “Kaynarca’dan (1774) Paris Barışına ((1856) Kadar Şark Meselesi Perspektifinde Osmanlı-Rus Münasebetlerine Genel Bir Bakış”, **TÜRKLER**, I-XX, ed. Hasan Celal Güzel ve diğerleri, c. XII, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, ss. 531-544.

- ŞAHİN, Hasan, “Osmanlı Devleti’nin Rusya’ya Yönelik Dış Politikası (18. Yüzyıl)”, **Türk Dış Politikası-Osmanlı Dönemi**, I-II, ed. Mustafa Bıyıklı, c. II, Gökkube Yay., İstanbul, 2008, ss. 281-307.
- ŞIVGIN, Hale, “XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti”, **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, (Eylül 1997), S. 129, ss. 19-29.
- TOKAY, Gül, “Ayastefanos’tan Berlin Antlaşmasına Doğu Sorunu (Mart-Temmuz 1878)”, **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç**, 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler, haz., İsmail Soysal, T.T.K. Yay., Ankara, 1999, s. 189-202.
- TUKİN, Cemal, “Küçük Kaynarca”, **İslam Ansiklopedisi**, I-XIII, c. VI, MEB Yay., İstanbul, 1977, ss. 1064-1071.
- TUNCER, Hüner, “Doğu Sorunu ve Büyük Güçler 1853-1878” **Jeopolitik Dergisi**, Yıl: 2, S. 7, ss. 18-28.
- UÇAROL, Rifat, “1878 Berlin Antlaşması’na Göre Yunanistan Sınırının Düzenlenmesi Sorunu Ve Yunanistan’a Toprak Verilmesi 1878-1881”, **Üçüncü Askeri Tarih Semineri Bildirileri - Tarih Boyunca Türk Yunan İlişkileri - 20 Temmuz 1974’e Kadar**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1986, s. 210-240.
- UÇAROL, Rifat, “Gazi Ahmet Muhtar Paşa ve 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı”, **Gazi Osman Paşa’nın Ölümünün 100. Yılı Münasebetiyle I. Uluslar arası Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa ve Dönemi (1833-1900) Sempozyumu Biliriler**, Haz., Zehra Seyfikli, Gazi Osmanpaşa Üniversitesi Basımevi, Tokat, 2004, ss. 211-221.
- ÜNAL, Osman, “Hiçbir Taktik Başarı Stratejik Yanlışı Düzeltmez-1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Rumeli Cephesi”, **Gazi Osman Paşa’nın Ölümünün 100. Yılı Münasebetiyle I. Uluslar arası Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa ve Dönemi (1833-1900) Sempozyumu Biliriler**, Haz., Zehra Seyfikli, Gazi Osmanpaşa Üniversitesi Basımevi, Tokat, 2004, ss. 198-210.
- YENİÇERİ, Özcan, “Kırım Savaşı, Islahat Fermanı ve Paris Barış Antlaşması”, **TÜRKLER**, I-XX, c. XII, ed. Hasan Celal Güzel ve diğerleri, c. XII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, 840-858.

YILDIZ, Mehmet, “Kırım Savaşında Yapılan Baskıların Müteazzir, Garip ve Müstesna Eseri: 1856 Islahat Fermanı” **Savaştan Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması (1853-1856)**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi Yay. İstanbul 2007, ss. 199-234.

YİĞİT, Yücel, “Milliyetçilik Çağında Prizren İttihad Cemiyeti”, **Turkish Studies**, C. IV, S. 8, Erzincan, 2009, s. 2465.

Diğer Kaynaklar:

Bello, Hasan, **Osmanlı ve Arnavut Kaynaklarına Göre Arnavutluk'ta 1911 Malisörler İsyanı**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2009.

ÇELİK, Yüksel, **Prizren İttihâd Cemiyeti ve Faaliyetleri 1878-1881**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1997.

DEMİROĞLU, Hasan, **Rus Kaynaklarına göre Rusya'nın Balkan Siyaseti: Ortodoks Birliği ve Panslavizm (1856-1878)**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2009.

KELEŞ, Erdoğan, **Osmanlı, İngiltere ve Fransa İlişkileri Bağlamında Kırım Savaşı**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2009.

OKUR, Cansu Uz, **Tanzimat Dönemi Reformlarında İngiliz Etkisi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara, 2006.

TEKEMEN, Eylem, **Berlin Kongresi ve Osmanlı Devleti 1878**, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bolu, 2006.

TEMİZER, Abidin, **Osmanlı-Karadağ Sınır Anlaşmazlıkları ve Çözümü 1878-1912**, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun, 2007.

TOPUZ, Ercümet, **Osmanlı Kimliğinin Gelişmesinde Tanzimat Fermanının Rolü**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2009.

YILDIRIM, Ruveyda Nida, **II. Mahmut Dönemi Islahat Hareketleri**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ, 2006.

ÖZGEÇMİŞ

Adı, Soyadı	Muhamed	Ahmetaj
Doğum Yeri ve Yılı	Hogosht	17.06.1985
Bildiği Yabancı Diller	Arapça	
ve Düzeyi	Orta	
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı	Kurum Adı
Lise	1999 2003	Medreseja e Mesme “Alauddin”
Lisans	2004 2009	U.Ü. İlahiyat Fakültesi
Yüksek Lisans	2009	
Yayımlar:	Balkanlara Yönelik Türkiye’de Yapılan Tezler Bibliyografyası	
Diğer:		
İletişim (e-posta):	muhamedahmetaj@hotmail.com	
Tarih İmza Adı Soyadı	24.08.2011 Muhamed Ahmetaj	